

# H I T E L

## NEMZETPOLITIKAI SZEMLE

DECEMBER

**A százéves „Szózat“ és a külföld  
Spanyolország és Erdély  
A nem-magyar népelemek helyzete  
középkori társadalmunkban  
Liszt Ferenc Erdélyben  
A magyar országgyűlés**

CSEKEY ISTVÁN  
HUNGARUS VIATOR

GUOTH KÁLMÁN  
LAKATOS ISTVÁN  
MIKÓ IMRE

### MAGYAR FIGYELŐ

Hogyan vívta meg Báthory István Velikie Luki várát 1580-ban? (Gyulai Pál emlékiratából) — Vendek a Muravidéken — Az osztrák „divide et impera“-politika román megvilágításban

### SZEMLE

Entz Géza: A Barabás Miklós-Céh kiállítása Kolozsvárt

VIII. ÉVFOLYAM



KOLOZSVÁR 1943

# H I T E L

NEMZETPOLITIKAI SZEMLE

SZERKESZTIK:

ALBRECHT DEZSŐ, KÉKI BÉLA, VENCZEL JÓZSEF, VITA SÁNDOR

Megjelenik havonta négy iv terjedelemben. — Szerkesztőség és kiadóhivatal:  
Kolozsvár, Mátyás király-tér 5. szám, I. emelet. — Telefonszám: 20—83.

Póstacsekk száma: 72.809.

ELŐFIZETÉSI ÁRA:

Egy évre 20 Pengő. Egyes szám 2 Pengő.

## T A R T A L O M

CSEKEY ISTVÁN: A százéves „Szózat“ és a külföld — —	709
HUNGARUS VIATOR: Spanyolország és Erdély — — —	716
GUOTH KÁLMÁN: A nem-magyar népelemek helyzete közép- kori társadalmunkban — — — — —	723
LAKATOS ISTVÁN: Liszt Ferenc Erdélyben — — — — —	736
MIKÓ IMRE: A magyar országgyűlés — — — — —	751

## MAGYAR FIGYELŐ:

GYULAI PÁL: Hogyan vívta meg Báthory István Velikie Luki várát 1580-ban — — — — —	761
BÁLINT BÉLA: Vendek a Muravidéken — — — — —	763
SZÓCS LAJOS: Az osztrák „divide et impera“-politika román megvilágításban — — — — —	766

## SZEMLE:

ENTZ GÉZA: A Barabás Miklós-Céh kiállítása Kolozsvárt —	768
---	-----

Szerkesztő

**KÉKI BÉLA**

Helyettes szerkesztő

**KISS JENŐ**

Lapunk címfejét Széchenyi Hittelének 1830. évi első kiadása címbetűl után  
készítettük.

**FELELŐS SZERKESZTŐ ÉS KIADÓ: ALBRECHT DEZSŐ**

# HÍRÜNK A VILÁGBAN

Politikai helyzetünk a történelmi, népi, földrajzi, gazdasági és államhatalmi erők játékában alakul ki s a fontos döntések idején annál függetlenebb szándékainktól és elhatározásunktól, mennél nagyobb lesz a különbség a kis és nagy népek erőviszonyai között. De történelmünk nem egy eseménye bizonyítja, hogy valóságos helyzetünk, a felénk irányuló szándékok s a sorsunkba avatkozó erők elfogulatlan ismerete megóvhat bennünket olyan katasztrófáktól, amelyeket önhittségünk, vagy illúzióink szükségképp fejünkre idéznek. A népünkről kialakult reálpolitikai vélemények felmérése nem lehet e vita feladata: néhány alapvető szempontot, — hosszú évek külföldi tapasztalatának tanulságaként — mégis szükségesnek érzek itt röviden ismertetni. 1. Európa tisztában van azzal, hogy kis nép vagyunk. A „kis nép, nagy nemzet“, néhai Pethő Sándor szép formulája, legfeljebb itthoni használatra alkalmas; az „ezeréves mult“, az „Európa védőbástyája“, az „államfenntartó gubernamentális képesség“, az „angolokéval egyidős fejlett alkotmány“ s hasonló igazságok csak nekünk érdekesek, Európa reálpolitikusait meglehetősen hidegen hagyják. 2. Európa, ha nem is beszél róla mindig, érzi, hogy magános, rokontalan nép vagyunk, amelyért nem állnak jól hatalmas testvérei, amelyet az Isten csodálatos kegyelmén kívül csak szerencséje s a maga ereje segít. Tudják, hogy a szomszédos kis népek gyűlölködve néznek ránk. Mindig együtt emlegetnek bennünket Németországgal, amellyel való együvértartozásunkat a Habsburg-monarchia százados hagyománya bevészte az európai köztudatba s amelyhez a politikai szövetség és kulturális kapcsolatok erős szálai fűztek bennünket nemzeti önállóságunk évtizedei alatt is. Az ellenünk irányuló ellenszenv nem kis részben tehát Németország szövetségese ellen irányul azoknak a népeknek köréből, amelyek a német nép évszázados ellenségei. 3. Európa politikusai jól tudják, hogy veszélyes, viharjárta helyen vagyunk, nem oly védettségben, mint Svájc s nem oly távol a világ tülekedőhelyétől, mint a skandináv-népek, hanem ellenséges nagyhatalmak, germánság és szlávtság ütközőterében, mindkettőnek útjában, de mindkettőnek alkalmas harci-eszközként, támaszpontként, ugródeszkeként. Ehhez alkalmazzák tehát ítéletüket s nem érzelmes rokon- vagy ellenszenveikhez. Ez barátainkra s ellenségeinkre egyaránt áll.

*Kereszturi Dezső: Hírünk a világban*  
(Magyar Csillag, III. évf. 23. sz. 639—640. l.)

# E S Z Á M M U N K A T Á R S A I

Bálint Béla, a muraszombati állami gimnázium tanára \* Csekey István dr., a kolozsvári Ferenc József Tudományegyetem ny. r. tanára \* Entz Géza dr., a kolozsvári Egyetemi Könyvtár tisztviselője \* Guoth Kálmán dr., Kolozsvár thj. város levéltárnoka \* Lakatos István, Kolozsvár thj. város főmérnöke, zenetörténész \* Mikó Imre dr., országgyűlési képviselő \* Szócs Lajos, tanár, az Erdélyi Közművelődési Egyesület előadója.

## A HITEL T. ELŐFIZETŐIHEZ!

Kérjük a Hitel igen tisztelt Előfizetőit, hogy az 1944. évi előfizetési díjat — 20 Pengőt — a mellékelt csekklap felhasználásával beküldeni szíveskedjenek.

## A HITEL ÚJABB KÜLÖNLENYOMATAI

- Venczel József dr.: Erdély és az erdélyi román földreform.
- Tamási Aron: Erdélyi jelentés a magyar szellem küzködéseiről.
- László Dezső: Korszerű magyarság.
- Venczel József dr.: A székely népefelesleg.
- Szabó István dr.: Az asszimiláció a magyarság történetében.
- Zathureczky Gyula: Magyar politika Európában.
- Tamás Lajos dr.: A román nép és nyelv kialakulása.
- Martonyi János dr.: Közigazgatásunk reformja.
- Szabó T. Attila dr.: A románok újabbkori erdélyi betelepülése.
- Ifj. Boér Elek dr.: Nagy tér-gazdaság.
- László Gyula dr.: A magyar őstörténelem régészetéről.
- Makkai László dr.: Északerdély nemzetiségi viszonyainak kialakulása.
- Erdői Ferenc: Parasztságunk legújabb alakulása.
- Zathureczky Gyula: A magyar szellem forradalma.
- Malán Mihály: A szláv veszedelem.
- Bónis György dr.: Magyar törvény — magyar lélcik.
- Mikó Imre dr.: Kormányzó és kormányzóhelyettes.
- Balogh Jolán dr.: Kolozsvár régi lakói.
- vitéz Rajty Twadar dr.: Munkabérendszerek.
- Gagybátori E. László: Kodály Zoltán és kórusai.
- László Gyula dr.: A honfoglaló magyarság lelkialkatáról.
- Bíró József dr.: Erdély műemlékeinek sorsa a belvederei döntés után.
- Venczel József dr.: Tallózás az erdélyi földreform román irodalmában.
- Bárdossy László: Két világ között.
- Palotás Zoltán: A geopolitika mint államtudomány.
- Oberding József György dr.: A bányászati telepítések rövid története.
- Csertán Márton dr.: A kolozsvári Tízes Szervezet.
- Mályusz Elemér dr.: A magyarság a középkori Erdélyben.
- Szöllősy András: Magyar zeneírás.
- Martonyi János dr.: Új magyar közgazdaság felé.
- Pukánszky Béla dr.: Szászok a magyarság és a románság közt.
- Aldobolyi Nagy Miklós dr.: Magyarok a Kis-Szamos mellékén.
- Ifj. Boér Elek dr.: Az arany és a kliring harca.
- Dr. Téchy Olivér: Széchenyi hatása a magyar hiteljogra.
- Polónyi Nóra dr.: A román propaganda hatása Nyugat-Európa közvéleményére.
- Eröss Alfréd dr.: Mitosz, vallás és irodalom.
- Mikó Imre dr.: Széchenyi és Wesselényi nemzetiségi politikája.
- Makkai László dr.: Román történetírás a két világháború között.

## A SZÁZÉVES „SZÓZAT“ ÉS A KÜLFÖLD

MOST ÜNNEPELTÉK ORSZÁGSZERTE a „Szózat“ megzenésítésének századik évfordulóját. Néhány évvel ezelőtt pedig kerek száz esztendeje volt, hogy *Vörösmarty Mihály* „Szózat“-ával megajándékozta nemzetét. Nyomai vannak, hogy néhány versszakat már 1835-ben vetette papírosra, majd 1836-ban kidolgozta, de a „Szózat“ nyomtatásban először 1837-ben jelent meg *Bajza József* „Aurorá“-jában. Alig van még egy magyar költemény, melynek fényesebb lett volna a sorsa, mint a „Szózat“-nak, amely palotától a kunyhóig elterjedve nemzeti dalává vált a magyarságnak. Csak *Kölcsey* „Himnusz“-a és *Petőfi* „Nemzeti dal“-a dicsekedhetik hasonló elterjedéssel. Ez a három költemény oly szorosan nőtt össze az utóbbi évszázad magyar történelmével, hogy valóban a magyar nemzeti lélek őseredeti megnyilvánulásának tekinthető. *Vörösmarty* „Szózat“-a nem viseli ugyan egy himnusz büszke címét, valósággal azonban *Kölcsey* „Himnusz“-ával együtt a magyar nép nemzeti himnuszává vált. Hivatalos és nemhivatalos ünnepélyek alkalmából a két nemzeti dalt együtt vagy váltakozva éneklük. Csak a trianoni katasztrófa óta társult még hozzájuk *Papp-Váry Elemérné* „Hitvallás“ című verse, amely „Magyar hiszekegy“ címmel nemzeti imává változott.

Mindennapi imáinknak azonban sajnos az válik közös sorsává, hogy szavuk folytonos pergetése közben elfakul az értelmük. Gépies monotonossággal mormoljuk őket, s közben elvész az, ami bennük mélység és örök, amiben minden idők magyarja magára találhat. Pedig gyönyörűen figyelmeztet bennünket Arany: „Oh értsd is a szót és könnyelmű szájon Merő szokássá imád ne váljon!“ (*Rendületlenül.*)

Miként „Az ember tragédiája“ izing-vérig politikai természetű költemény, s *Madách* megírta azt, amit *Goethe* „Faust“-jában elmulasztott: akképen mondhatjuk, hogy a „Szózat“ elejétől végig a hazáról írt hősköltemény. A hazaszeretet magasan zengő ódája, az ember és föld kapcsolatának örök mítosza, az egyének viaskodásának zűrzavarában a nagy magyar sorsközösség világnézetének filozófikus himnusza. „Hazádnak rendületlenül Légy hive, oh magyar!“ Lehetne-e pregnánsabban kifejezni a magyar élet örök programját? Ez a parancs a hűség parancsa, amely elválhatatlan szimbiózisban egyesíti a magyar földet népével. E mellett szinte eltörpül a nagy dilemma: a „jobb kor“ vagy a „nagyszerű halál“ kérdése, mert „Itt élned, halnod kell.“ De nemcsak erkölcsi érzelmek láncolnak bennünket ehhez a földhöz, hanem a történelmi sorsközösség

parancsszerű követelménye is. „Bölcsőd az s majdan sírod is, Mely ápol s eltakar“. Minden más föld nekünk idegen, mert „A nagy világon e kívül Nincsen számodra hely.“ A multunkban és történelmi hagyományainkban gyökeredző sorsközösség avatta e földet hazánkká.

*„Ez a föld, melyen annyiszor  
Apáid vére folyt;  
Ez, melyhez minden szent nevet  
Egy ezred év csatolt.“*

Ez a fényes történelmi mult, melynek során „küzdtenek a honért hős Árpádnak hadai“ s „törtek össze rabigát Hunyadnak karjai“ és hordozták a szabadság véres zászlóit: ez a hőstettekkel felékesített nemzeti történelmünk egyben nagy biztatónk a jövőre, mert „Meggfogyva bár, de törve nem, Él nemzet a hazán.“

VÖRÖSMARTY „SZÓZAT“-A a magyar romantika gazdag nemzeti lírájának terméke. Keletkezésének története a mult század harmincas évei reformkorszakának történetével van szoros kapcsolatban. Vörösmarty nemzeti ihletettségu költészetével hasonló szerepet tölt be a magyar irodalomtörténetben, mint „a legnagyobb magyar“ a politikai történelemben. A fiatal Vörösmarty nemzeti koncepciója még a preromantika keserü alaphangulatában gyökeredett. Ez a bécsi kongresszus után bekövetkezett korszak, melyben Magyarország az osztrák monarchiába bekebelezett tartományként az önálló állami lét minden lehetőségétől megfosztva tengődött. E korszak történelemszemlélete volt a költészetben a passzív álmodozás, a tétlen multimádat és a sors rendelésében való resignált megnyugvás. A klasszikus hősimádatnak és a multon csüngő passzív dicsőségváagnak legnagyobb költői kifejezője volt Vörösmarty modern eposza, a „Zalán futása“. Ez a magyar „Kalevala“ volt ama nemzeti eszménynek a hősköteménye, amely a magyarságot a rendi állam korában eltöltötte. Egészen figyelemreméltó, hogy a világhódító romantika korában a két testvér-nemzet legnagyobb fiai közül kettőt egyidőben fog meg az a gondolat, hogy nemzetünknek ősi hagyományait hősköteményekben egyesítsék. Mennyivel szerencsésebb volt azonban a finn *Lönnrot*, mint a magyar *Vörösmarty*. A finn nép ajkán éltek még az ősi runók. Csak össze kellett azokat gyűjtenie és egybefűznie. Mennyivel nehezebb feladata volt Vörösmartynak, akinek a költői képzelet erejével kellett benépesítenie a magyar Olymposzt. De mindkettőjüknek közös volt a céljuk: a nemzeti mitológiával az ősi dicsőséget feltámasztani és segítségével a nemzeti öntudatot felkelteni.

Széchenyi új reformnacionalizmusa Vörösmarty filozófiáját és költészetét új irányba tereli. A legnagyobb magyar hadat izen elavult rendi alkotmányunknak és meg akarja változtatni gazdasági rendünket. A dicső multról való ábrándozás nem elegendó. Csak a tetterős, komoly és előrelátó munka segítheti át a nemzetet törté-

nelmének holtpontján. A huszas évek rezignált hangulatában rendkívül nagy hatása van Széchenyi jövendölésének arról a Magyarországról, amely nem volt, hanem lesz. A mult helyett tehát a jövő, a régi ápolása helyett a bíráló, a tépelődés helyett a munka és a halál helyett egy újszerű élet lehetőségei. Vörösmarty világnézetét mostmár Széchenyi nemzeti koncepciója hatalmasan befolyásolja. Eszmevilágát kiemeli a céltalan pesszimizmus birodalmából. Ahelyett, hogy világnézeti harcoknak engedné át magát, Vörösmarty a nagy magyar nemzeti sorsközösségnek válik felébresztőjévé. Ez volt az az út, amelyen Vörösmarty a „Zalán futása“-tól a „Szózat“-ig elérkezett.

Hogy Széchenyi, az egész korszaknak nagy inspirátora, miként befolyásolta a »Szózat« keletkezését, érdekesen világítják meg a legújabb kutatások. Széchenyi 1835 november 30-án tartotta híres országgyűlési beszédét a magyar nyelv ügyében. Ebből az évből találtak Vörösmarty hátrahagyott írásai között egy cédulát, amelyen a »Túlvilágát kép« című költeményének (1835) néhány sora után a »Szózat« első két versszaka olvasható. Látszólag ez volt az első fogalmazvány, amely a végleges szövegezéstől még eltért. Amikor 1836-ban az egész költeményt írta, ezt a fogalmazást megváltoztatta. Ha most már a »Szózat« bevezető szavait olvassuk, megtaláljuk azokat Széchenyi említett beszédében. »A magyarnak csak itt van egyedül hazája... A szegény magyar édes hazánkat kivéve széles e világon se találhatik.« De akármin volt is, bizonyos, hogy Vörösmarty nemzeti líráját akkor Széchenyi reformnacionalizmusa befolyásolta.

Hogy Vörösmarty »Szózat«-a rövid idő alatt mily közkedveltté lett, az is bizonyítja, hogy *Bartay Ede*, a Magyar Nemzeti Színház igazgatója, 1843-ban húsz arany pályadíjat tűzött ki legjobb dallamára. A versenyben *Egressy Béni* lett a győztes.

VÖRÖSMARTY HÍRES KÖLTEMÉNYÉT hamarosan tizenegy idegen nyelvre fordították le. A „Vasárnapi Újság“ 1861. évfolyamához külön füzetben csatolt melléklet közöl is német, francia, angol, olasz, szlovén, tót, oláh, szerb és vend nyelven kilenc műfordítást. Amde Vörösmarty nagy életrajzírója és műveinek gyűjteményes kiadója, *Gyulai Pál* nem tudta, hogy a „Szózat“ első fordítása svéd nyelven jelent meg. Még a németet is megelőzte, amely 1846-ban látott napvilágot *Treumund* (Steinacker szepességi evangélikus pap-költő álneve) *Gusztáv* „Herzensklänge“ című kötetében. Vörösmarty „Szózat“-ának svéd fordítója *Kellgren Herman* (1822—1856) volt, a keleti irodalom professzora a helsinki egyetemen. Ez a magyarul is tudó, svéd anyanyelvű finn költő a magyar eredetiből ültette át a „Szózat“-ot. A „Helsingfors Morgonblad“ 1845 április 14-i számában jelent meg a következő címmel: „Ungersk Nationalsång. Af Vörösmarty. Öfvers. H. K.“

Hogy a gyönyörű nemzeti himnuszt Finnországban mennivre becsülték, mutatja, hogy az 1846. évre szóló „Necken-Kalender“-be ismét fölvetették. Ez 1845 karácsonyára jelent meg. Aspelund evangélikus prépost elbeszélése szerint Kellgren sajátkezűleg adta át a

kalendáriumot *Runeberg Johan Ludvignak*, a svéd anyanyelvű nagy finn költőnek, aki egy pillantást vetve annak tartalomjegyzékébe, azonnal felütötte a pompás költeményt és miután elolvasta, szépségét és izzó hazafiságát dicsőítette. Kellgren műfordítása azonban bizonyosan még nyolc hónappal előbből ismerős volt előtte, mert 1832 és 1837 közt szerkesztője, később pedig, amikor Porvoo-(Borgå)-ba átköltözött, szorgalmas munkatársa volt előbbi újságjának, a „Helsingfors Morgonblad“-nak. Most, amikor a költeményt a kalendáriumban ismét felfedezte, valószínűleg csak örömét akarta Kellgrennek kifejezni a szép magyar nemzeti dal fordítása fölött.

Nem csoda, hogy az erőteljes nemzeti himnusz Runeberg lelkét oly mélyen megragadta. A magyar irodalom már korábban is érdekelte. Később Kazinczy Ferenc és Kisfaludy Sándor költeményeiből fordított. 1846 tavaszán írta aztán Runeberg Kroksnäsben „Vårt land“ (A mi országnk) című költeményét, amely még ugyanennek az évnek őszén Porvoo-ban ismertté vált. Az óda azonban teljes egészében 1847 április 1-én jelent meg a „Fosterländsket album“ 3. füzetében. 1848 május 13-ától fogva a „Vårt land“ a finnek nemzeti énekévé vált és ugyanez év december 10-én mint bevezető diti-rambus jelent meg „Fänrik Ståls Sägner“ (Ståls zászlós elbeszélései) című regénysorozatához, melyben a finn-orosz háború véres dicsőségét és szomorú szenvedéseit örökítette meg.

Nem nehéz most már a feltevés, hogy amikor Runeberg Vörösmarty „Szózat“-át a „Helsingfors Morgonblad“-ban olvasta, feltámadt lelkében a testvérnépre való emlékezés. Önkénytelenül a két nemzet sorsának hasonlóságára gondolt. Arra, hogy mindketten évszázadok óta idegen iga alatt szenvedtek, de nem roskadtak össze. Sőt ellenkezőleg, dicsőséges multjoktól lelkesítve, rendületlenül várnak a jobb korra vagy a nagyszerű halálra. És valóban, ha Runeberg „Vårt land“-ját behatóan egybevetjük Vörösmarty „Szózat“-ával, ez utóbbinak hatását nem lehet tagadni. Mind formájában, mind tartalmában kimutatható.

Első pillanatra feltűnik, hogy Runeberg átvette a „Szózat“ versformáját. A különbség csak annyi, hogy a négy sor közé még egy jambusi verssorpárt közbeiktatott, amely az első sorral rímel.

E külső mellett azonban sokkal nagyobb és fontosabb az a hatás, amelyet a magyar nemzeti dal gondolatmenete Runeberg költeményére gyakorolt. A különbség csak az, hogy gonddal, karddal és ekével küzdöttek a honért egykor a finn apák, ahol azonban minden szikla, minden tó, minden terméketlen rög aranyat ér. A „Szózat“-ban ellenben karddal és vérrrel kellett a népnek megvédelmezni a termékeny magyar földet a sok ellenség ellen. Ennél az egybevetésnél nemcsak egyes szavak, hanem egész kifejezések is hasonlóságot mutatnak. Amikor például a „Vårt land“ hetedik versszakában olvasuk: „Hur ödet kastar än vår lott, Ett land, ett fosterland vi fätt.“ Magyarul: „Bármint vessen a sors, van még hazánk, szülő hazánk.“ Ugyanez a gondolat Vörösmartynál: „Áldjon vagy verjen sors keze: Itt élned. halnod kell.“

A különbség tehát csak a két nemzet alaphangulatában van és abban az alkalomban, melyre a két költemény készült. Közös ben-



nük az utalás az ősök harcaira és a szebb jövőre. Amellett Vörösmarty hazájának régi dicsőségére emlékeztet s új küzdelemre hívja fel a nemzetet. Vagy győznie kell, vagy — miként a népnek jóslatszerűen feltárja a jövőt — végzetének rohan elébe.

»Vagy jöni fog, ha jöni kell,  
A nagyszerű halál,  
Hol a temetkezés fölött  
Egy ország vérben áll.«

Runeberg nem mer nagyszerű halált jósolni, neki feltétlenül vigasztalnia kellett, mert a finn népnek már mögötte volt a végzetes küzdelem. Emellett a „Stål zászlós elbeszélései“-ben amúgy is vigasztalan, szomorú képet festett és így legalább ebben a bevezető költeményben kellett erőt öntenie az olvasóba. Utolsó verse tehát lelkes fölbátorítást tartalmaz és valóban vigasz az olvasóra. Vörösmarty ellenben csak két sorban utal a jobb jövőre, amikor így kiált fel: „Még jönni kell, még jönni fog Egy jobb kor...“

A finnországi irodalomtörténeszek közül már többen rámutattak arra a hatásra, amelyet Vörösmarty „Szózat“-a Runeberg „Vårt land“-jára gyakorolt. Érdekes pl. *Cygnæus* finnországi svéd író véleménye. Miután ismerteti az 1848-i manifesztumot, amely a „Vårt land“-ot finn nemzeti himnusznak deklarálta, írja: „Senkiséem gondolt arra, hogy a dal ama hangok visszhangjának tekinthető, amelyek egy rokonnép elégedetlenséggel és gonddal csordultig telt kebléből törtek elő. A dal ugyanis a mi tulajdonunk volt; a mienk, mint maga a föld, melynek nevét kapta. A legjobb érzelmeket fejezte ki, melyek szó és név nélkül mindannyiunk szívében hullámoztak és éltek. Mindaz a vad, rettenetes és vigasztalan, ami Vörösmarty költeményében kifejezésre jutott, a „Vårt land“-ban békésen, nyugodtan és tisztán jelent meg, miként az esti égbolt.“

A magyar irodalomban a nemrég meghalt északi kulturdiplomata, *Leffler Béla* hívta fel a figyelmet először a két nemzeti dal hasonlóságára. De elmulasztott rámutatni arra a rendkívül érdekes és bennünket igen közelről érdeklő körülményre, hogy a „Vårt land“ finn (és német) fordítása 1851-ben a „Soumetar“ című finn folyóiratban K. K. aláírással finnül is megjelent és abból a velünk rokon finn nép nemzeti himnusza, a „Maamme“ (Hazánk) keletkezett. Runeberg, a svéd anyanyelvű finn hazafi ugyanis eredetileg svédül írta meg.

Ha most már meggondoljuk, hogy az észti nemzeti himnusz alig egyéb, mint a finn himnusznak nemzeti viszonyaikra való átköltése, a Paciustól szerzett dallamuk pedig teljesen azonos: továbbá, hogy a kis finnugor liv nép nemzeti dala csak az észti himnusznak egy változata: akkor végeredményében azt állíthatjuk, hogy a három északi finnugor testvérnép nemzeti himnusza a magyar költői lángész, Vörösmarty „Szózat“-ának hatása alatt keletkezett.

Ne gondoljuk azonban, hogy a magyar nemzeti szellem egyik legragyogóbb alkotása csak a rokonnépek hazafias költészetét ihlette. 1861-ben jelent meg Prágában egy kötet cseh nyelven a következő címmel: „Szózat.“ Társadalmi cseh daloskönyv. Összeállították

*Barák, Prerhof és Vilímek.* Ennek 58—60. lapjain mit olvasunk? „Nemzeti dal“:

»Hazádhoz, cseh, légy hűséges!  
Ez Isten törvénye.  
Hazád — anyád, aki ápol  
S ölében eltakar.  
Hiába e széles földön  
Más hazát keresni:  
Itt kell élned, itt kell halnod,  
örömben és bánatban!«

Így megy tovább Vörösmarty „Szózatá“-nak csaknem szószereinti fordításaként, a magyar hőstettek helyébe a cseh hőstetteket állítva. Ne higgyük azonban, hogy a költemény végén a magyar költő neve olvasható. Róla hallgat az írás, sőt még a cseh szerzőről, illetőleg a tolvajról is, aki nemzeti imánkat már 1861-ben egyszerűen kisajátította. Ez a szellemi tolvajlás, amely legszentebb kincsünket orozta el ily álnokul, annál súlyosabb, mert a cseh anyák egy emberöltőn át a magyar szellemi kincs hangjai mellett lelkesítették gyermekeiket és nevelték ellenségeinkké.

Ámde az osztrák szomszéd sem akart elmaradni a cseh kultúr-nép mögött. 1928-ban *Rungaldier Randolf* bécsi tanártól „Oesterreich“ címmel egy kis kötet jelent meg Berlinben. Könyvét a következőképen fejezi be a 49. lapon: „Wir schliessen diese kurze Betrachtung Oesterreichs... mit den prophetischen Worten *Ulrich von Hutten's*, des edlen Vorkämpfers deutscher Einheit...“:

»Es kann nicht sein, dass soviel Geist  
Und Kraft und heilig Mut  
Hinwelken soll, weil auf dem Land  
Ein schwerer Fluch nun ruht.  
Noch kommen muss und kommen wird  
Ein besserer Tag, um den  
Viel hunderttausend Lippen, ach,  
Mit heisser Inbrunst fleh'n.«

Első tekintetre nyilvánvaló, hogy az 1488 és 1523 közt élt *Hutten Ulrich*nek tulajdonított vers nem egyéb, mint Vörösmarty „Szózat“-a 8. és 9. versének az a kitűnő német fordítása, amely *Moltke Miksa* tollából 1861-ben jelent meg a „Vasárnapi Újság“ már idézett mellékletén. Amikor aztán a Budapesten megjelenő „Literatura“ szerkesztősége kérdést intézett *Rungaldier*hez, hogy honnan vette az idézetet, a kitűnő tanár azt felelte, hogy eredeti jegyzetét elvesztette és így nincs módjában az eredeti helyet közölni.

ÍME ÍGY HATOTT VÖRÖSMARTY páratlan alkotása nemcsak északi rokonaink hazafias költészetére, de a szomszéd népekére is. E szimfónikus nagyének hullámrezgései nemcsak a svéd és finn írókat termékenyítették meg, hanem csehek, tótok és osztrákok is a magyar géniuszról kisajátított lelki kincsekkel lelkesítették honfitársaikat.

A „Szózat“ azonban mégis csak idebent töltötte be igazi hivatását. Abban a hazában, melynek földjéhez, népéhez és hősiés tör-

ténetéhez fűződött. Különbözik is minden más nép nemzeti dalától. „Itt a dicsőség reggele!”, éneklí büszkén a francia. A „Marseillaise”-zel valóban egy forradalom kitörését lehetne előidézni. A porosz győzelmi koszorúkról s a németység világelsöprő diadaláról harsog. Az angol a tengerek uralmát zengi. A lengyelek himnusza a lemondás éneke, egy haldokló nemzeté.

A „Szózat”-on is a keserű pesszimizmus az úr. Miként Ady, Vörösmarty is a „halál rokona”. A magyar romantika korában még a nemzethalál rémsége kísértett. A baljós tényeken kívül az elmékre nehezedett Herder történelemfilozófiai jóslata, mely szerint a magyar el fog tűnni a nemzetek sorából, miután az európai keresztény kultúra védőbástyájaként betöltötte hivatását. Élete alkonyán maga Vörösmarty is összeroskad, amikor a szabadságharc szörnyű kimenetelében jóslatát beteljesedni érzi. Pedig hol volt még Világostól Trianon! Még csak aztán jött „a nagyszerű halál”, „S a sírt, hol nemzet sülyedt el, Népek veszik körül.” Amde abban a biztatásban van a „Szózat” történelmi hivatása, időtlen értéke, jelenünk döbbenetes sívársága közt felemelő vígasza, hogy

»...annyi balszerencse közt,  
Oly sok vizsály után,  
Mégfogyva bár, de törve nem,  
Él nemzet e hazán.«

Fenséges multunk öntudatával várjuk tehát a „népek hazájá”-tól, a nagyvilágtól, hogy revízió alá veszi rólunk elhamarkodott ítéletét és történelmi jogainkat méltányolva, érdemeink szerint fog ítélni a világ nagy areopágja. Elhivatottságunknak életünket továbbformáló ezzel a benső öntudatával zengjük Arannyal:

»Hallottad a szót: »rendületlenül!«?  
Ábránd, hiúság, múltó kegy, javak, —  
Lenn a sikamló tér, nyomás felül,  
Vész és gyalázat el ne rántsanak.  
Óh, értsd meg a szót: árban és apályon  
— Szirt a habok közt — hűséged megálljon!«<sup>1</sup>

CSEKEY ISTVÁN

<sup>1</sup> 1940 könyvnapjára húsz nyelven adtam ki a „Szózat”-ot a következő kötetben: *A Szózat és a nagyvilág. L'Appel Chant National Hongrois en 20 langues.* 120 l. A kötet elején 45 lap bevezetésben feltártam az érdekes nemzetközi témavándorlást, kikutattam a fordítások történetét, mindeniknél jeleztem a fordításvariánsok leleghelyét és lehetőleg a legjobb fordítást adtam közre. Nem kisebb fordítók is akadtak, mint az idősebb Dumas.

A „Szózat” külföldi hatásairól még a következő tanulmányaim jelentek meg: *Ungarische Einflüsse auf die finnische und estnische Nationalhymne.* (Fenno-Ugria V B Tallinn, 1936. 386—400. l. — *Les cent ans d'un chant national hongrois et sa fortune internationale.* (Nouvelle Revue de Hongrie t. LVII, 1937, p. 350—355.) — *Hogyan tették a csehek nemzeti dalukká a Szózatot?* (Magyar Nemzet, Délmagyarország és Szolnoki Újság 1938. XII. 25.) — *A százéves Szózat és hatása külföldön.* (Budapesti Szemle CCLIII. k., 1939, 739. sz., 257—283. l.) — *Höimrahvaste rahvusühmüidest.* [A rokonnépek nemzeti himnuszai.] (Eesti Kirjandus [Eszet Irodalom] XXXIII. évf., Tartu, 1939, 9. sz., 377—389. l.) — *Satavuotias Szózat ja sen vaikutus ulkomaille.* [A százéves Szózat és hatása külföldön.] (Heimotyö [Néprokónsági Munka] IV, Helsinki, 1941, 21—34. l.) — *A százéves Szózat innepére.* (Keleti Újság, Kolozsvár, 1943. XII. 5. U. a. Új Magyarság, Budapest, 1943. XII. 11.)

# SPANYOLORSZÁG ÉS ERDÉLY

MIKOR ÍRJA MEG már valaki Erdély és Spanyolország kapcsolatainak történetét? Marinescu Constantin egyetemi tanár, akit Kolozsvárt jól ismernek a megszállás idején ott betöltött katedrájával kapcsolatban, épúgy járt Spanyolországban, mint Iorga, és az Aragóniai Korona Levéltárában érdekes adatokat talált V. „Nagy-lelkű“ Alfonz aragóniai és nápolyi király keleteurópai diplomáciájára, valamint balkáni expedíciójára vonatkozóan is. Ez a tüneményes renaissance-uralkodó román vajdákkal is levelezésben állott. Tudtommal erdélyi magyar tudós még nem kutatott a spanyol levéltárakban, királyhágón inneni magyar is legfeljebb egy vagy kettő. Pedig a kapcsolatok kutatása arányilag szép eredménnyel kecsegtet; súlypontjuk mind Spanyolország, mind pedig Erdély „aranykorára“ esik, és ha az erdélyi protestáns túlsúly a hajdanvaló jó transzilván deákokat inkább az északi országokba és egyetemekre vezette is, a spanyol befolyás Bécsen keresztül kincses Kolozsvárig is eljutott, sőt spanyolok is szerepelnek Erdély történetében. Ami azonban a kapcsolatoknak külön zamatot ad, az Erdély felbukkanása a spanyol klasszikus irodalomban: a távoli rejtélyes és meseszerű „Transilvania“ elmaradhatatlan barokk kellék a nagy Lope de Vega világot jelentő deszkáin és a példálózó Baltasar Gracián, Schopenhauer kedvenc filozófusa, erdélyi fejedelmet idéz a szerencse forgandóságáról szóló elmefuttatásait illusztrálандó. Egy spanyol jezsuita ugyancsak napjainkban mutatta ki, hogy Calderón *Az élet álom* című híres műveinek — az egyik dráma, a másik *auto sacramental* — ugyancsak köze van Erdélyhez, miután a főhős, Segismundo, az emberi nem allegórikus megszemélyesítője, minden valószínűség szerint több erdélyi fejedelem Zsigmond-keresztnevének köszönheti spanyol füleknél olyan szépen csengő nevét. Calderón, Lope de Vega, Gracián: e három nagy név nem elegendő-e már önmagában is annak kimutatására, mennyire nem volt közömbös a spanyolok számára Transilvania. Túl hosszadalmas volna azonban e helyen felsorolni azt a sok *poeta minor*-t, akinek műveiben Erdély latin-spanyol neve ugyancsak felmerül alkalomadtán, ha másként nem, legalábbis egy-egy földrajzi jellegű felsorolásban. Magyarország is meseszerű táj a klasszikus spanyol képzelet számára, barokk szeszély, irodalmi kellék; de Transilvania önálló életet él a spanyol lélekben, az érzelmi hangsúly, amely a szót kíséri, sajátos jelleggel bír (aminthogy Erdély is sokkal nehezebb problémája volt az elspanyolosodott osztrák udvarnak Bécsben és Prágában, mint a sokkal hamarabb és simábban behódolt nyugati végek). Az irodalomtörténészek elsősorban mint romantikus kellékeket tartják számon az „exotizmust“, a teremtő képzelet játékos expatriálódását és szertelen csapongását távoli tájakra; a Hispániában született barokk szellem csapongott a maga képére teremtett „forró Etiópia“ és „jeges Norvégia“ ellentétei között, és ezen a lovagregényes mappamundin Transilvania előkelő szerepet játszott.

## TÖRTÉNELMI KAPCSOLATAINK

AMIKOR EGY KÖZÉPKORI ARAGÓN-KATALÁN KIRÁLY „Hungria és Dácia királyairól“ szóló könyveket kér párizsi levelezőjétől, ki tudja, nem Erdély ködös képe lebeg-e homályosan lelki szemei előtt? (Egy katalán történész szerint ama Dácia nem Erdély, hanem — Dánia volt; ez a verzió nehezen hihető, miután nyilván jóval valószínűbb, hogy a Hungria szóhoz mintegy szervesen kapcsolódott a Magyarországon túl fekvő titokzatos — az ibériai félsziget lakói számára titokzatos — országrész képe.) Az Erdélyben csatázó Szent László legendája egészen feltűnő hasonlatosságot mutat a régebbi spanyol Santiago (Szent Jakab)-legendával, és könnyen meglehet, hogy — a középkori szokásoknak megfelelően — annak csupán szándékolt utánköltése. Károly Róbert (vagy ahogy ő maga nevezte magát, Caroberto) erdélyi harcainak híre könnyen eljuthatott Hispániáig, miután a nápolyi udvar a legélénkebb összeköttetésben állott a félszigettel, és tudósította az aragóniai udvart a keleti végekre szakadt rokon ügyeinek állásáról. Károly Róbert hugát a majorkai Ferrando infáns, majd maga II. Jakab aragóniai király is feleségül kérte nagybátyjától, Róbert nápolyi királytól. A király azonban megtagadta unokahuga kezét, arra való hivatkozással, hogy Károly Róbert testvérhuga kezét valamilyen ellenszegülő nagyúrnak szánja, behódolása fejében, a magyar korona országaiiban. A szóbanforgó nagyúr neve azonban nem maradt fenn és Clemencia de Hungria X. Lajos francia király hitvese lett. Ki tudja, azok a homályos házassági tervek nem állottak-e összefüggésben a keleti végekkel, és a két aragón-katalán kérőt nem valamely erdélyi jelölt érdekében kellett-e kikisarazni?

Nagy Lajos idején Kerekegyházi Lackfi Miklós siet 1356-ban a spanyol Albornoz kardinális, pápai hadvezér megsegítésére; VI. Ince pápához intézett szupplikációiból kiderül, hogy Zemplén grófjának Erdélyben voltak birtokai (*terra sua in medio Olachorum*). Abban az időben már élénk a kereskedelmi forgalom a jelentős katalán kereskedő- és kikötőváros: Barcelona és Kelet-Európa között, és a barcelonai tanács zenggi konzulátusa révén Erdély hírenevéből is eljutott nyilván valami Herkules oszlopaiig.

Zsigmond királynak Fernando de Antequera aragóniai királylyal, ennek elsőszülött fiával, Alfonso infánssal és Benedek spanyol ellenpápával 1415-ban, Perpignanban és Narbonneban lefolyt tanácskozásain nyilván az erdélyi urak és vitézek is résztvettek. Zsigmond ezer magyar testőr kíséretében utazott és kíséretének egy-némely tagja Kasztiliát és a galíciai Santiago de Compostelát is megjárta kegyes zarándoklatban, amely egyúttal politikai hírszolgálatot is célzott. Sajnos, e zarándokok neve az egy Garai grófon kívül nem maradt fenn, és így nem tudjuk, vajjon volt-e közöttük erdélyi nemesúr is. Alfonso infáns azonban évtizedekkel később Hunyadi Jánossal szövögetett fontos keleteurópai terveket. Az erdélyi vajdák legnagyobbika tragikus sorsú László fiát kívánta kezesül az akkor már nápolyi király udvarába küldeni, ahol is együtt nevelkedett volna jegyesével, Aragóniai V. „Nagylelkű“ Alfonz Leonor

nevű leányával. (Ugyanebbe az időbe esik Alfonz havasaljai diplomáciai akciója, amely mögött egy nagy középtengeri és keleteurópai császárság felettébb ambiciózus terve kísértett, nápolyi központtal és székhellyel. Ez a császárság Aragóniától a Fekete-tengerig terjedt volna, s ha megvalósul, egészen más irányt adhatott volna Erdély történelmi és kulturális fejlődésének.)

A középkori Európa egész aranyszükségletét mindössze két ország: Hispánia és kincses Transilvânia bányái elégítik ki; Trajánus dáciai hódításának hírét féltékenyen őrzi az ibériai félsziget; számára a Béticából származott római császár mindmáig „spanyolként” van elkönnyelve. De az óriási távolság, a lassú és veszélyes közlekedés, a közvetlen tengeri út hiánya szinte lehetetlenné tesz közvetlen kapcsolatok kialakulását. Ha volt is némi kapcsolat, az mindvégig szórványos maradt. Mindvégig Buda közvetít, és az út szinte kivétel nélkül Dél-Olaszországon, Nápolyon keresztül vezet. A moreai és negropontei kérészéletű katalán fejedelemségek kapcsolatai Erdellyel és Havasalfölddel mindmáig homályosak és feldolgozatlanok; ezekre is Marinescu Constantin hívta fel a figyelmet. Munkásságára erősen felfigyeltek a katalán tudományos körök, akárcsak a román filológia olasz művelője, Carlo Tagliavini, volt budapesti egyetemi tanár is.

HUNYADI MÁTYÁS ÚJ FEJEZETET NYIT a spanyol—magyar kapcsolatok történetében. Hunyadi János nagyravágyó tervét: az aragóniai királyi házzal lépni frigyre, ő váltja valóra, amidőn elnyeri Nápolyi Beatrix kezét. Mátyás előszeretettel használta nagy címerében felesége — vagyis az aragóniai királyi ház — felettébb komplikált címerét is és az aragóniai címer Kassától Kolozsvárig számos akkori építkezés falát díszíti. A spanyol-erdélyi kapcsolatok azonban még ebben az időben is merő függvényei a magyar-nápolyi relációknak.

Ebben az időben fejezi be Katolikus Ferdinánd és Izabella az egész ibér félsziget egyesítését egy jogar alatt. A mohamedán veszély megszűnik Nyugat-Európában a mörök kiűzésével vagy beolvasztásával, de Keleten annál fenyegetőbb méreteket ölt. A mohácsi csatavesztés visszhangja nagy és hosszantartó Spanyolországban is, és csak a napokban akadtam rá Francisco de Rojas XVII. századbeli drámaíró apró füzetére, amely még egy évszázaddal később is megemlékezik Lajos király elestéről. Ebben a drámában, amely az *El desafío de Carlos Quinto* címet viseli, Zápolya János is fellép *Juan Sepusio* név alatt, magas protektora, Szolimán szultán oldalán; V. Károly pedig testvéröccse, Ferdinánd király érdekében személyesen is hajlandó kardját összemérni lovagi párviadalban a szultánnal. A darab a szultán harenélküli megfutamodásával végződik, és Juan Sepusio aláveti magát a császárnak, aki kegyesen fogadja az aklába megtért keresztény bárányt.

Akkoriban „Transilvania” már szinte közhely a spanyol irodalomban; ha mégis kiemeljük e másodrendű drámaíró munkáját, ez főleg azért történik, mert jelképesen leegyszerűsített jeleneteiben jellegzetes módon fejezi ki a spanyol politika vágyálmát: a *protes-*

táns Erdély visszahódítását a katolikus egyház számára. Mikor a sors kifürkészhetetlen szeszélyéből a németnek nevelt V. Károly kerül a spanyol trónra, ahol teljesen megejtí a hispániai katolicizmus misztikuma, Katolikus Ferdinánd legkedvesebb unokája, Ferdinánd kapja osztályrészéül Ausztriát és Csehországot, valamint a II. Ulászlóval kötött családi szerződés alapján a magyar trónt is, a Jagellók magvaszakadása következtében. Ferdinándot teljesen spanyolnak nevelték; vele indul meg a spanyol befolyás Közép- és Kelet-Európában; a bécsi udvar teljesen elspanyolosodik és még a pénzügyeket is hosszú időn át a „hispán kamara“ intézi. A nemzeti ellenkirály elsősorban Erdélyre támaszkodik a Habsburgok egyre növekvő befolyása és hatalma ellen, és a spanyolok által életre hívott ellenreformáció ereje csupán Erdély bástyáin törik meg, amelyeket már-már megvívhatni vélt. Spanyol jezsuiták jelennek meg Erdélyben is; Fráter György megöletésében is spanyol szándékok érvényesülnek. Hamarosan kiadható lesz egy egykorú spanyol magánlevél erről a nagy horderejű eseményről, amely a honi földeteken állomásozó és harcoló spanyol *tercio* táborából vitte meg a hírt a félszigeten otthonmaradt rokonságnak.

Spanyol a híres — mifelénk inkább hirhedt — Carillo atya is: spanyol és jezsuita. Ugyancsak az Genga atya is, Báthory Zsigmond tanácsadója és lelkiatyja, aki erdélyi működését fontos politikai levelezésre is felhasználja, csakúgy mint korabeli rendtársai mindahányan. (Joaquín de Entrambasaguas spanyol Lope-specialista szerint Lope de Vega Erdélyre vonatkozó ismereteit Genga leveleiből meríthette; véleményem szerint erre a nagy színpadi szerzőnek semmi szüksége sem volt, miután azok pusztára közhely-jellegűek). Az ellenreformáció számára Erdély a nagy tét; eszközei a spanyol szoldateszka és a jezsuiták. De az erdélyi fejedelmek okos politikáján a legügyesebb intrikák, a legerőszakosabb tervek is megtörnek: a spanyol befolyás érvényesülhet kulturális téren, az udvarias magyar beszédben, az öltözködés terén is bizonyos fokig, de a politika mezején Erdély a maga útjait járja és az északi protestáns országok felé tájékozódik. A bécsi spanyol udvaron kívül azonban Hollandia egyetemein is találkozunk a spanyol szellemmel az erdélyi teológusok; Flandria földjén közvetlen közelből szemlélük a spanyol uralom jó és rossz emlékeit és megemlékeznek Oláh Miklósról is, II. Lajos özvegye, Mária özvegy királyné és flandriai helytartó magyar kancellárjáról, a későbbi esztergomi primásról, aki erdélyi származású volt. Az erdélyi kancelláriák érdeklődése egészen a távoli Luzitániáig kiterjed. Itt emlékezetből idézem egy erdélyi fejedelem — alighanem Rákóczi György — bécsi magyar levelezőjének kissé rejtélyes sorait: „különb-különb jó híreink folynak Portugáliából...“ Vajjon ki tudja, milyen erdélyi tervek forrtak emögött a lakónikus hír mögött? Vajjon milyen híreket várhatott Erdély Spanyolországon is túlról, a nemzeti önállóságra törekvő és a spanyol befolyás által fenyegetett luzitán ultima Thuleből?

Az ellenreformáció igyekevei Erdély körül époly sikertelenségre voltak kárhozthatva, mint V. Alfonz nagyraavágó tervei uralmának egészen a Havasalföldig való kiterjesztése dolgában. A ba-

rok írók fantáziáját azonban élénken foglalkoztatják, nem is annyira Erdély, mint a furcsa, kétkulacos erdélyi fejedelmek, az erdélyi udvar, ahol Kelet és Nyugat olyan sajátos módon találkoznak. Azonkívül Lengyelország is foglalkoztatja a spanyol fantáziát, nemkülönben az erdélyi fejedelmek lengyel trónra emeltetése.

### SPANYOL-ROMÁN KAPCSOLATOK ÉS A MAGYARSÁG

A MULTAKRA VETETT FUTÓ PILLANTÁS után azonban térjünk vissza a jelenhez, mert különösen spanyol-magyar-román vonatkozásban akad említést érdemlő dolog. A román kulturpropaganda hispániai munkái ugyanis kevésbé nemes eszközökkel igyekeznek meghamisítani Erdély történelmét és a spanyol irodalom erdélyi vonatkozásait. Kezük messze elér s befolyást gyakorolnak olyan szerzőkre is, akiket a legnagyobb tudományos tekintély övez. Ebből érthető, hogy mihelyt ezek a spanyol tudósok erdélyi témához nyúlnak, tárgyilagosságuk rögtön csorbát szenved.

Ilyen szempontból elsősorban a már említett Joaquín de Entrambasaguas madridi egyetemi tanár egy tárcájára kell utalnunk, amely a madridi Falange-napilap, az „*Abriba*“ hasábjain jelent meg pár hónappal ezelőtt. A tudós szerző számos tudományos folyóirat szerkesztője, jeles irodalomtörténész és Lope de Vega-specialista, akinek minden írására felfigyelnek tudományos körökben, még akkor is, ha napilapba ír. Cikkének címe: *Lope de Vega y Rumania*.

A jeles szerző elhallgatja, hogy Lope számos darabjában foglalkozik Hungriával és Transilvaniával, és csupán az 1600 körül íródott *El prodigioso príncipe Trasilvano* c. drámát említi fel. „Lope de Vega nagyon jól van informálva a román országokról — írja — valamint ezeknek a hitetlenek ellen folytatott háboruskodásáról.“ A dráma a „román történelem egyik legfontosabb pillanatát választja tárgyául és nagyon pontos arcképet fest Vitéz Mihályról, akinek szigorú alakja annakidején az egész keresztény világra mély benyomást gyakorolt és azt lelkes lázba hozta, mivel a keresztény világ a félhold teljes leveretését áhította.“ Entrambasaguas felpanaszolja azután, hogy Lope Báthory Zsigmondot teszi meg a Tâgoviştenél és Giurgiunál aratott győzelmek hőségévé Vitéz Mihály helyett. Majd mindjárt az oláh vajda Lope által megrajzolt arcképre tér át, amelyhez szerinte Sadeler Egyed holland rézmetsző képéből merítette az inspirációt a nagy spanyol színműíró. Véleményem szerint a leírás teljesen a korabeli barok kaptafára készült és a megszokott keretben mozog. Számos hasonló portré-sablont idézhetnénk akár magától Lopetól is hősei dicséretére: „Tüzes, szélesvállú, fejjel magasb mindeneknél, szeme nagy, széles a homloka, a haja göndör (ez még ma is így felel meg a spanyol férfi-szépségeszménynek), orra hosszú és élesmetszésű, szemöldöke összenőtt, szakálla borzas, arcszíne sápadt és napégette, jó gyalogos, kiváló lovas, a csatában mindig elől támad és legmesszebb hatol az ellenség közé.“ Vagy vajjon nem közhely-jellegű-e a leírás további része is, amelyből megtudjuk, hogy a fejedelem nem használ illatszert, borjúbörcipőt visel,



fegyveresen alszik, ruhája gombjai acélból vannak és kemény fekhelyen alszik? Ehhez a „portré“-hoz bizony semmi szükség nem volt semmiféle rézmetszetre és pusztán azt a célt szolgálja, hogy a darab hőset mint jeles vitézt mutassa be. A sablón akkor is sablón marad, ha Báthory Zsigmondra vonatkoztatjuk, vagy pedig Vitéz Mihályra, aki Entrambasaguas szerint „első ízben teremtette meg a román nép politikai egységét 1600-ban.“ (Igaz, hogy itt a szerző óvatosan és nyilván az erkölcsi felelősség elhárítására megjegyzi, hogy adatait „el gran poeta Aron Cotrus y el ilustre profesor Alejandro Busuioceanu“ — a madridi román követség sajtó-attaséja — adta meg neki.) A nagyromán propaganda hagyományos állítása ez, amelyet magyar tudósok és publicisták már elégszer megcáfoltak. Román informátorai persze azt sem közölték a jóhiszemű spanyol professzorral, hogy Vitéz Mihály mindössze tizenegy hónapig (1599 októberétől 1600 szeptemberéig) volt Erdély birtokában, hogy hitzegően ide-oda ingadozott Bécs, az erdélyi fejedelmek és a török között, hogy a Lope drámájában is említett cälugäreni ütközetet már elvesztette, és hogy csupán Király Albert székely puskásainak utolsó percben történt megérkezése mentette meg a csatát, hogy a Lope által megénekelt Báthory Zsigmond jótevője volt: neki köszönhette életét, miután elődje halálra ítélte s Báthory Zsigmond sztambuli ajánlása segítette a trónra. Arról ne is szóljunk, hogy megtámadta és megölette Báthory Endrét, akinek pedig hűséget esküdött, és hogy „Nagy-Románia“ állítólagos első megalapítója nem volt képes rövid uralkodása alatt megállítani a havasalföldi fejedelemség rohamos hanyatlását. Azt azonban helyre kell igazítanunk, hogy Báthory Zsigmond „mindössze másodrendű szövetségese“ lett volna Mihálynak, mint azt Entrambasaguas teljesen tévesen állítja.

Általában, a tanulmány olvasása után azt kellene hinnünk, hogy a szóbanforgó darabban szereplő „Transilvania“ román terület, Entrambasaguas dolgozatában az erdélyi fejedelemség magyar jellegéről szó sem esik, és a tájékozatlan olvasónak azt kell hinnie, hogy Mihály erdélyi fejedelem volt. Azt, hogy Lope Magyarországgal jóval többet foglalkozott drámáiban, mint Valaquiával és Moldáviával, ugyancsak kegyesen elhallgatja a szerző, és így azt a hitet kelti olvasóiban, mintha Lope érdeklődése az európai Kelet irányában mindössze — Vitéz Mihályra szorítkozott volna, jöllehet maga említi, hogy a spanyol „főnix“ éppen magyar fejedelmet, Báthoryt tette meg műve hőségévé. Felettébb sajnálatos, hogy ilyen kiváló spanyol irodalomtörténész válik, akaratlanul is, a nagyromán politikai propaganda nyilván jóhiszemű áldozatává.

Az idézett cikkből megtudjuk különben azt is, hogy a románok milyen szorgosan ápolják a Lope de Vega-kultuszt. Megalapították az Asociación Trajano-t, mint spanyol-román kultúregyesületet: Entrambasaguas megemlíti, hogy Giuglea, „catedrático de la Universidad de Cluj“ — hol volt már a cikk megírásakor a román egvetem! — lefordította a nagy spanyol író *Sevilla csillaga* című drámáit, amelvet a román Nemzeti Színház be is mutatott, valamint más román hispanológusok, elsősorban Popescu-Telega munkásságát is részletesen ismerteti.

## UZ BENCE SPANYOLUL

SAJNALATOS, HOGY MAGYAR RÉSZRŐL nem hangzott el semmiféle válasz Entrambasaguas cikkére. De nemcsak tudományos vitába nem bocsátkoztunk, hanem saját propaganda-munkánkat sem végezzük elég körültekintően. Az 1943 júniusában megtartott barcelonai árumintavásáron a magyar „pavillon“-ban egy gyatra spanyolsággal megírt kis „Hungria“ című füzetet osztogattak a közönségnek, amelyben mint az „első magyarra fordított spanyol könyv“ egy 1570-ben, Kolozsvárt megjelent politikai pamflet szerepelt: Heltaí Gáspár fordította latinból és nyomtatta ki az unitárius János Zsigmond felszólítására. Magyar címe: *Az hispániai vadasságról* (és nem „vadászásgról“, ahogy odahaza néha tévesen idézik!) „avagy Háló, mellyel a Pápa antikrisztus Hispániában az együgyű keresztényeket megfogja“.

Mennyivel helyesebb lett volna azzal dicsekednünk, hogy a klasszikus spanyol irodalom, ha nagyobb részben csak német közvetítéssel jutott is el hozzánk — Kisfaludy Károly könyvtárában három Calderón-kötet eredetiben is megvolt! — a XIX. században nagyszámú közönséget vonzott a színházba. A spanyol drámairodalomnak magyarra való átültetése terén Erdélyt illeti a dicsőség. Calderon *Csupa zürzavar* c. darabját 1804 október 28-án mutatták be Kolozsvárt; 1823 március 12-én ugyancsak játszották ezt a darabot. *Az élet álom* 1820 november 29-én került színre és az előadást a következő esztendőkből is gyakran megismételték ugyanott. Kolozsvár ezen a téren Pestet is megelőzte, és az ottani Nemzeti Színház még számos más esetben mutatott be klasszikus spanyol darabot. És vajjon a portugálok előtt ismeretes-e, hogy egyik legnagyobb erdélyi írónk, báró Kemény Zsigmond, egész regényt, az *Élet és Abránd* címűt szentelte Camoens, a luzitán nemzeti költő életének? A *Luziádák* magyarra fordításával is elsősorban erdélyi magyar író, Aranyosrákosi Székely Sándor tett kísérletet, *A székelyek Erdélyben* jeles szerzője.

És az erdélyi irodalom spanyol nyelven? Eddig — semmi, vagy majdnem semmi! A spanyol polgárháború megakadályozta, hogy a félszigeten is elterjedjen az erdélyi írók „divatja“, Tamási Áronnal és Nyíró Józseffel az élen. Mint örvendetes eseményt említhetem fel azonban, hogy december elején megjelent az Uz Bence spanyolul dr. Brachfeld Olivér gondos fordításában és előszavával. Az *Uz Bence* spanyol kiadásának nagy sikert jósolnak; ebben az esetben egy csapásra megnyílna az út az erdélyi tárgyú művek előtt a spanyol közvélemény és Spanyolországon át hamarosan egész Dél-Amerika értelmisége felé.

A klasszikus spanyol dráma egészen különleges atmoszférát teremtett a „Transilvania“ szó köré. Ez a kissé titokzatos hangulat erkölcsi tőkét jelent; a többé-kevésbé üres Erdély-képet és fogalmat élő, lüktető tartalommal kell megtölteniünk.

HUNGARUS VIATOR

# A NEM-MAGYAR NÉPELEMELK HELYZETE KÖZÉPKORI TÁRSADALMUNKBAN

A XVIII. SZAZADBAN egész Európában egyszerre fellángoló nemzeti érzés egészen új helyzetet teremtett az egyes nemzetek egymáshoz való viszonyában. Nem csoda tehát, ha mindazok, akik e viszonyt vizsgálták, egészen a legutolsó évtizedekig alig-alig nyúltak vissza régebbi időkbe; természetesen tartották, hogy a nemzeti öntudat és érzés kialakulása előtt a népek közti viszony sem igen lehetett kérdés tárgya. Főként a középkorban nem: hiszen akkor egész Európát a keresztény univerzalizmus gondolata fogta egységbe, s ez már eleve útját állta annak — gondolták —, hogy a népi, nemzetiségi tudat nagyobb mértékben befolyásolhatta légyen az egyes népek egymáshoz való viszonyát.

Az újabb kutatások azonban ezt az eleve feltételezett, különben sok tekintetben valószínűnek látszó álláspontot a mesék világába utalták: az európai szárazföld népei bizony meglehetősen ellenséges érzülettel viseltettek egymás iránt már a középkorban is; félelemmel és így gyűlölettel, vagy pedig lenézéssel és fitymálással tekintettek egymásra a szerint, hogy milyen volt köztük a hatalmi helyzet. Ott pedig, ahol két, vagy több nép arra volt kényszerítve, hogy szorosan egymás mellett, egy államban élje életét, ez a kölcsönös gyűlölet és megvetés sokszor tettelegességben is kifejezésre jutott. Így például a germán-szláv néphatáron cseh-lengyel-német viszonylatban már a középkor folyamán egészen „modern“ állapotok uralkodtak: egy-egy terület politikai hovatartozását nem egyszer a szerint ítélték meg, hogy milyen nyelvet beszélt a rajta élő lakosság; a gneseni egyház XIII. századi statutumai szerint egyházi iskolákban németek csak akkor taníthattak, ha tökéletesen beszéltek lengyelül; egy 1326-i zsinati határozat pedig minden egyházi javadalomból kizárta az idegeneket. A felsorolást tovább folytathatnók: e helyett csak utalunk arra, hogy a kölcsönös gyűlölet az orrcsonkítástól, nyelvkitépéstől sem riadt vissza — szomorú bizonyosságául annak, hogy a keresztény univerzalizmus gondolata koránt sem tudott irányító tényezővé válni a mindennapi élet ügyesbajos kérdéseiben.<sup>1</sup>

VAJON MILYEN VOLT A MAGYARSÁG és a betelepült nem-magyar népelemek viszonya ezekben az évszázadokban?

A kérdést *Szekfű Gyula* vetette fel 1935-ben.<sup>2</sup> Abból a kétségtelen tényből indult ki, hogy a magyarság finn-ugor és türk törzsek

<sup>1</sup> Mindezekre ld.: *E. Maschke*: Das Erwachen des Nationalbewusstseins im deutsch-slavischen Grenzraum, 1933., és *H. Zatschek*: Das Volksbewusstsein, sein Werden im Spiegel der Geschichtsschreibung, 1936. Eredményelket *Szekfű Gyula* vetette össze a magyar viszonyokkal: Népek egymás közt a középkorban. Magyar Szemle XLI. k. (1941) 225., s köv. l.

<sup>2</sup> A magyarság és kisebbségei a középkorban, Magyar Szemle, XXV. k. (1935) 5., s köv. l.

egyesüléséből keletkezett, s műveltség, politikai vezetés tekintetében ez utóbbiak jutottak irányító szerephez; ha tehát azt akarjuk megtudni: milyen magatartást tanúsított a magyarság a közéje települt idegen néptöredékekkel szemben, azt kell megvizsgáljunk: hogyan kezelték e türk népek a hatalmuk alá került népeket?

E lovas-nomád népek életformájához — mondja Szekfű — szinte elválaszthatatlanul hozzá tartozott az örökös mozgás, helyváltogatás, és ezzel együtt természetesen a hódítás. Ez a hódítás azonban rendszerint igen laza jellegű volt: a meghódított nép csak a legfőbb politikai vezetés útján került kapcsolatba a hódítóval — amint ezt éppen a magyarság honfoglalás előtti életéből tudjuk. Sem a bolgárok, sem a kazárok nem érintették a magyarság törzseinek belső életberendezését, nem keveredtek össze velük, tehát nem akarták őket beolvasztani; csatlakozást, hódolást csupán katonai téren követeltek tőle; ez azt jelentette, hogy békében a magyar szállások őrizték és védték külső támadások ellen a hódítók szállásterületét, háborúban pedig a legveszélyesebb pontokon, támadásnál az első sorban kellett harcolniuk.

Csak természetes — folytatja Szekfű —, hogy a magyarság ezt a századokon át beidegzett bánásmódot alkalmazta új hazájában is a közéje került idegenekkel szemben. Ugyanúgy a határszéleken helyezte el a később csatlakozott népeket — mit sem változtatva belső életükön, népi egyéniségükön —, mint ahogyan egykor vele tették a bolgárok, kazárok is. Amikor pedig felvette a keresztény vallást, ez a nomádkori örökség még jobban megerősödött a keresztény monarchia népek és nemzetek felett álló univerzalizmusával.

Ez az eszmei háttér, mondhatni elvi alap magyarázza meg, hogy a magyarság szívesen látta azokat a kisebb-nagyobb népcsoportokat, melyek az általa birtokolt földön, az ő államánk kereteiben akarták folytatni életüket. De ez magyarázza meg azt is, hogy nem akarta megsemmisíteni a betelepülők népi egyéniségét: nyelvét, belső társadalmi berendezését, azaz — mai szóhasználattal — nem akarta asszimilálni őket. Világos bizonyossága ennek az, hogy nagy tömegben telepítette le a szászokat, nyilván védelmi szempontból, az ország keleti szélein: Erdélyben és a Szepességben, a kúnokat pedig — pusztai életmódjuknak megfelelően — az Alföldön; s nem csak hogy nem bontotta meg soraikat, hanem egyenesen elősegítette autonómiájuk kialakulását, s ami ezzel egyet jelentett: népi különállások megtartását. Csak ilyen körülmények között történhetett meg, hogy Liège-ből a XII. század folyamán Heves megyébe bevándorolt franciák még a XV. század közepén is saját nyelvükön beszéltek, pedig kétségtelenül kis szigetet alkotnak a magyarság tengerében. A magyarral rokon besenyők is megőrizték különállásukat, pedig vagy 30 vármegye területén szétszórta tan éltek; Fejér megyében, az ország kellős közepén még a XV. században is saját „besenyő comes“-ük volt, s 1435-ben Zsigmond király az ő „besenyő jogaik alapján“ biztosította törvénykezési kiváltságukat.

Szekfű válasznak szánta tanulmányát mindazoknak, akik a propaganda silány eszközeivel — az igazsággal mit sem törődve

— a magyarságot „születet népelnyomó“-nak igyekeztek és igyekeznek feltüntetni. Érvelése világos, meggyőző és mindenek előtt tárgyilagos.

Mégis, azt kell mondanunk: célkitűzése — ha nem is tette elfogulttá — nem maradt hatás nélkül szemléletére; a magyarsággal szemben elhangzott vádak készítették bizonyára arra, hogy a kérdést így fogalmazza meg: igaz-e, hogy a magyarság elnyomta nemzeti kisebbségeit? A kérdés természetének megfelelő válasza is: a magyarság nem nyomta el a betelepített idegeneket, meghagyta szokásaikat, jogaikat s elősegítette autonómiájuk kifejlődését. Mindez kétségtelenül igaz, de csupán negatív oldala a kérdésnek. Mutatja ezt az is, hogy Szekfü nem tért ki azokra a hatalmas átalakulásokra, amelyek idők folyamán a „kisebbségek“ helyzetében végbementek, s arra sem adott természetesen választ: miért történtek ezek a változások.<sup>2a</sup>

Hol van tehát a kérdés „pozitív“ oldala?

Királyainkat nyilván bizonyos célok, szempontok vezérelték e betelepülőkkel szemben, s ehhez képest szabták meg és változtatták ezek jogait, kötelességeit. Azaz: *a nem-magyar népelemekkel való bánásmódot betelepítésük célja határozta meg*. Végső fokon tehát az a kérdés: miért telepítették be királyaink a nemzeti „kisebbségeket“?

Történetpolitikai irodalmunk első, mindmáig legszebb alkotásának, az Intelmeknek az írója külön részt szentelt ennek a kérdésnek: munkája VI. fejezetét. Tette pedig ezt azért, mert — mint írja — az idegen telepesekből igen nagy haszna van az országnak. Miért? Azért, mert különféle nyelveket, szokásokat, mesterségeket, fegyvereket hoznak magukkal.<sup>3</sup> Ugyancsak a hasznosságot hangsúlyozzák az oklevelek is lépten-nyomon éppen abban a részben — az arengában —, mely az elvi indoklást szokta tartalmazni.<sup>4</sup>

Mindezekből pedig kétségtelen: királyaink hadi, gazdasági célzattal hívták be e hospeseket hazánkba; azzal, ami e hasz-

<sup>2a</sup> Nem tér ki ezekre a kérdést legrészletesebben tárgyaló tanulmányában sem. Ld. Állam és nemzet (Budapest, 1942.), 85., s köv. l.

<sup>3</sup> „In hospitibus et adventitiiis viris tanta inest utilitas, ut digne sexto in loco regalís dignitatis possit haberi.“ Azt is megmondja az író: mi ez a nagy haszon? „Sicut enim ex diversis partibus et provinciis veniunt hospites, ita diversas linguas et consuetudines, diversaque documenta et arma secum ducunt, que omnia regna ornant et magnificent aulam et perterritant exterorum arrogantiam.“ Szentpétery: *Scriptores Rerum Hungaricarum*. II. k. 624—625. l. — Ugyanígy magyarázza a szöveget Szabó István is. A magyarság életrajza (A Magyar Történelmi Társulat könyve. VIII. k., Budapest, é. n.), 58. l.

<sup>4</sup> *Regiæ serenitatis devotio ni plurimum expedit, quod ex fonte nascitur pietatis, ut hospites omnes ad sinum suae benignitatis confugientes suscipiat et foveat, sed ratio persuadet, ut eos propensius protegat et promoveat, quos ad honorem coronae et regni utilitatem inspererit efficacius invigilare.* Zimmermann—Werrer: *Urkundenbuch zur Geschichte der Deutschen in Siebenbürgen* I. k. (Hermannstadt, 1892.) 8. l. Ld. még u. o. 9. és 11. l. (hospites, „quorum conversatio et utilis esse regno discernitur, et oratio deo commendabilis esse reperitur.“) Ld. még: Sopronmegyei Okmánytár I. k. 1. és 3. l.; Fejér: *Cod. Dipl. III. l.* 316., 370. és 390—391. l. (különösen az utóbbi taglalja részletesen a társadalmi hasznosságot), továbbá u. o. III. 2. 140. és 404. l. etc.

nossági szempontokon kívül esett, nem igen törődtek; így a népi egyéniség szinte magától értetődően kívül esett politikai célkitűzéseiken; az e téren bekövetkezett fejlődés tehát nem célja, hanem csupán természetes velejárója lehetett az eredeti cél: a hadi- és gazdasági hasznosság érvényesülésének.<sup>5</sup>

Nem szorul ezek után bővebb bizonyításra, hogy királyaink a beköltözött hospesekben nem a nemzeti kisebbségeket látták, hanem a társadalom hasznos elemeit. Ebből pedig egyenesen következik: *a nem-magyar népelemek életének, sorsának változásai nem a nemzetiségi kérdés síkján, hanem a társadalmi fejlődésből érthetők meg maradéktalanul.*

EBBEN AZ IRÁNYBAN a kezdeményező lépéseket *Deér József* tette meg. Annak ellenére t. i., hogy céljául észrevehetően a Szekfű által adott elvi keretek kitöltését tűzte ki,<sup>6</sup> éppen a döntő ponton túlmént Szekfűn: rámutatott arra, hogy a „nemzetiségek“ életében az idők folyamán igen nagy változások történtek, s e változások a magyar társadalom általános fejlődésével állottak összefüggésben.<sup>7</sup>

A problémát azonban gyökerében *Mályusz Elemér* ragadta meg.<sup>8</sup> Abból az alapvető fontosságú felismerésből indult ki, hogy az „állam jellegének változásai kapcsolatban vannak a társadalmi fejlődéssel, sőt annak függvényei“. Ebből pedig szinte önként következik, hogy a „nemzetiségek“ kezelésében beállott módosulások is végső fokon a társadalmi fejlődésben lelik magyarázatukat.

A XI—XII. századra vonatkozóan egészen új anyagot hozott *Mályusz* a kérdés vizsgálatába: meggyőzően mutatott rá arra, hogy a népnevekből i képzővel képzett falunévek — mint pl. Csehi, Horváti, Németi, Tóti stb. — a XIII. század előtt keletkeztek. E településtörténeti módszerrel 17 cseh, 12 horvát, 35 német, 8 vallon, 17 rutén és 13 tót faluról mutatta ki, hogy lakóit a XI—XII. században telepítették le királyaink. Már most — folytatja *Mályusz* — a nemzetiségi politika szempontjából döntő fontosságú, hogy e fal-

<sup>5</sup> Egészen más utakon ugyannerre az eredményre jutott *Szabó István* is. „Magát a népliséget az állam kifejezetten nem figyeli, nem befolyásolja, életfolyamát célzatosan nem akadályozza és nem is táplálja: nem mesterséges, hanem természetes erők szabják meg pályáját.“ I. m. 65. l. Abból a kötségtelen tényből, hogy az Intelmek idézett mondata ama hasznos dolgok között, melyeket a hospesek hoznak magukkal, felsorolja a különféle nyelveket is, továbbá e rész híres maximájából — gyenge és törékeny az egynyelvű (szokásjogú) ország — azt következtethetné valaki, hogy királyaink célja az idegen népi egyéniség fenntartása volt. Ilyesfajta disszimilációs politikának azonban nincs nyoma: az önkéntes csatlakozást, beolvadást soha nem igyekezett egyik királyunk sem megakadályozni. Legfeljebb azt bizonyítják e kitételek — ezt azonban kétségtelenül —, hogy a magyar politika szívesen fogadta az idegen nyelvű telepeseket, s nem törekedett nyelvük, ezzel népi különállásuk megszüntetésére.

<sup>6</sup> *Deér József*: Pogány magyarság, keresztény magyarság (Budapest, 1938), 267. l.

<sup>7</sup> U. o. 187. s köv. l. (különösen a 193. l.). Mivel itt csak a nem-magyar népelemekkel való bánásmód elvi alapjainak vizsgálatára szorítkozunk, egyébként hasznos és értékes, de elvi tekintetben Szekfű megállapításain nyugvó fejtegetéseire nem térhetünk ki részletesen.

<sup>8</sup> *Mályusz Elemér*: A középkori magyar nemzetiségi politika, Századok, 1939, 257. és 385. s köv. l.

vak szét voltak szórva a magyarság tengerében — világos bizony-ságául annak, hogy az államhatalom be akarta őket olvasztani.

Ugyanezt a módszert: a szétszórást alkalmazták királyaink a többnyire rokon, keleti eredetű betelepülőkkel: böszörményekkel vagy izmaelitákkal, székelyekkel szemben is. A mohamedán vallású böszörményekkel szemben pl. Szent László elrendelte: „ha megke-resztelésük után visszatérnek régi hitükre, lakóhelyükről elfűzve más falvakba helyeztessenek át; akik ártatlanoknak bizonyulnak, maradjanak lakóhelyükön“. Kálmán pedig egyenesen jutalommal kecsegtette azokat, akik a titkos mohamedánokat feljelentik. Meg-parancsolta továbbá, hogy minden izmaelita falu építsen templomot; ha a templom elkészült, a lakosság fele költözzék el, és más-hol telepedjék le; izmaelita ne merje leányát a maga nemzetségéből származónak adni feleségül, hanem csak kereszténynek. Ezen intéz-kedések — folytatja Mályusz — elsősorban vallási célokat szolgál-tak; világos azonban, hogy a vallási csere magával hozta beolva-dásukat is: „... a kereszténnyé válás magyarosodást jelent“.

A cél az asszimiláció lévén, természetes, hogy királyaink nem adtak autonómiát a legkisebb idegen településeknek — így az ugyan-csak szétszórta élő besenyőknek sem. Minden besenyő közvet-lenül a nádor hatásköre alá tartozott, ami függetlenséget jelentett a megyétől, s ennek következtében kétségtelenül megkülönböztetett állapotot. A nádor azonban az egyes csoportok élére ispánokat állí-tott s ezek, illetőleg helyetteseik ítélkeztek a besenyők felett. Auto-nómiáról tehát, mivel bírákat sem maguk választották, nem lehet beszélni a besenyőknél, amint hogy a székelyeknél sem.

Ha ez utóbbiaknak autonómiájuk lett volna, érthetetlen lenne: a zárt egységben maradó nép, amelyet ősi szervezete is összetartott, hogyan lett nyelvében, jellegében magyar, miért nem őrizte meg esetleges török nyelvét? De érthetetlen az is: ha a székelység zárt egységben a magyarsághoz csatlakozott török nép volt, hogyan lehetséges, hogy a nemzetségnevek „általában, határozottan ma-gyar eredetűek“? Mályusz magyarázata így hangzik: a székely név jelentése — herceg törzse; a törzs pedig mesterséges alakulat, a fejedelmi akarat hozza létre. Így tehát az a fejedelem — akár Árpád, akár más — aki e törzset megalkotta, különböző török-magyar népelemekből rakhatta össze; később pedig, az esetleges vérveszteségek miatt támadt hézagokat magyarokkal töltötték föl. Így válhatott az eredetileg rokon, de nem magyar székelység magyarrá.

Mindezek alapján önként adódik a végső következtetés: a XI—XII. században a magyar politika tudatosan asszimilálni akarta a betelepült »nemzetiségeket«. Kétségtelenné teszi ezt az is — mondja Mályusz —, hogy míg a fentiek szerint minden »nemzeti-séget« szétszórta az államhatalom, egy népet, a zsidóságot egyenesen elzárta még az asszimiláció lehetőségétől is.

„A XIII. század nagy, kihatásaiban egyenesen döntő fordulatot hozott a nemzetiségi politikában: a szétszórás helyébe a tömörítést állította. Az új elvet II. Endre ritka határozottsággal fogalmazta meg: »Az egész nép egy nép legyen« — mondotta“ a szebenvidéki

szászok részére adott kiváltságlevélben, az úgynevezett Andreanumban. E célból kitelepítette a szászok között élő magyarokat, székeleket, bessenyőket, oláhokat, s így az eddig szakadozott szász települést egységessé tette: ami természetesen együtt járt az eddigi asszimilációs politika elejtésével.

Hasonló kiváltságokat kaptak 1271-ben V. Istvántól a XIII. század elejétől betelepült szepesi szászok is — a közöttük élő magyarok nagy száma miatt területi különállás nélkül.

Ugyancsak ez az elv, a tömörítés magyarázza meg azt is, hogy a kunokat egy tömegben telepítette le IV. Béla a tatárjárás után.

III. Endrének ama törekvése mögött, hogy az összes oláhokat Székes nevű birtokára telepítse össze, ugyancsak ez az új elvi alap húzódik meg.

Kétségtelen, hogy ez az óriási átalakulás az államhatalom akaratából, az ő beleegyezésével történt, s nem a „nemzetiségek“ kényszerítették ki. Ha tudniillik a „nemzetiségek“ olyan követeléseket támasztottak volna a királlyal szemben, melyeket nem helyeselt, a király bizonyára éppen úgy kitéssékelt volna őket országából, mint például a fegyveres erő tekintetében legerősebb idegen csoportot: a német lovagrendet.

Mi készítette vajjon királyainkat eddigi politikájuk megváltoztatására? Mályusz remekül fejtí fel az okokat: a XIII. század elejétől a királyi birtokok egyre gyorsuló ütemben kerültek magánosok kezére. Ezzel párhuzamosan a király hatalma is egyre jobban összehusugorodott; ennek a folyamatnak akartak királyaink gátat vetni s megakadályozni »az alattvalók egész tömegének, főleg a szabadoknak, libereknek magánföldesúri joghatóság alá kerülését«. Ezért foglalták az idegen származású népelemeket jogi egységbe. Végeredményben tehát a magyar társadalom fejlődésében beállott átalakulás hozta létre a nemzetiségek helyzetében bekövetkezett változásokat.

Mindazok a kiváltságok azonban — folytatja Mályusz —, melyeket a nemzetiségek élveztek új helyzetükben, korántsem jelentettek még autonómiát. Legfelső fokon a királytól függött az egész közigazgatás, bíraskodás, aki ezt a jogát valamelyik főlisztviselője — a kunok felett a nádor, a székelek felett az erdélyi vajda, a szászok felett a szebeni ispán — útján gyakorolta. A hűbéri állam jellegének megfelelően tehát a hűbériség láncolatán fűzte őket magához; különbségeket az egyes nemzetiségeken belül a hadi érdek szerint tett, a rétegződés ennek alaján jött létre; az asszimilációt nem erőszakolta, az önkéntes beolvadásnak azonban nem volt ellensége. Ez az önkéntes asszimiláció természetesen társadalmi síkon zajlott le: az egyes nemzetiségek törekvő, kiemelkedő elemei felkerülve a nemesség soraiba, minden külső, hatalmi beavatkozás nélkül, szinte észrevétlenül váltak magyarokká.

Újabb döntő fordulat a XV. század folyamán következett be a nemzetiségek életében akkor, mikor a hűbéri magyar társadalom, s vele együtt az állam rendi jellegűvé vált. Szinte azt lehetne mondani: a köznemesség megyei autonómiájával párhuzamosan alakult ki a nemzetiségek önkormányzata. Miért? Nyilván azért, »mivel



a nemzetiségek nem izolált sejtek, hanem a magyar társadalom részei, s így természetesen osztoznak annak sorsában, berendezésének változásaiban.

A kezdeményező, mint azt például az erdélyi szászok esetében láthatjuk, ismét az államhatalom volt. Mátyás saját elhatározásából adta meg a szebenieknek a királybíró, a comes választásának jogát 1464-ben; ő forrasztotta egységbe a szebeniekkel az eddig különálló szász települési területeket: Besztercét, Meggyest, Selyket és a Barcaságot. Neki köszönheti a szászság bíráskodási, közigazgatási, kulturális és gazdasági önkormányzatát. S hogy mindez királyi kegyből hullott a szászok ölébe, nem pedig ők vívták ki a királlyal szemben, mutatják a következmények: Mátyás halála után sokkal gyengébb uralkodóval szemben sem tudták megvédelmezni autonómiájukat a támadások ellen.

A szepesi szászok nem jutottak el az autonómiának erre a teljes fokára. Ennek oka az volt, hogy itt a magyarság erősebb lévén, a szász település nem válhatott zárttá; a Szepesség nemesi megyévé alakult, s így a szepesi főispán kezében maradt a közigazgatás és a magasabb fokú bíráskodás is.

Egészen másként alakult a kunok sorsa: a XIV. században még a nádor официálisai ítélkeztek felettük — a nemeseknek számító jászkúnok által választott bíróval együtt. Helyzetük tehát sok tekintetben hasonló volt a szebeni szászokéhoz. 1456-tól kezdve azonban a székek kapitányai és közkúnjai választottak maguk közül egy-egy esküdt kapitányt, a közkúnok pedig maguk közül 12 esküdtet, s ezek 14-en határoztak, ítélkeztek a kúnok minden ügyében.

Szemmel láthatóan mindent megtett a királyság a románok egységbe fogására, önkormányzatuk kialakítására is. A XV. század előtt ezek szervezkedése egyes királyi várak — így Déva, Jófő, Hunyad, Haczak, Fogaras, Karán, Komját — körül indult meg. Egységgé először Hunyadi János fogta őket össze 1451-ben; ekkor, mint kormányzó, a hét román szék szolgabíráihoz intézte parancsát, akik ezután a nemesekkel együtt Sebes városába, a hét román kerület székhelyére jöttek össze közgyűlésre. Ezt az egységet V. László 1457-ben még tovább fejlesztette: élükön ettől kezdve a király által kinevezett ispán állt, aki mellé ellenőrökké a románok bírái rendeltettek. Területüket a király egységessé és zárttá nyilvánította. Ezeket a nagyfokú lehetőségeket azonban a románság nem tudta kiaknázni, autonómiája így nem forrott ki teljesen. Nem azért, mintha az államhatalom nem tett volna meg mindent ebben az irányban, hanem azért, mert belső szervezetük nem volt még érett az önkormányzatra.

Pontosan ez volt a helyzet a munkácsi uradalom kereteiben, s a Bereg megyében élő rutének esetében is: alsóbb fokon még csak a maguk választotta vajda ítélte felettük: fontosabb ügyekben azonban a főispán, illetőleg a várnagy volt és maradt illetékes.

Végül arra mutat még rá Mályusz: miért nem alakult ki az önkormányzat a tótoknál, holott erre minden lehetőségük megvolt? Azért — mondja —, mert akkor, mikor ez az átalakulás megindult,

a tótok már teljesen hozzásímultak a magyar életformához. Viszont, hogy a magyarság nem nyomta el őket, azt bizonyítja, hogy népi állagukat maradéktalanul át tudták menteni az újkor századaiba.

MINT EBBŐL A VÁZLATOS, futólagos áttekintésből is világosan látható, Mályusz egészen más oldalról igyekezett megközelíteni a kérdés lényegét, mint Szekfű. Eredményeik mégis csak egy kérdésben — igaz, hogy ott annál élesebben — állnak egymással szemben.

Szekfű szerint a magyarság soha sem akarta asszimilálni »kisebbségeit«, Mályusz szerint pedig — legalább is a XI—XII. században — igen. Természetes tehát, hogy ezen — és csak ezen! — a ponton vitára került a sor.<sup>9</sup> A vita azonban nem vezetett eredményre.

Szerény véleményünk szerint azért nem, mert mindketten — tanulmányának e részében Mályusz is — a nemzeti kérdés síkján nézték a problémát: az „asszimiláció“-„nemzetiségi tolerancia“ ellentétpárral, mint létrehozó okkal akartak magyarázni olyan jelenségeket, melyeket hadi, gazdasági célkitűzések eredményeztek.

Ez pedig annál feltűnőbb, mert hiszen — mint láttuk — Mályusz törekvése éppen az volt — egész tanulmányának ez a vezérmotívuma —, hogy a »nemzetiségek« sorsában beállott változásokra a társadalmi fejlődésben keressen magyarázatot. Ez az ösztönös felismerés vezette el a XIII. század elején végbement »döntő fordulat« felismeréséhez, és helyes értelmezéséhez; ez az alapgondolata segítette hozzá, hogy a XIII—XV. század látszólag kusza tényei között és mögött meg tudja fogni azokat a célkitűzéseket, melyek e jelenségeket létrehozták.

A XI—XII. század vizsgálatánál azonban — mindezek ellenére — letért erről az alapról; e kor »nemzetiségi politikai« jelenségeit nem a társadalmi fejlődésből magyarázza, hanem az ettől mintegy függetlenül dolgozó államhatalom tudatos és tervszerű eljárásának eredményeit látja bennük.

Mi készítette Mályuszt erre az alapvető fontosságú módosításra? Ha azokat a térképeket nézzük, melyeket új anyagának illusztrálására, a Csehi, Németi stb. falvak elhelyezésére vonatkozóan felhoz, önkéntelenül is az a gondolat támad az emberben: ilyen nagymérvű szétszórás tényleg csak tudatos, tervszerű politika eredménye lehetett; még jobban megerősíti ezt az a tény, hogy királyaink valóban nem telepítették együvé a magyarral rokon „nemzetiségeket“: bősziörményeket, besenvőket sem.

Egyedül az erdélyi szászok nagyobb mérvű együvé telepítése nem támogatja kimondottan ezt az álláspontot. Mályusz szerint azonban legalább is nem áll ellentétben a fentiekkel; azt írja ezzel kapcsolatban: a XII. században »a szász telepeket nemcsak a különböző királyi ispánok hatásköre választotta el egymástól, hanem a

<sup>9</sup> Szekfű Gyula: Még egyszer középkori kisebbségeinkről, Magyar Szemle, XXXIX. k. (1940) 169. s. köv. I. Mályusz Elemér: Az egynyelvű ország, Századok, 1941, 113. s. köv. I. Szekfű Gyula: Népek egymás közt a középkorban, i. h. i. l.

közjük ékelődő régi magyar falvak, meg a sebesi székelyek földje is. Ily szétszórtan, megbontott népi területtel a szászság beolvadásra volt ítélve. Ettől a sorstól szabadította meg őt II. Endre 1224-ben, amikor a székelyeket s bizonyára a királyi megye népeit is kivonta köréből, területét egységessé tette, a különböző királyi ispánok hatáskörét megszüntetve a szebenitét terjesztette ki föléje, s egyetlen népelemmé fogva össze, terheit és kiváltságait egyetemlegesen állapította meg.<sup>10</sup> Ezek szerint tehát, ha 1224-ben nem következik be a nagy fordulat, a szászok beolvadtak volna a magyarságba.

Ha azonban tekintetbe vesszük azt, hogy a Csehi, Németi stb. falvak lakói a XIII. század elején bekövetkezett változások ellenére is feloldódtak a magyarság tengerében, világos, hogy az esetleges beolvadás szempontjából döntő súllyal esett latba: mennyire volt egységes és összefüggő a szebenvidéki szász település?

Erre vonatkozóan Mályusz ezt írja: »... a teljes asszimilációra törekvő politika alapfeltétele már az Andreanum előtt megsemmisült. A szebenvidéki, eredetileg széttagolt szász telepek ugyanis akkor olvadtak volna be a közjük ékelődő magyarságba, ha ez náluknál nagyobb számú. Lehetséges, hogy már kezdetben sem volt a magyarság döntő fölényben, mivel Erdélynek ezt a táját a Dunántúlhoz viszonyítva aránylag későn és gyéren szállotta meg a magyarság, más vidékek népszaporulatára pedig exponáltabb helyen, mint például a Székelyföldön volt szükség. De bármi volt is az ok, elmaradt a túlsúlyt biztosító népi utánpótlás, s így a magyar falvak, amelyek szerepe a széttagolás lett volna, II. Endre korára közbeékelődő nyúlványokká és szigetekké váltak. A király 1224-ben számot vehetett helyzetükkel, s mert jól tudta, hogy most még kevésbé van módjában magyar rajok betelepítésével erősíteni őket, mint elődeinek a XII. században, kivonta lakosságukat a szászok gyűrűjéből. Ezzel megmentette őket az elnémetesedéstől.«<sup>11</sup> Ezek szerint tehát, ha 1224-ben nem következik be a nagy fordulat, a magyarok olvadtak volna be a szászságba.

A két idézett rész láthatóan ellentétben áll egymással; s ez nem csak a szerző, Mályusz figyemét kerülte ki: elsíklott felette bírálójának, Székfünek a tekintete is. Pedig az ellentmondás nem egyszerű tollhiba: Mályusz XI—XII. századi koncepcióját alapjában érinti — s világosan mutatja egyszersmind azt is: hol van a „punctum saliens“? Nyilvánvalóan a szász kérdésnél.

A II. Géza idejétől kezdve több hullámban betelepülő szászok egymásután szállták meg Nagyszeben, Újegyház, Nagysink, továbbá — nagyobbrészt még az Andreanum kiadása előtt — Kőhalom, Szerdahely, Szászváros vidékét, s ami döntő fontosságú: többé-kevésbé összefüggő település formájában.<sup>12</sup> III. Béla már 1191-ben

<sup>10</sup> Századok, 1939, 387. l.

<sup>11</sup> U. o. 395. l. A kiemelés tőlünk származik (Szerk.)

<sup>12</sup> E települések menetére ld.: G. D. Teutsch: Geschichte der Sieb. Sachsen. 3. Aufl. Bd. I. (Hermannstadt, 1899) 7. s köv. l., továbbá: W. Horwath: Die Landnahme des Altlandes im Lichte der Kirchenbauten. Siebenbürgische Vierteljahrschrift LIX. k. (1936) 169. s köv. l. — Horwath nagyon ügyesen a

külön szebeni prépostságot létesített,<sup>13</sup> ennek hatásköre alá került a szebeni dékánságon kívül — legalább részben — az újegyházi és a nagysinki is. II. András pedig 1212 körül külön szebeni — nyilván szász jellegű — püspökséget akart felállítani.<sup>14</sup> Mindez pedig akkor történt, amikor Mályusz szerint a magyar politika asszimilálni akarta a nemzetiségeket. Már pedig: *ha valóban a beolvasztás lett volna a magyar politika célja, nem türte volna, hogy a szász település egyre masszívabb tömbbé váljék; nem nyújtott volna segédkezet az egyházi egység és különállás kialakulásához sem: hiszen ez mindennél jobban gátolta volna a cél: az asszimiláció megvalósulását. Még kevésbé engedte volna meg azt, hogy az itt lévő magyar falvak „közbeékelődő nyulványokká és szigetekké“ váljanak a német településben olyannyira, hogy meg kelljen menteni őket az elnémetesedéstől.*

Nem kétséges, hogy a XII. századi királyi hatalom meg tudta volna akadályozni ezt a folyamatot — ha akarja. Hogy *nem tette meg ezt, az nyilvánvaló bizonyosága annak: nem a beolvasztás szempontja vezérelte a »nemzetiségek« elhelyezésében, hanem mint fentebb utaltunk rá — hadi és gazdasági célkitűzések; bennük tehát a társadalom hasznos elemeit látta az államhatalom: erre mutat az is, hogy a társadalom akkori szervezetében a várispánságok kereteiben helyezte el a betelepülőket — nem szétszórás céljából, hanem a hadi és gazdasági szempontoknak megfelelően. Ahol az ország védelme azt szükségessé tette, s a ritkább népességi viszonyok megengedték, nagyobb számban telepítettek le királyaink ilyen jövevény telepéseket. Másutt azonban — mint például a viszonylag nagy nép-sűrűségű Dunántúlon — magától értetődően szórványba kerültek a települők.*

Az a nagy változás tehát, melyet Mályusz kitűnő történeti érzékkel vett észre, szükségszerűen következett be e nem-magyar elemek helyzetében a XIII. század elején. A királyi várszervezet felbomlásával új kereteket kellett adni életüknek: egyrészt t. i. a megye fejlődése olyan irányba indult, amelybe nem illettek bele jogilag sem a telepések, másrészt pedig a királyi hatalomnak is érdeke volt, hogy megtarthassa őket; erre pedig valóban csak egy mód volt: ha egységesen kapcsolja őket magához.

Mi volt a helyzet a besenyőkkel és böszörményiekkel? Mint a törvényekből világosan látható, a böszörmények szétszórása val-

templomépítési stílusból következett az illető hely betelepülésének idejére. Az ilyen jellegű vizsgálatok természetesen soha nem lehetnek évszámszerűen pontosak, általánosságban azonban elfogadhatók az eredményeik: ebben az esetben annál is inkább, mert nagyjából megegyeznek más oldalról, más szempontok szerint folytatott kutatásokkal. — Hogy a szebenvidéki szász település az Andreanum idejére már szinte egészen összefüggővé vált, s benne a magyar falvak — mint Mályusz mondja: „közbeékelődő nyulványokká, szigetekké“ váltak, azt az Andreanum szövege is mutatja: nem sok kivenni való település akadt már ezen a tájon.

<sup>13</sup> Zimmermann—Werner: i. m. I. k. 1—3. l.

<sup>14</sup> Kiviláglik ez a pápának 1212. febr. 12-én kelt, II. Andrásához intézett leveléből: „Super episcopatu de novo creando apud Cibiniensem ecclesiam in Ultrasilvana diocesi, qui metropoli Colocensi subdatur, petitionem regiam nequivimus exaudire“ — írja a pápa. Zimmermann—Werner: i. m. I. k. 13. l.

lasi szempontok miatt történt azért, mert az immár keresztény magyar királyság nem tűrhette, hogy határai között pogányok, illetve nem-keresztények éljenek; ugyanaz a missziós tudat érvényesült irányukban, mint például a XII. század végétől kezdve a balkáni bogumilokkal szemben. Világosan mutatja ezt Szent Lászlónak a böszörményekre vonatkozó, Mályusz által is idézett törvénye: „ha megkeresztelésük után visszatérnek régi hitükre, lakóhelyükről elűzve más falvakba helyeztessenek át; akik ártatlanoknak bizonyulnak, maradjanak lakóhelyükön.”<sup>15</sup> A király tehát csak a kereszténység felvételére akarta őket bírni; akik ezt megtették, azok együtt maradhattak, s megtarthatták népi egyéniségüket — bizonyosságul annak, hogy a király nem törekedett népi beolvasztásukra. Kálmán — törvényei fogalmazásából is látszik — azért nyúlt velük szemben a szétszórás eszközhöz, mert nem tettek eleget a törvénynek: nem tértek át a keresztény vallásra; e szétszórással azonban természetesen együtt járt a népi asszimiláció is, mert az idegen vallás és népesség hordozói ugyanazon személyek voltak. *A törvények tehát csupán a »vallási asszimilációt« célozták: a népi asszimiláció ennek természetes velejárója volt, nem pedig tudatos nemzetiségi politika eredménye.*<sup>16</sup>

<sup>15</sup> De negociatoribus, quos ysmaelitas appellant. De negociatoribus, quos appellant ismaelitas, si post baptismum ad legem suam antiquam per circumcissionem rediisse inventi fuerint, a sedibus suis separati ad alias villas removeantur. Illi vero, qui inculpabiles per iudicium apparuerint, in propriis sedibus remaneant. Sancti Ladislai Decretorum Lib. I. 9. §. (Ld.: Závodszy Levente: A Szent István, Szent László és Kálmán korabeli törvények és zsinati határozatok forrásai (Budapest, 1904.), 159. l.)

<sup>16</sup> Ha a politika célja tényleg a népi szétszórás lett volna, érthetetlen lenne: miért adott módot az államhatalom arra, hogy a böszörmények népi egységben éljenek ugyanakkor, mikor vallási együttmaradásukat rem tűrte. Arra lehetne gondolni esetleg, hogy a magyarság tömegeitől övezett falvait nem tartotta már veszélyeseknek a király. Ebben az esetben azonban az a kérdés merült fel: ha népi tekintetben nem tartotta már őket veszélyeseknek az uralkodó, s éppen ezért velük szemben a várakozás álláspontjára helyezkedett, miért nem tette ezt vallási téren is? Ez a kérdés csak akkor oldódna meg, s válna ezzel együtt valószínűvé a fenti feltevés, ha bizonyítani lehetne, hogy az egyes „nemzetiségek” egy tömegben jöttek ugyan hazánkba, de betelepítésükkel az államhatalom szétszórta őket. Ennek azonban éppen a fordítottja történt: ugyanazon nép egyes telepes rajai néha évtizedes távolságokban követték egymást — amint ezt pl. a cseh települések történetéből milder kétséget kizáróan láthatjuk. (Ernyey József: Régi cseh telepítések hazánkban, Föld és Ember, 1926. Ugyanilyen többszörösen szaggatott lehetett a böszörmények és besenyők betelepülése is. Ld. Karácsonyi János: Kik voltak, s mikor jöttek hazánkba a böszörmények, vagy izmaeliták? Ért. a Tört. Tud. köréből XXIII. k. 7. sz., Budapest, 1913. Györffy György: Besenyők és magyarok. Budapest 1940.). Ilyen körülmények között pedig szinte természetesnek kell tartanunk, hogy szétszóródtak: oda telepítették le őket, ahol a népességi viszonyok, hadi, gazdasági szempontok szükségessé tették. Ezt az elvet meg a besenyő települések mutatják világosan: „a nagyobb besenyő szállásterületek mocsaras, rétes vidékeken találhatók.” „A földrajzi viszonyoknak ily mérvű egyezése ennek a nomád népnek szállásterületeivel nem véletlen műve. Magyarázatát abban leli, hogy a tiszta nomád életmódot folytató besenyőség a magyarországi rétes területekben az életmódjának legjobban megfelelő területet találta meg, amelyekre a félnomád földművelést is folytató magyarságot igényt nem tartott.” (Györffy György: i. m. 143—144. l.). Abból a kétségtelen tényből, hogy a várszervezetbe osztották be a telepeket, még nem következtethetünk

Ugyancsak vallási okok miatt esik el Mályusz negatív érve is: az tudniillik, hogy a zsidóság asszimilációját egyenesen meggátolták királyaink. A zsidóságról az egész középkornak különvéleménye volt, ami a meg-megújuló zsidóüldözésekben is kifejezésre jutott. Ez azonban tisztán vallási és erkölcsi célzatú volt, nem pedig faji vagy nemzetiségi, amint az a törvények szövegezéséből is látható.

A székely kérdésben Gyórfy György kitűnő tanulmánya osztja el Mályusznak az eddigi felfogással szemben emelt, kétségtelesenül jogos észrevételeit. Gyórfy meggyőzően mutatott rá arra, hogy a székelyek nagy többségükben tulajdonképpen az ország bel-sejéből kitelepült és összetelepült magyarok;<sup>17</sup> így sem a nyelv, sem a nemzetségek magyar nevei nem okoznak többé nehézséget. Következésképpen: asszimilációjukra sem kellett királyainknak gondolkodni, mert a székely törzs eredetileg is túlnyomóan magyar népelemekből tevődhetett össze.

**MINDEZEK ELŐREBOCSAJTÁSA UTÁN** azt a végső következtetést vonhatjuk le: királyaink a XI—XII. században sem akarták asszimilálni a betelepült nem-magyar népelemeket: társadalmi elemekként kezelték őket akkor is éppen úgy, mint a későbbi századokban. S ezzel Mályusz koncepciója teljessé válik: a nem-magyar népelemek helyzete mindig a társadalmi fejlődés függvénye volt, jogaik, kötelességeik ennek alapján módosultak; a XI—XII. században ők is a várszervezetben nyertek elhelyezést éppen úgy, mint a magyarság megfelelő rétegei; a XIII. századtól kezdve hasonlóan egységesen kapcsolta őket magához az államhatalom, mint például az Aranybullában a későbbi köznemesség ősét; a rendi korszak beköszöntésével ők is ugyanúgy megkapták; vagy legalább is elérhették az önkormányzati jogot, mint a megyei keretek között élő nemesség.

tudatos nemzetiségi politikára. Erre éppen akkor kellene gondolni, ha nem ebbe az akkor korszerű társadalmi keretbe helyezték volna el a jövevényeket — a magyarsághoz hasonlóan, hanem — mintegy megkülönböztetetten, más elbárában részesítették volna őket.

<sup>17</sup> „... a székelység nem egységes eredetű, hanem a magyarság különböző törzseiből és a magyarsághoz később csatlakozott keleti népelemekből tevődött össze“ — írja Gyórfy. (A székelyek eredete és településük története. Ld. *Mályusz Elemér* (szerk.): Erdély és népei, Budapest 1941. 35. s. köv. 1.: az idézet u. o. 55. l.). Legújabban maga Mályusz szövelt hozzá a kérdéshez (A székelység eredetéről. Melich—Emlékkönyv, Budapest, 1942, 254. s. köv. 1.): Gyórfy eredményeit egyetlen forráshely értelmezésén kívül elfogadta, sőt lényeges pontokon ki is egészítette: a székely törzs megalakulásában részt vevő magyarság számarányát még nagyobb mérvűnek látja, mint Gyórfy. „A zömnek azonban a finnugor nyelvet beszélő magyarság köréből kellett kikerülnie, mert csak így érthető, miért nincs székely nyelv, miért magyarok a székelyek, miért nem különböznek etnikum, népi egyéniség, műveltség tekintetében“ — írja Mályusz (i. h. 256. l.). „Ha a székelység teljes egészében török eredetű és nyelvű nép lett volna, egy tömegben földhöz juttatva, feltétlenül sok folyót és lakótelepet kellett volna török névvel illetnie. Azonban a Székelyföld helynevei... magyar jellegűek...“ „A finnugor elem (magyarság) túlsúlya magyarázza meg továbbá azt az ismertényt is, hogy a székely rovásírás miért magyar írás, vagy hogy a székelység anthropológiai képe miért nem törökösebb, mint a magyarság többi ágáé.“ (u. o. 259. l.)

E különböző társadalmi berendezésekben természetesen különböző lehetőségek adódtak a népi egyéniség fennmaradására: a XI—XII. századi várszervezet jellegénél fogva sokkal kevésbé volt alkalmas erre, mint például a rendiség kora. Tudatos nemzetiségi türelemről, asszimilációról és nem-asszimilációról azonban egyik fejlődési fokon sem beszélhetünk; mindezek mai szemléletünk jellegzetes elemei éppenúgy, mint a nemzeti „kisebbség“, a „nemzetiség“, „nemzetiségi politika“ stb. kifejezések. Ha az egykori történeti valóságban véljük felbukkani tartalmukat, az csupán látszat: korunk horizontján való virtuális tükröződése ama változásoknak, melyek egykor a társadalmi fejlődés síkján mentek végbe.

Mindezekből pedig világosan következik: *a magyarság nem csak hogy nem nyomta el a közéje települt nem-magyar néptörödékeket, mai szóhasználatlaltal nemzetiségeket, hanem teljes jogú részekként illesztette őket bele társadalmi szervezetébe.*

Az az éles ellentét tehát, mely Szekfű és Mályusz felfogása között van, és első pillanatra áthidalhatatlannak látszik, csupán lát-szólagos: eredményeik valójában kölcsönösen kiegészítik egymást.

Az összeegyeztetés már meg is történt. Szabó István végezte el „A magyarság életrajza“ című szép könyvében. A felé a szemléleti mód felé, hogy a nem-magyar népelemek helyzetét mindig a magyar társadalom fejlődése határozta meg, melynek első nyomai Deérnél figyelhetők meg, alapjait pedig Mályusz rakta le, Szabó tette meg az utolsó lépéseket: tények hosszú sorával bizonyítja, hogy a magyar politika a nem-magyar népelemekben nem a nemzeti-ségeket látta, hanem a társadalom tagjait.<sup>18</sup> Ebből pedig egyenesen következik, hogy valóban nem volt hazánkban nemzetiségi elnyomás — amint ezt már a problémát felvető Szekfű megállapította.<sup>19</sup>

GUOTH KALMAN

<sup>18</sup> I. m. 52. s köv. l. Szabó felfogása — mint látható — nem csupán összegezése az eredményeknek: szemléleti síkon ő tette meg az utolsó lépéseket a kérdés tisztázására. Gyakorlati téren azonban még az ő felfogása sem teljes: a XI—XII. századot illetően nem fogadta el Mályusz megállapításait, de nem is adott választ az ugyancsak fogas, erősen meggondolkoztató érvekre; igaz, hogy munkája, összefoglaló jellegénél fogva erre nem is volt alkalmas.

<sup>19</sup> Ez az áttekintés eredetileg a magyar tudományos irodalom eredményeinek német nyelven való ismertetésére alapított folyóirat, a *Litteraria Hungarica* szerkesztőjének felkérésére készült. Úgy véltük azonban: közlése a *Hitel* lapjain nem érdektelen s nem fölösleges egyebek között azért sem, mert az alapvető tanulmányok Erdély visszatérése előtt láttak napvilágot s így hozzánk nem juthattak el. (A szerkesztő.)

# LISZT FERENC ERDÉLYBEN

LISZT FERENC elsősízb en akkor járt Erdélyben, amikor Bukaresten és Jaşin keresztül Oroszországba utazott. Harmincöt esztendő s volt és művészete legteljesebb pompájában ragyogott. Úgy várta őt a Bánság és Erdély, ahogy fejedelmeket szokás ünnepelni. Mindenütt viharos ünneplés kísérte útját, diadalkapúkkal fogadták, hangversenyei után fáklyásmenettel kísérték szállására. A romantikus zenei titánt ünnevelték benne és a művészt, aki a magyarság világhírének a legnagyobb szolgálatot tette.

## DIADALÚT TEMESVÁRON ÉS ARADON KERESZTUL

DIADALUTJÁT Liszt 1846 november 1-én, egy szerdai napon kezdte meg Temesváron. A Bánság fővárosa lelkes hangulatban készült fogadtatására. Más, kényelmesebb jármű hijján Lisztnek kocsin kellett érkeznie s emiatt nem lehetett pontosan előre tudni, mikor fog Liszt delizsánsza Temesvárra berobogni. A város már a kora reggeli órákban díszbe öltözött, az ablakokat virággal és gertyákkal ékesítették. A dómtéren kivilágított diadalkapú állott, rajta ez a felírás: „Üdvözlégy Liszt Ferenc!“ Az egykori krónikás szerint olyan idegenforgalom, mint Liszt érkezésekor, soha azelőtt nem volt Temesvárt. Vidékről is rengetegen sereglettek össze a városban, hogy láthassák és hallhassák a zongora nagy magyar fejedelmét. Az emberek azonban kifáradtak az egész napi feszült várakozásban és minthogy a kocsik csak délután 6-kor érkeztek meg a magas vendéggel, a közönség nagyrésze időközben szétszéledt s így sokkal kevesebben vártak rá, mint ahogyan azt tervezték. A várakozó tömegnek csak a legelszántabb része ünnepelhette érkezését.

Liszt Ferenc a temesvári vármegyeházán szállott meg. Még aznap este elment a színházba, ott a közönség felismerte és színni nem akaró éljenzéssel ünnepelte. A színielőadás után Lisztet nagy tömeg kísérte szállására s ablaka alatt egy férfikar szerenádót adott. *Limmer Ferenc* temesvári székesegyházi karnagy erre az alkalomra megzenésítette *Helvey Antal* alkalmi költeményét. Ezt énekelte a férfikar, melynek tagjai között sok temesvári előkelőség is szerepelt. *Limmer* neve nem volt ismeretlen Liszt előtt s a világhíró nagy művész nagy elismeréssel nyilatkozott az előadott szerzeményről. Az énekszámok után Liszt hosszan elbeszélgetett a dalosokkal.

Első temesvári hangversenyét 1846 november 2-án, csütörtökön adta Liszt a vármegyeháza dísztermében. A hangverseny napjának reggelén már alig lehetett jegyhez jutni, mert a vidékről Temesvárra tódulók már Liszt érkezése napján csaknem valamennyit elkapkodták. Az első hangversenyén Liszt egyedül szerepelt. Másorán a következő művek állottak: *Andante* a *Lammermoori Lucia* c. dalműből, *Norma-Fantázia*, *Beethoventől* *Andante* változatokkal, *Schuberttől* az *Ave Maria* és az *Erlkönig*, *Magyar fantázia* magától



Lisztől és befejezésül a Rákóczi-induló. A hangversenyről *Dr. Feldinger Gottfried* írt beszámolót a *Temesvarer Wochenblatt* hasábjain. Elmondja, hogy a közönség ragyogott a boldogságtól, mert Liszt a csodálatos Lammermoori Lucia-fantáziával kezdte műsorát. Példaként állítja Lisztnek ezt a szerzeményét minden zeneszerző elé, bár szívesen elismeri, hogy Kullak is írt egyet-mást ebben a műfajban. Nem képes azt a hatást leírni — mondja — melyet Liszt utolérhetetlen művészete a hallgatóságra gyakorolt. A közönség minden műsorszám előtt és után szünni nem akaró óvációban részesítette a nagy művészt.

Mivel az első hangverseny iránt ilyen nagy volt az érdeklődés, Liszt egy másik zongoraestre is vállalkozik, de ezt már Temesvár legnagyobb befogadóképességű termében, a színházban tartja meg november 4-én, szombaton. A színház is roskadásig megtelt. A műsor: Rossinótól a Tell Vilmos-nyitány, Schuberttől A pisztráng, Lisztől a Hexameron és Bravurváltozatok a Puritánok c. dalmű egyik dallamára, Chopintól Mazurka és Polonaise, Lisztől Magyar dallamok és végül a Rákóczi-induló. Tisztelői elhalmozták ajándékokkal: kapott arany babérkoszorút, rengeteg virágsokrot, költeményeket írtak hozzá és a férfikar is énekelt a tiszteletére néhány számot. A hangverseny után mintegy ezerfőnyi tömeg kísérté fáklyákkal a megyeházára, ahol Liszt ünnepi lakomán vett részt. Beszédet hangzottak el, melyekre Liszt szellemesen válaszolt, miként a német krónikás, a Dr. Fdgr. betűk mögé bújt Dr. Feldinger, a *Temesvarer Wochenblatt* szerkesztője, írja: „Den auf ihn gebrachten schönen Toast erwiderte er voll Geist, Empfindung mit Gesinnungen, die den Künstler, wie den edlen Vaterlandsfreund in ihm auf das ehrenvollste neuerdings zu erkennen gaben.“ Temesvári német lap 1846-ban Liszt magyar érzelmeit hangsúlyozza!...

Liszt közkívánatra harmadszor is játszott Temesváron és pedig jótékony célra, 1846. november 17-én, pénteken. E hangversenyének a műsorából kiemelik az Alvajáró-fantáziát és Weber Aufforderung zum Tanz c. művét. A hangversenyen közreműködött humoros előadásával a Honderű szerkesztője, *Petrichevich Horváth Lázár* és a dóm szólóhegedűse, *Jáborszky Mihály*.

Liszt temesvári hangversenyeinek jövedelméből tekintélyes összeget juttatott jótékony célra. Gabriel József egyesületi elnök november 17-i kelettel nyugtazza az összeget.<sup>1</sup> E szerint Liszt, a zongora ünnepelt hőroza, a jótékony emberbarát, 300 forintot juttatott *Lonovich József* csanádi püspökhöz jótékony célra. Ugyancsak a temesvári hangverseny jövedelméből a Musikverein 200 forintot, az alapítandó protestáns iskola 100 forintot kapott, a város szegényei között pedig 100 forintot osztatott szét Liszt.

Valószínűleg a második és harmadik temesvári hangversenye között játszott Liszt Aradon. Hogy ott is járt, az bizonyos. A *Temesvarer Wochenblatt*<sup>2</sup> azt írja, hogy Temesvár udvariasságot tanulhatna Aradtól, ami Liszt fogadtatását illeti, mert Aradon

<sup>1</sup> *Braun Dezső*: Bánáti Rapszódia. Temesvár, é. n. 41.

<sup>2</sup> *Temeswarer Wochenblatt*, 1846 november havi első számában.

nemcsak diadalkapúval, dalárdával és terített asztalokkal várták Lisztet (er wurde nicht nur angesungen und fest-gegessen...) hanem kivonult tiszteletére az egyenruhás polgárórség is egészen Orczifalváig és eléje vitték a díszpolgárrá választásról szóló gyönyörű okmányt. Irónikusan jegyzi meg a tudósító, hogy elfelejtették térdenállva, párnán átadni neki a város kulcsait, bár ez még megbocsájtható, de teljesen érthetetlen, hogy miért akartak a nagy zongorahérosznak a fejére virágcsokrot erőszakolni?... Az aradi hangversenyén Liszt Heilinger gyártmányú zongorán játszott. A hangszeret ereklyeként őrzi az Aradi zenede.<sup>3</sup>

Aradon kívül még Lugoson is fellépett Liszt Ferenc harmadik temesvári hangversenye előtt. S közben vendége volt gróf Karácsonyi Guidónak is bánlaki birtokán. November 10-én újból Temesváron kellett időznie, erről tanuskodik egy levele, melyet ezzel a kelettel barátjának, báró Augusz Antalnak írt Szegszárdra. A levél Csillag Béla Márton váli nagybirtokos tulajdonában volt még 1938-ban. Az ő jóvoltából közölte a levelet *Braun Dezső*, „Bánati Rapszódia“ című könyvének függelékében. Minthogy az említett könyv nehezen hozzáférhető, könyvtári forgalomba nem kapható és miután Lisztnek ez a francianyelvű levele igen érdekes, teljes egészében közöljük:

Temesvár, 1846. nov. 10.

Kedves Augusz!

Amióta elváltunk egymástól, azóta gyakran érzem, hogy Ön hiányzik nekem, mégpedig minden tekintetben. Mindenek előtt szemrehányást szeretnék tenni magamnak, hogy nem maradtam több ideig pompás szegszárdi otthonában, ahol olyan kényelmes és előkelő szállást adott nekem. Hiányzott nekem Temesváron, Aradon és Lugoson is, ahol, ha ez lehetséges, az irántam tanusított jóság és hazafias rokonszenv tekintetében túltettek volna Szegszárdon és Székesfehérváron is. Lonovich püspök rendkívüli jósággal és kegyességgel van irántam, de Ambrózyék és Majláthék is vetélkedtek e tekintetben egymással. Karácsonyi Guido (kivel, hiszem, Pesten találkozott) fejedelmi pompájú fogadtatásban részesített Bánlakon, de ezen túl rendelkezésemre bocsájtotta egyik állomástól a másikig ménesének legpompásabb lovait; nem is szólva a kivilágításokról és tűzijátékokról, melyekkel bámulatba ejtettek Bánlakán, Temesváron és Aradon. Olyan fantasztikusan diadalmas ez az utazásom, amilyenről művész valaha is álmodhatott, méghozzá mindez úgy történt, hogy az egészből semmit nem sejtettem előre, úgy jártam valahogy, mint a „Bourgeois Gentilhomme“, aki prózát használt, anélkül, hogy sejtelve lett volna róla.

Valamennyi élő művész közül (írtam nemrég egyik bécsi barátomnak) egyedül én hivatkozhatom büszkén hazámra... Amíg a többiek a szűkmarkú közönség sekélyes vizein vesződnék, addig én egy nemzetnek nyílt tengerén gáttalanul evezek előre. Sarkcsillagom folyton azt mutatja, hogy Magyarország valamikor büszkén fog rám hivatkozni.

Temesváron rendezett második hangversenyem után mintegy húsz főnyi előkelőségtől kapott arany borostyánkoszorú nagyszerűen sikerült és igazán méltóan foglal helyet az öt-hat tárgy között, melyek pályafutásom főbb állomásainak helyét jelzik.

<sup>3</sup> Dr. Goldzieher Albert: A százéves aradi zenede. Arad, 1934. 27.

E soraimhoz csatolom Sárossynak néhány mély és finomult érzésről tanuskodó versét. Ha már költeményekről van szó, kérem, legyen szíves keressen alkalmat arra, hogy kifejezhesse hálás köszönetemet Madame Salamonnal (bocsásna meg, ha elferdítem nevét, de Ön tudja, hogy kinek szól hálám), aki olyan kedves volt és elküldötte néhány bájos versét Szegszárdra, sajnos, ezeket csak indulásom pillanatában kaptam kézhez. Kérem, közölje vele végtelen hálámát a költeményekért és azt, hogy nagy öröömre szolgálna, ha személyesen tudnám neki hálás tiszteletemet kifejezni... Haslinger el fogja Önnek küldeni a Magyar rapszódiákat, a Madame Augusznak ígért dedikáció sem fog sokáig késni. Addig is biztosítsa őt hódolatteljes teiszteletemről... Most jut eszembe, nem adhatna egy jó ötletet nekem, hogyan tudnék kis örömet szerezni Tóth úrnak? Kedves levelet írt nemrég születésem napjára és nem szeretnék a válaszzal sokáig adósa maradni.

Három nap mulva indulok Szebenbe és Brassóba Karácsonyi Guidóval, Salopekkel és talán „Honderüvel“, aki (ez maradjon köztünk) mindig Petrovicsnak firkantja alá magát, de gyakran használja aláírásként a Kubinczky nevet is. Mivel az erdélyi országgyűlést elhalasztották, arra felé vezető utamban nem dugom be orromat Kolozsvárra, de oda is elmegyek valószínűleg visszatértemkor a tél vége felé. Ha lesz ideje, írjon poste restante néhány sort Brassóba vagy Bukarestbe és szóljon pesti előkészítő gyűlésüknek általános eredményéről. Ha alkalomadtán Teleki Lacival és Eötvös Pepivel találkozik, idézzen szeretettel emlékeztetükbe. Mozgassa meg Ürményit, talán kamarazenészeim érdekében meg tudja rántani Apponyit a frakkjánál. Ez ügyben számítok jóakarátára, különben hagyom, hogy az egész ügy természetes útját fussa, anélkül, hogy törődném a dolgokkal... akárcsak Maykäfernek összehasonlító anatómiájával, vagy a házasságommal.

Isten Önnel, kedves kitűnő Barátom, őrizze meg irányomban ragaszkodását, aminthogy teljes mértékben számíthat az enyémmre is.

Liszt Ferenc

Liszt Ferenc bánati hangversenykörútjának meleg hangulatára ez a levél sokkal jellemzőbb az egykorú sajtó szóvirágos beszámolójánál.

### BOTRÁNY NAGYSZEBENBEN

A BÁNSÁGBÓL Liszt Ferenc Nagyszebenbe utazott. Itt a mestert a magyar ifjúság fogadta zeneszóval és fáklyásmenettel.<sup>4</sup> Hangversenyét Liszt 1846 november 20-án tartotta.<sup>5</sup> Szebeni hangversenyével a bonyodalmak egész sorozatának központjába került. Átböngészve Brassai *Vasárnapi Ujságját*<sup>6</sup>, valamint a *Siebenbürger Bote*<sup>7</sup> és az *Erdélyi Híradó*<sup>8</sup> egykori számait, a „nagyszebeni botrány“ így rajzolódik elénk: Lisztet Szebenben úgy körülvette a magyarság, hogy a szászok minden fáradalma „szükségfelettivé“ vált, a hangversenyre Liszt magyar nyelven nyomatta a belépőjegyeket, műsorán sok magyar szerzemény szerepelt s a hangverseny végér:

<sup>4</sup> Erdélyi Híradó, 1847 év. 752.

<sup>5</sup> U. o. 795.

<sup>6</sup> Vasárnapi Ujság, 1846 december 6-i szám, 731.

<sup>7</sup> Siebenbürger Bote, 1846 év. 95. szám.

<sup>8</sup> Erdélyi Híradó, 1846 év. 777. és 795.

ráadásul nem az Erliköniget játszotta, amit a szászok követeltek, hanem a Rákóczi-indulót. Erre a közönség egy része pisszegni, majd füttyülni kezdett. Liszt tehát megbukott Szebenben, a szászok kifüttyülték!

A szebeni német lapok erősen bíralták Liszt játékát. Egyik azt írta róla, hogy európai híre Szebenben hajótörést szenvedett, a másik csak ennyit mondott játékaról: „nichts besonderes“. A szebeni tudósítások különösen Kolozsvárt nagyon fölzaklatták a kedélyeket. Az Erdélyi Híradó „Liszt és a Siebenbürger Bote“ című tárcájában<sup>9</sup> foglalkozik a szebeni eseményekkel. A cikk szerzője elmondja, a baj abból származott, hogy Liszt a Rákóczi-indulót játszotta, majd így elmélkedik az eset fölött: „A Rákóczi-induló egy érdekes muzsikai hagyomány s ennek sem meghallgatása senki loyálisát kétségbe nem hozza, sem a tőle való iszonyodás alattvalói hűséget nem bizonyít!... Ugyan édes Collega (a Siebenbürger Botetól), nem tanácsosabb lett volna-é azon úri, szerény, igazi nemes (gentleman) módból, mely őtet fejedelmi udvarokból akár-mely polgári házig mindenütt óhajtott, kedves vendéggé teszi, példát venni... Ez-e a germán fajta cultura iránti fogékonysága?“ Az Erdélyi Híradó később még többször visszatér az ügyre s végül „Lisztnek több tisztelője“ aláírással a következő nyilatkozat lát hasábjain napvilágot<sup>10</sup>: „Bizony, bizony mondom atyámfiai, ha soha is eddig nem volt, most alapja lett a magyar gúnyszónak, mivel titeket illetni szoktak, mert ilyen bak-ot egy közel Európában nem lőttek, mint minden bölcsességtek mellett is ti!“ A szebeniek szerint Liszt Thalberggel nem is hasonlítható, Szebenben a magyarokon kívül mástól alig hallhatni kedvező véleményt játékaról, gúnyiratot is írtak Lisztről. Nemsokára Liszt után egy Bohrer nevű kisasszony játszta a Norma-fantáziát Liszt átiratában. Liszttől nem tetszett a mű, de Bohrer kisasszonyt három-négyszer kihívták és nagyon megtapsolták. Mindez miért? Mert Liszt magyar belépőjegyeket nyomtatott, mert a szászokat nem látogatta meg, mert nagyobbára magyar darabokat játszott, mert mikor kitapsolták, nem az Erliköniget, hanem a Rákóczi-indulót játszta, a hangverseny szünetében magyarokkal társalgott és mert ami magyar, az Szebenben gyűlölet tárgya. Végül így zárják a nyilatkozatot: „Szánunk kell önöket, ha hiszik, hogy ez a kis bizonytalan földdarab önök lábai alatt, mit önök hálátlanul tapodnak, meg az a füttyintés béárnyékolni képes a nagy művész fényes dicsőségcsillagát!“

A szebeni eseményeket Brassai Sámuel sem hagyja szó nélkül, őt is felháborítják a Szebenben történtek. Lapjában<sup>11</sup> a következőket írja: „... ha szája nem beszél is magyarul, beszél ám művészi tíz ujjá. És ez ujjak magyar beszéde nem tetszett a szebeni Botenak, midőn Liszt a Szebenbe sereglett magyarság kívánatára Rákóczit játsszá, nem a szászoktól kívánt német Erliköniget. »Tán nem tudta a művész« — úgymond a Bote, — »hogy német földön van.« Nem biz ő, édes jó földi, semmit sem tudott Németországnak ily

<sup>9</sup> Erdélyi Híradó, 1846 év. 777.

<sup>10</sup> U. o. 795.

<sup>11</sup> Vasárnapi Ujság, 1846 év. 656. szám.

fiókjáról: ő, mint a hangok harmóniájának embere, csak egy, bár szaggatott magyar földről tud s kegyed se erőlködjék többről álmodni. Éppen bizony kendre bízták az ország dolgát.“

### A KOLOZSVÁRI NAPOK

HETEKKEL ÉRKEZÉSE ELŐTT izgatott hangon tárgyalják a lapok: vajjon jön-e Liszt Kolozsvárra? Az Erdélyi Híradó a *Hírfüzet* rovatban jelzi<sup>12</sup>, hogy Liszt Temesvárra és Aradra megy s csak december elején, mikor „országgyűlésünk beálland“, fogja Kolozsvárt meglátogatni. Egészen modern újságíróteljesítményre vall az Erdélyi Híradó 1846 november 15-i közleménye: Liszt utazási terveit nyomozva, a lap munkatársa a kolozsvári pósthivatalban is megkísérli értesülések szerzését s kiderül, hogy Liszt titkára kérte: a művész címére érkező leveleket továbbítsák Szebenbe, mert „a zongorahős oda szándékszik mielőbb átjönni“. A lap szomorúan teszi hozzá a hírhez: „Liszt Szebenbe! Ily közel Kolozsvárhoz! És mi későbbre élvezhessük a mennyei gyönyört a szebenieknél, vagy talán soha? Mert hiszen Liszt a hírlapok szerint Bukarestbe szándékozik. És ha útját egyenesbe véve minket kikerülne? De nem! Ez nem lehet! Hiszen Liszt Ferenc magyar honfi, magyar táblabíró és meg van írva, hogy valahol három magyar kebel óhajtani fogja, Liszt varázs szelleme ott terem. Jövel áldott országgyűlés, hogy muljék el e pohár mitőlünk!“

Liszt Szebenből 1846 november 23-án indult el és 24-én érkezett Kolozsvárra<sup>13</sup>. Megérkezéséről ezeket olvassuk az Erdélyi Híradóban<sup>14</sup>: „Liszt Ferenc Kolozsvárt van. Évek óta hű, testvéri érzések között várt kedves hazánkfia, a világhírű zongorász, nemes szívű ember, lelkes magyar, magas szellemi műveltségű egyéniség, vidám kedélyes társalgó, Liszt, néhány elébe egész N. Szebenig ment lelkes hazafi kíséretében, tömérdek úri rendű nép várakozó jelenlétében, folyó hó 24-én öt óra körül óhajtott kedv és egészségben városunkba megérkezett s szállását ezúttal a Biasini vendéglőjében főhelyzetűektől kényelmi tekintetben mindennel pompásan ellátott termekben ve vé. Az utca rakva volt néppel...“ A városban mindenki ujjongott. Aznap este 6—7 óra között a katonazenekar Liszt híres indulóját játszva, száz fáklyás kíséretében szállása elé vonult és ott ablaka alatt magyar nótákat játszott. Lakosztályán *Ruzitska György* igazgató vezetésével a legrégebb magyar zeneiskola küldöttsége tisztelgett. A város ifjúsága is üdvözölte a mestert. Liszt megjelent lakosztálya ablakában és a toroka szakadtából éljenző tömegnek megköszönte az ünneplést.

Első kolozsvári hangversenyét Liszt Ferenc 1846 november 26-án tartotta a város tánctermeiben, a Redoutban. A teremben mintegy 500 főnyi hallgatóság fért el, a jegyeket 1—3 pengő forintért árulták s mind elkeltek jó előre, a hangverseny napján már nem lehetett jegyet kapni. Az Erdélyi Híradó beszámolójában<sup>15</sup> azt

<sup>12</sup> Erdélyi Híradó, 1846 november 12-i szám.

<sup>13</sup> U. o. 1846 november 22-i szám, 743.

<sup>14</sup> U. o. 1846 november 26-i szám, 751.

<sup>15</sup> U. o. 1846 november 29-i szám, 759.

olvassuk, hogy a közönség jóval a hangverseny megkezdése előtt elfoglalta helyét a teremben, Liszt zajos éljenzés között lépett a dobogóra. Nagyjából ugyanazt játszotta, mint Temesváron: híres átiratait a Lammermoori Luciából, a Normából, a bravurváltozatokat a Puritánok című daljátékból, az Ave Mariat, a Magyar dallamokat, végül a Rákóczi-indulót<sup>16</sup>. Liszt játékaról röviden, de a legnagyobb elragadtatás hangján ír a kolozsvári sajtó: „Mit hallottunk s éreztünk, miért leírni akarni? — olvassuk a Keletben. — Ezt ember tehetni nem fogja. Legyen elég, miszerint az egész közönség tetszése, öröme és meglepedése az elragadtatottságig magasztos, élénk és ihletett volt mindvégig.“ Brassai Sámuel a Vasárnapi Ujságban csak ennyit ír Lisztről<sup>17</sup>: „Nálunk a zongora bájos hatalmú királya... Liszt Ferenc oly sokat képes feledtetni velünk a rideg jelenből s viszont oly sokat támaszt fel emlékeink sírjából. Csak az a híja, hogy kurucok legyünk, midőn hatalmas Rákóczián elandagunk.“

Az első hangverseny után a Kolozsvári Házi Zenekör, a későbbi Kolozsvári Zenetársaság őse, látta vendégül Liszt Ferencet s tiszteletbeli tagsági oklevéllel lepte meg. Hazamenet az utcát, ahol kocsija elvonult, hatvan fáklyával világították meg.

Második hangversenyére is, amelyet 1846 november 29-én adott, minden jegy előre elkelt. Ugyancsak a Redoutban játszott tüntetően lelkes közönség előtt. A harmadik hangversenyt december 3-án adta Liszt jótékony célra, az ezer főnyi közönséget befogadó Farkasutcai színházban. „Hál'Istennek, hogy inkább helyet és bémeneti jegyet, mint közönséget kell kívánnunk“ — írják a lapok<sup>18</sup>. Magáról a hangversenyéről az Erdélyi Híradó így számol be<sup>19</sup>: „Kolozsvárnak ilyen élvezetes östéi nagy idők óta nem voltak s hihetően nem is lesznek. Amint megjelent, jókedv és mosoly ült minden arcon, taps és éljen viharozza át a termet. Minden szám után két-háromszor visszatapsolják... A nagy művész, mint világhírű egyetlen zongorász, ki különösen a magyar szívéhez eddig nem ismert bűvös hatalommal szól, nemzeti fájdalmát és örömét soha nem hallott bensőséggel, hűséggel és lánggal tudja festeni.“ Magyar változatait és végül Rákócziát zongorázta, mert „ezt közönségünk mindig kívánni s ő mindig készséggel játszani szokta.“ A hangverseny után 150 fáklyás ifjú és több magas állású főtisztviselő a Rákóczi-induló hangjai mellett kísérte szállására. Az ifjúság a fáklyákat máglyaként halomra rakta és úgy égette tovább. A krónikás lelkesen írja le, hogy „bár minél több fia hazánknak hozzon annyi dicsőséget a magyar névre, mint Liszt Ferenc.“ A jótékony célra adott hangverseny bevételéből Liszt 700 forintot osztott szét közcélna.<sup>20</sup>

1846 december 5-én meglátogatta a Conservatóriumot. Tisztele-

<sup>16</sup> Ennek a műsornak nyoma veszett, de a Kelet c. kolozsvári napilap Liszt második kolozsvári látogatása alkalmából visszaemlékezésként közli. (1879 év. 195.)

<sup>17</sup> Vasárnapi Ujság, 1846 december 6-i szám, 781.

<sup>18</sup> Erdélyi Híradó, 1846 december 3-i szám, 767.

<sup>19</sup> U. o. 1846 év. 779.

<sup>20</sup> U. o. 1846 év. 787.

tére tanárok és növendékek eljátszottak egy Beethoven-nyitányt és egy szimfóniát, majd elénekelték egy kettőst és egy karművet.

Búcsúhangversenyét Liszt Ferenc 1846 december 6-án tartotta meg. Magyar műveket, változatokat játszott s végül a Rákóczi-indulót, ahogy az egykori sajtóból értesülünk. Mintegy 300 fáklyás kísérte haza a hangverseny után lakására. Tisztelgő versekkel búcsúztatták. 1846 december 8-án reggel 9-kor távozott a városból több mágnás kíséretében.

Liszt Kolozsvárról Szebenbe utazott, december 11-én érkezett oda s másnap folytatta útját Bukarestbe és Jasiba, kikerülve Braszót, pedig ott is türelmetlenül és nagy készülődéssel várták, sőt hódolatuk jeléül bársony párnán át akarták neki nyújtani a város kulcsait.

KOLOZSVART ÍRTA Liszt Ferenc első magyar rapszódiaját. Ennek a történetét meghitt barátja, *gróf Teleki Sándor*, évtizedek múltán a kolozsvári *Hölgyfutárban* beszéli el.<sup>21</sup> Mikor Liszt 1846-ban itt hangversenyzett, szeretett volna jó cigánymuzsikát hallani. Érdeklődött felőle, hogy ki itt a legjobb cigány. Teleki a debreceni Boka Károlyt és a mármaroszigeti Pócsi Lacit említette. Liszt csodálkozva kérdezte: hát Kolozsváron nincs jó cigány? Van — mondta Teleki, — de ezek már ismerik a kottát és ő olyannal szeretne játszani Lisztnek, aki „vadon“ húzza. El is küldte azonnal székéren barátját, Haray Viktort, Szigetre, hogy hozza el kocsin a Pócsi bandáját. Pár nap múlva nagy mulatás folyt Teleki grófnál és Pócsi hajnalig húzta az akkor divatos, úgynevezett „koltóit“, melynek ez a szövege:

*Gróf Teleki Jankó, Jankó, Jankó  
Elfogyott a bankó, bankó, bankó.  
Gróf Teleki Gergely, Gergely, Gergely  
Eredj haza nyergelj, nyergelj, nyergelj.*

„Lisztnek szemei kigyulladtak, ujjaival pattogatott, s belekiáltott a nótába — írta Teleki Sándor — mi pedig aprózni kezdtük s hajtattuk reggelig. A nagy mester zongorája mellé ült, mi apróztuk s a meddig mi hajtattuk, ő megírta *Első magyar ábrándját*.<sup>22</sup>

A történet hitelességét maga Liszt igazolja, gróf Teleki Sándorhoz intézett, francianyelvű levelében, melyet Pestről írt, miután olvasta Teleki visszaemlékezését. A levél (dr. Gyalui Farkas fordításában) így hangzik:

Igen kedves barátom!

Ön bámulatos szépen világította meg a mi magyar rhapszodiánkat. Leírása, a *Hölgyfutár* február 1-i számában végtelen öröme ragadott, s teljes szívből köszönöm önnek e rendkívül rokonszenves emléket. Haray

<sup>21</sup> *Hölgyfutár*, 1877 februári szám.

<sup>22</sup> Ezt a jelenetet dr. Gyalui Farkas is közli „Az ezredes“ című, gróf Teleki Sándorról írt regényében. (*Hírnök*, 1929 év. 10—11. szám, 240. és 269.)

Viktor él-e még? És Pócsy Laci ad-e még mindég kardvágásokat nyirettyijével? És ön, igen kedves barátom, mikor jó már Pestre? Én március 10-ig maradok itt, apró nyomorúságokban és fáradságban végezve az öregedést. Nagyon vágyom reá, hogy a huszadik és utolsó rhapszódját önnél, Koltón írjam meg, s főleg, hogy ismételhessem önnek nyugalmasan az én régi nagyon odaadó barátságomat.

Pest, február 10-én 1877.

Liszt F.

Liszt Ferencet Kolozsvárról Bukarestbe utaztában elkísérte bizalmas barátja gróf Teleki Sándor is. Velük ment még gróf Bethlen Gábor, Haray Viktor és Liszt magántitkára, Beloni Kajetán. Négy kocsijuk mindegyike elé nyolc ló volt fogva és az úton órák-hosszat tarokkoztak; Lisztet ez a kártyajáték kitűnően szórakoztatta. Bukarestben Ghica herceg vendége volt. A nyolc napig tartó útról azt írja Jaşiból, 1847. január 4-én Seidlitz György báróhoz írott levelében, hogy élete legszebb emlékei közé tartozik<sup>23</sup>.

### LISZT MÁSODSZOR KOLOZSVÁRT

HARMINCHAROM ÉV MULTAN, 1879-ban járt Liszt Ferenc másodszor Kolozsvárra. Eredetileg gróf Zichy Gézát hívták meg egy hangversenyre, de közben szóbakerült, hogy esetleg Liszt is ellátogat Zichyvel együtt Kolozsvárra. A lapok hetekkel előbb latolgatták: vajjon játszik-e Liszt is a Zichy-koncerten? Liszttel nem történt semmiféle megállapodás. Bösendorfer, a híres gyáros azonban megérkezett, Kolozsvárra szállítva egy zongorát, hogy kéznél legyen, amennyiben szükség volna rá. Mikor híre terjedt, hogy Zichy Gézával Liszt is Kolozsvárra érkezik, pillanatok alatt elfogytak a hangverseny jegyei, messze vidékről táviratilag foglalták le őket. A nagy zenei eseményre Erdély fővárosába vendégek sereglettek össze Nagyszebenből, Marosvásárhelyről, Désről, Szamosújvárról, Tordáról, Bánffyhunadról, Enyedről és Gyulafehérvárról. Voltak, akik tiszszeres árat ígértek egy-egy jegyért, de még így sem juthattak hozzá, mert minden pénzbeli ajánlatnál csábítóbb volt: látni Lisztet, a nagy mestert, a férfiut, akit öt világgrészen senki sem tudott felülmúlni s mégcsak megközelíteni sem.<sup>24</sup>

Liszt Ferenc és Zichy Géza gróf 1879 március 10-én délután, vonaton érkezett Kolozsvárra. A fogadtatás méltó volt a mesterhez.<sup>25</sup> Kolozsvár összes zene- és dalegyesületei, valamint a színház tagjai lobogók alatt már déltájban gyülekeztek a városházán. A menet kivonult a vasútállomásra, az út két szélét pedig megszállotta a közönség. A befutó vonatot harsány éljenzés fogadta s míg Liszt lelépett a vasúti kocsiból, az egyesített kórusok rázendítettek Liszt egyik szerzeményére. Azután Eszterházy Kálmán gróf főispán üdvözölte meleg szavakkal a nemzet nagy büszkeségét. Liszt megköszönte pár szóval a szép fogadtatást, társaságával kocsira ült és belmonostor-utcai szállására hajtatott. Délután gróf Teleki Sándor

<sup>23</sup> Magyar Nemzeti Múzeum, Ep. Mus. 13 jelzet.

<sup>24</sup> Magyar Polgár, 1879 március 14., tárcsa Jónás aláírással.

<sup>25</sup> Kelet, 1879 március 11-i szám.



és gróf Eszterházy Kálmán kíséretében megtekintette a várost és sétát tett a főtéren. A kolozsváriakra tett benyomást így tükrözi az egyik lap: „A zongora-királyt hosszan leomló fehér ősz haja és kifejező arcéle folytán azonnal megismerte mindenki. Az ősz művész sokkal erőteljesebbnek, egészségesebbnek, testesebbnek néz ki, mint fényképeiről lehetne következtetni. 68 évével is egész fiatalosan rugalmas a teste.“

Este a színházban Helvey Laura búcsúzott Kolozsvártól, Freytag *Valentine* című darabjában. A színház zsúfolásig megtelt. Gróf Zichy Géza és gróf Teleki Sándor társaságában Liszt Ferenc is megjelent az egyik középső páholyban. A közönség felismerte és hatalmas éljenzésben tört ki. Az előadás után a közönség egy része Liszt szállása elé vonult, Teleki Sándor házához. Másik része a városháza előtt gyülekezett s onnan nemzeti színű lampionokkal, sűrű éljenzés közben indult el a Rákóczi induló hangjaira, amelyet Pongrácz Lajos cigányzenekara játszott az emberáradat élén haladva. A menet két oldalán a tűzoltók petróleum-fáklyákat vittek. Amint Liszt kilépett a ház erkélyére, újult erővel tört ki az éljenzés, s míg a 120 tagú énekkar elhelyezkedett az erkély alatt, népes küldöttség kereste föl az ünnepeletet. Kolozsvár nevében *Szász Domokos* erdélyi református püspök üdvözölte Liszt Ferencet.<sup>26</sup> A püspök részben franciál elmondott beszédére Liszt meghatottan válaszolt.<sup>27</sup> A beszédek után hol Pongrácz Lajos cigánybandája zendített rá, hol a kórusok hangja csendült föl s Liszt az erkélyről hallgatta Zichy és Teleki társaságában a szerenádöt. A közönség éjjél után oszlott szét.

Másnap a kolozsvári sajtó tele volt Liszt életrajzával és nagyságát magasztaló cikkekkkel.<sup>28</sup> Este pedig a Redoutban olyan közönség gyűlt össze, amelynél fényesebbet és előkelőbbet sosem láttak a Redout falai. Megilletődött csendben foglalta el mindenki helyét s öt óraker megjelent a közönség soraiban Liszt Ferenc is, oldalán gróf Teleki Sándorral. A közönség éljenzését Liszt meghajlással fogadta. A teremben a fele sem fért el azoknak, akik be akartak jutni a hangversenyre.<sup>29</sup>

A műsort a kolozsvári *Nagy Gábor—Vajda Emil—Szita Sándor—Dobokay Kálmán*-vonósnégyes nyitotta meg Volkmann quartetjével, majd gróf *Bethlen Sarolta* és gróf *Lázár Vince* Mendelsohn „Őszi dal“ című duettjét énekelte *Zsigmond Elma* zongorakíséretével (a Kelet megjegyzi „horribile dictu német szöveggel“). Ezután *Zichy Géza* gróf, a félkarú zongoraművész lépett föl. Sajtát művein kívül Beethovennek egy szerzeményét is játszotta Liszt átíratában. A gróf egyik ujjá sérült volt s így négy ujjal kellett nehéz műsorát végigjátszania. Liszt odaadó figyelemmel hallgatta Zichy játékát s szívből tapsolt nagytehetségű barátjának. *Ferenczi Zoltán* tanárjelölt (a kolozsvári Egyetemi Könyvtár későbbi igazgatója) Arany János Hídavatás című versét szavalta, utána ismét gróf

<sup>26</sup> Szász Domokos beszédének teljes szövege megtalálható a Kelet 1879 március 11-i számában.

<sup>27</sup> Kelet, 1879. március 12-i szám.

<sup>28</sup> U. o.

<sup>29</sup> U. o. 1897 év. 241.

Bethlen Sarolta énekelt, majd gróf Lázár Vince és Zichy Gézáknak kellett volna a hangversenyt befejeznie. Ekkor azonban megjelent a dobogón gróf Eszterházy Kálmán főispán és bejelentette, hogy Zichy Géza betegsége miatt Liszt Ferenc fogja a hangversenyt bezárni. Megjelenésekor a közönség egy emberként fölállva üdvözölte a nagy mestert. A terem elcsendesedett és Liszt eljátszotta Schubert *Divertissement hongroise*-át és egy Schubert-indulóra írt változatait.<sup>30</sup>

Másnap a Farkas-utcai színházban Zichy kétfelvonásos vígjátéka, a *Phrenolog* került színre telt ház előtt. Megjelent Liszt is Zichyvel és élénken tapsolta az előadást. Utána báró Bánffy Albert Liszt Ferenc tiszteletére estélyt adott főtéri palotájában. Fölvitették Bánffyék a Bösendorfer által Kolozsvárra szállított hangszert is, hátha Lisztnek kedve kerekedik a zongorázáshoz.<sup>31</sup> Az estélyről a kolozsvári főrangúak közül csak a betegek és mély gyászt viselők hiányoztak.<sup>32</sup> Mintegy 85-ön jelentek meg. Vacsora után Liszt whist-partihoz ült s azalatt Zichy Géza zongorázott, majd gróf Bethlen Sarolta Bánffy György zongorakíséretével magyar lalokat énekelt. Egyszer csak a szomszéd szobából váratlanul előlépett Liszt és arra kérte Zichyt, engedje meg, hogy ő is játszhasson. Leírhatatlan volt a jelenlévők öröme annak láttán, hogy Liszt felszólítás nélkül zongorázni fog. Úgy látszik, Liszt rögtönzött, mert a Magyar Polgár ezt írta róla<sup>33</sup>: „Chopintól való alapeszmén játszott úgy, mint azt a perc szent ihlete, közönségének áhítatos hallgatása sugallta, bejárva néhány perc alatt a nagy zeneirodalom minden tartományát, a közönséges ember előtt ismeretlen, oly hangokat csalva ki a boldog zongorából, melyekkel az csakis Liszt Ferenc érintésére felelhet.“

A KOLOZSVARI LISZT-ÜNNEPSÉGEK esúspontját az a hangverseny jelentette, melyet Liszt és Zichy közreműködésével a Farkas-utcai színházban rendeztek a szegedi árvízkarosultak javára. A Magyar Polgár és a Kelet tudósításaiból kiderül, hogy mióta az első magyar kőszínház a kolozsvári Farkas-utcában megépült, nem látott olyan hatalmas közönséget falai között, mint 1879 március 14-én, amikor Liszt Ferenc játszott benne.<sup>34</sup> A hangverseny napján sokan húszszoros árat is fizettek volna egy-egy jegyért, de még így sem kaphattak. A közönség körében nagy izgalmat váltott ki az a hír, hogy az előjegyzéseket nem veszik tekintetbe. A színház pénztárát és igazgatóságát valósággal megostromolták. Kolozsváriak és vidékről érkezettek már reggel 7 órakor ott tolongtak a színház előtt. A pénztáros 9 órakor alig tudott a tömegén átvergődni, s aztán megkezdődött az esdeklés, könyörgés, rimánkodás és

<sup>30</sup> Magyar Polgár, 1879 év. 61. számának tárcája.

<sup>31</sup> Kelet, 1879 március 16-i szám.

<sup>32</sup> Magyar Polgár, 1897 év. 61. szám.

<sup>33</sup> U. o. 1897 március 14-i szám.

<sup>34</sup> A hangverseny dátumát illetőleg eltérés mutatkozik, amennyiben a Kelet azt írja, hogy a hangversenyt március 14-én, pénteken tartották meg (1879 március 16-i szám), míg a Magyar Polgár a hangverseny dátumaként március 15-ét, szombatot jelöli meg (1879 év. 61. szám). A Kelet által megadott időpontot tartjuk valószínűnek.

a jegy nélkül maradtak szitkozódása. A pénztár korlátját eltörték s a jegyeket egy óra leforgása alatt szétkapkodták.

Este a nézőteret teljesen ellepte a közönség. A színpadon, a kulisszák mögött is minden talpalatnyi helyet elfoglaltak. Ember ember hátán szorongott és a széksorok közt vezető utakat is megszállotta a kíváncsi hallgatóság. Aki egyszer a helyére ült, onnan az előadás végéig nem mozdulhatott. A páholyokban hatan-nyolcan, de némelyikben tizen-tizenketten zsúfolodtak össze. Viharos tapsban és éljenzésben tört ki a közönség, amikor Liszt az egyik páholyban megjelent. Az ősz mester könnyek közt, mosolygó arccal fogadta az ünneplést. „Fényesebb, ragyogóbb s nagyobb közönség bizonyára fejezte ki tiszteletét és hódolatát a zongorakirálynak — írta a Kelet — a tiszteletére rendezett ünnepélynél is lehettek s bizonyára voltak is nagyszerűbbek, impozánsabbak a Mester félszázados hódító, művészi pályája alatt, de a világvárosok közönségének óvációi lelkesültebbek, melegebbek bizonyára nem voltak, mint a kolozsváriéi. Látszott magán a nagy Mesteren is, hogy fényes, ragyogó pályáján aligha találkozott a rajongó tisztelet ily egyszerű, de épen az egyszerűségében megható, komoly könnyekig megindító kitörésével.”<sup>35</sup>

A sajtó általában azon a véleményen volt, hogy vakmerő tiszteletlenség a műsor többi számáról szólni, amikor Liszt zongorázott. Nekünk azonban be kell számolnunk róla, hogy a hangversenyen Schubert C-dur szimfóniájának zárótételét a konzervatórium, a színház és a katonaság egyesített zenekara adta elő. Lisztől a Harcos imáját a kolozsvári dalkarokból kiválogatott férfikórus énekelte. Sorrakerült Liszt Szent Erzsébet-legendájának egyik részlete is, halul sikerült előadásban. Blau Gyula hegedűn Wieniawsky Legendáját és Paganini Boszorkánytáncát játszotta azután gróf Zichy Géza zongorázott, majd Hunyadi Margit gróf Zichy Géza Liszt Ferenchez írt versét szavalta<sup>36</sup> s csak ezután került sor Liszt Ferenc föllépésére: a Rákóczi-indulót játszotta Zichyvel három kézre.

Liszt és Zichy zongorajátékáról ilyeneket olvashatunk az egykorú sajtóban: „Játszottak, játszottak, úgy, ahogy azt ember nem képzelteti, ész nem gondolhatja, képzelet nem sejtethi. Profanálás lenne ha csak meg is kísérelnék szavakkal ecsetelni azt a játékot. Ide igazán illik az, hogy hallani kell azt a határtalan művészetet s akkor is csak élvezni, csodálni, rajongani, frenesisbe jönni tudunk anélkül, hogy tulajdonképen kibeszélhetnők, megmagyarázhatnók azt a kibeszélhetetlen, megmagyarázhatatlan valamit, amit egy félszázad óta Liszt művészetének nevez a civilizált világ osztatlan rajongó bámulata.”<sup>37</sup>

A közönség annyira ünnepelte Lisztet és Zichyt, hogy ismétlenül külön-külön is játszaniok kellett. Liszt „egy magyar ábrándot adott elő néhány ismeretes szép magyar búsongó népdal fölött, melyből, mintha a világ hírhedett művésze egészen felolvadt volna

<sup>35</sup> Kelet, 1879 március 16-i szám.

<sup>36</sup> U. o. 1879 április 5-i szám, 319. A lap egész terjedelmében közli a verset.

<sup>37</sup> U. o. 1879 év. 250.

a hazafiban... mintha a legtörzsökösebb magyar város végzetes sorsa fölött borongó hazafi kétségbeesése szállotta volna meg a mestert, úgy jajongtak, úgy sírtak a billencsük kezei alatt.“

### A LISZT-ÜNNEPSÉG EPILOGUSA

SZOMORŰ RÉSZLETE volt a nagy izgalommal várt hangversenynek, hogy Liszt Szent Erzsébet-legendájának előadása botrányba fult. Az akkori újságírás becsületességére és őszinte hangjára jó fényt vet, hogy ezt nem titkolta el, hanem keményen megírta. A Kelet nevek említése nélkül, meglehetősen tapintattal mondja el a történeteket<sup>38</sup>, a Magyar Polgár azonban név szerint is felsorolja és támadja a bűnösöket<sup>39</sup>: „A karmester botrányos tapintatlansága alaposan elrontotta az egész — írja a Magyar Polgár. — A kisasszony (nevét a lap udvariasan elhallgatja), aki Szent Erzsébetet énekelte, szerepét a hangverseny előtt egy nappal vállalta el s szegény nem tehetett róla, hogy a Gondviselés énekhanggal nem áldotta meg. De arról tehet Jacoby Jakab úr (a színház akkori karmestere), hogy egy hangversenyen, mely voltaképp Liszt tiszteletére van rendezve, ily botrányos kísérlettel ne hozzon szégyent színházunkra s a kolozsvári közönségre. Mert valóban szegyenpír szokhatott minden hallgató arcába, midőn tanúja volt annak a kínos jelenetnek, melyet a mester is éppen saját darabjánál keresztül kellett szenvedjen; általános volt a felháborodás, hogy Jacoby úr, mikor több jó énekesnőnk van, privát-passióból egy ilyen gyöngénél is gyöngébb dilettánszal compromittálja Kolozsvárt Liszt Ferenc és a többi vendégeink előtt. A közönség alig tudta végét várni Szent Erzsébet gyötrelmes előadásának. Mikor a függöny legördült, odafordult Liszt páholyához és a mester megkapta életében az első részvétővációt, melyet épen Kolozsvártt kellett, hogy megszerezzenek neki. A kisasszonyt nem ítéli el senki. Jakoby karnagy úr oka a botránynak, mellyel lehetetlenné tette magát. És csupán a vendégeink iránti tekintet bírta rá a közönséget, hogy tüntetőleg vissza ne utasítsa az arculütést, melyet Jacoby úr reputációkra mért... Minden más alkalommal kiméletesebben szóltunk volna ilyen esetről, csak most nem, Liszt nem érdemelte, hogy szíves előzékenységét, mellyel idejött és játszott nekünk, aként háláljuk meg, hogy csuffá tegyük előtte legkedvencebb compositiói egyikét...“ A cikk végén még azt írja a krónikás: „Még csak annyit akarunk megjegyezni, hogy a mester nem kevesebb izgalommal hallgatta végig a program e számát, mint a közönség...“

A történetekhez Brassai Sámuel is hozzászólt a maga bölcs és humoros módján „Apróságok a nagy napokról“ című karcolatában.<sup>40</sup> A cikket „C—s“<sup>41</sup>-el jegyezte, de az írás hangjából, stílusából akkor is félreismerhetetlenül megállapíthatnók, hogy Brassai írta, ha nem tudnók, hogy a nagy erdélyi tudós gyakran bújt a *Canus*

<sup>38</sup> Kelet, 1879 év. 251.

<sup>39</sup> Tárca a Magyar Polgár 1879 március 14-i számában.

<sup>40</sup> Magyar Polgár, 1879 március 19-i szám.

álnév mögé. Ezt az álnevet azért választotta, mert haja már fiatal korában őszülni kezdett.<sup>41</sup>

A nagy Liszt-hangversenyek alkalmából a helybeli lapok keveset írtak a mester játékaról. A közönség ezt kifogásolta. Brassai így felelt a kifogásra: „Liszt játéka olyan valami, melyről senkinek sincs joga ösmertetést írni, senkinek nincs merészege azt boncolgatni... A jó öreg Homerus is mikor Helénának a szépségéről kellett volna írni, egyszerűen csakis azt a hatást vázolta, mit Hélena szépsége a trójaiakon művelt. A sajtó pedig most Homérot utánozta“ Elég lett volna — mondja Brassai —, ha csak annyit írnak: „És Liszt játszott.“ Liszt játékát ötven év óta ismeri a világ. Kolozsvár hálás lehet a sorsnak, hogy egy hétig hangversenyek tekintetében nagyobb volt bármelyik világvárosnál.

Az oratórium előadásának csúfos botrányáról ezeket írja: Liszt eszményi Szent Erzsébetét Kolozsváron keresztire feszítették, kínpadra vonták és neki e kínszenvedést végig kellett nézni és a halálhörgéseket végig kellett hallgatnia még pedig kétszer, egyszer a főpróbán, másodszer az előadáson. A főpróbán Liszt jókedvű és humoros volt, még meg is dicsérte a zenekar összjátékát. Úgy látszik, a maga világfiás modorában megértéssel, könnyedén fogta fel művének ezt a vidéki bemutatóját. Az énekkar egyik tévedését helyre is igazította. A kar ugyanis az egyik résznél D-dur helyett d-mollban énekelt. Mire Liszt megállást intve, közbekiáltott: „Mit mehr Auflösung.“

Brassaitól tudjuk különben azt is, hogy Szent Erzsébet szolámát Blau Gyula úr „énekelte“ végig — még pedig hegedűn. Brassai szellemes modorában megjegyzi, hogy legközelebb a Traviata haldoklási jelenetében jó érces fúvóhangszer fog énekelni, a Tannhäuser nyitányában a kürtök, puzonok és bombardonok csak színleg fognak szerepelni, helyettük Nagy Gábor vonósnégyese fog hangfogókkal muzsikálni, a zenekar nagydobosa a pikkoló-szólamból, az első hegedűsök a nagybögősök hangjegyéből fognak játszani. Szigligetiné szerepet fog cserélni Jacoby karmesterrel, vagyis előbbi fog dirigálni és utóbbi énekelni.

Brassai végül így zárja le a kényelmetlen eseményt: „Mi pedig igérjük ünnepélyesen, hogy ha még egyszer valamikor nagy művészhez lesz szerencsénk, nem fogjuk az ő darabját saját füle hallatára előadatni. Mert bizony néha a nevetségtől: il n'y a qu'un pas.“

Az eredeti s már alapjában elhibázott terv az volt, hogy a Szent Erzsébet-legenda betanítását a három helybeli karmester: Jacoby, Oberti és Gunesch között osztják meg. Oberti, a konzervatórium igazgatója azonban óvatos ember volt: megnézte a vezérkönyvet és azt mondta, hogy az a nagy dicsőség, mely a Szent Erzsébet-oratórium vezényleésével járna, neki túl sok lenne, ezért lemondott a vezénylestről Jacoby javára. (Önfeláldozó szerénységéért utólag jegyzőkönyvi köszönetet mondott neki a konzervatórium vezetőse.) Így a dicsőség, illetve az egész keserves ügy ódiuma Jacoby Jakab színházi karmester nyakába szakadt.

<sup>41</sup> *Lakatos István*: Brassai Sámuel és a muzsika. Kolozsvár, 1942. 29.

Liszt tiündöklően szép zongorajátéka persze feledtette a Szent Erzsébet-legenda disszonáns hangjait s a hangverseny után a mester a Casinóban vacsorázva pihente ki izgalmaikat. Liszt másnap vagy harmadnap utazott el Kolozsvárról. Azt, hogy pontosan melyik napon, ma már nem állapíthatjuk meg. A Kelet úgy tudja, hogy március 15-én reggel indult Pestre Zichy Géza társaságában, ellenben a Magyar Polgár úgy értesült, hogy március 16-án reggel utazott el, gróf Teleki Sándor és gróf Eszterházy Kálmán kísérte ki az állomásra; Kolozsvárról Hosszú-Pályiba ment gróf Zichy Ernőhöz és magával vitte Bösendorfert is.

Bármint is történt, az bizonyos, hogy 1879 márciusában járt Liszt Ferenc utoljára Kolozsvárt s 1836-ban bekövetkezett haláláig már nem lépett többé Erdély földjére. A romantikus zene lángeszű mesterének szelleme azonban itt él közöttünk, gyakran szólal meg művein keresztül s hangversenyeinken mindig hódolattal idézzük.

LAKATOS ISTVÁN

# A MAGYAR ORSZÁGGYÜLÉS

AZ 1939-BEN MEGVALASZTOTT magyar országgyűlés a háború ötödik évében a költségvetési és felhatalmazási törvényjavaslat letárgyalására ült össze és a közelmúltban fejezte be ezévi tárgyalásait. Amikor a mai magyar képviselőház tagjait megválasztották, Európa legtöbb államában még a parlamenti demokrácia törvényei szerint folyt a kormányzás. Azóta kényszerű külső körülmények hatása alatt vagy pedig a belső rend megmentése érdekében a legtöbb országban széteszlatták az országgyűlést s a kormányzást többé nem a parlamentnek felelős kormány, hanem a megszálló hatalom katonai közigazgatása, vagy pedig az illető állam végrehajtó hatalma, *consensus populi* kikérése nélkül vagy annak ellenére végzi. Miközben máshol a fegyverek között elnémulnak a nemzet választott fiai, Magyarországon a háború ötödik esztendőjében az országgyűlés még mindig együtt van és tanácskozik. A háború nem rendítette meg a magyar alkotmányosságban való hitet s amíg szomszédaink rögtönzött demokráciáit az első szélfuvás elsodorta, a magyar országgyűlés még ma is dacol a viharral, mert gyökerei évszázadok magyar történelmének talajába kapaszkodnak.

Teleki Pál mondotta, hogy nekünk már akkor volt országgyűlésünk, amikor még nem voltak székeink, mert őseink nyeregben ülve tanácskoztak. A honfoglalók utódai a lovakról leszállva a király körül foglalnak helyet, s az egyházi és világi főméltóságok viselőiből alakul ki a királyi tanács, amelynek véleményét az árpádházi királyok kikérték és meghallgatták. A székesfehérvári törvényt napokon már a nemesség is részt vesz, hogy a király vagy a nádor elnöklete alatt a törvénykezési ügyek intézésébe bekapcsolódjék. A XIII. század második felétől kezdve a törvényt napok szabályalkotó gyűlésekké nővik ki magukat és valóságos országgyűlés jellegét öltik. Ezeken a királyi tanács tagjai is megjelennek, mint a nemesi rend szerves része s ott megkülönböztetett helyet foglalnak el. Az abszolutista hajlamú Anjou királyok alatt az országgyűlés háttérbe szorul, s helyette a királyi tanács kerül előtérbe, ennek pedig kialakul az egyházi és világi főemberekből egy kisebb, de állandó tagozata, míg a nagyobb tanácsban rajtuk kívül az előkelőbb nemesek is helyet kapnak. A XV. század elején válik az országgyűlés a törvényhozó hatalom állandó tényezőjévé, Werbőczynél pedig már alkotmányunk egyik alaptétele, hogy a király és az országgyűlés a törvényhozó hatalmat együtt gyakorolja. Bár a nemesek közti jogegyenlőség, az *una eademque nobilitas* elve a Hármaskönyvben a magyar nemesi társadalom belső demokráciájáról tesz kétségtelen bizonyosságot, a nemesek közötti vagyoni különbségek alkotmányjogi megkülönböztetésekhez is vezetnek, s mivel a szegényebb nemesek nem tudnak személyesen megjelenni az országgyűlésen, kialakul a képviseleti rendszer; a nemesek egy része követeket küld és utasítással látja el őket. Az országgyűlés ennek megfelelően kettéválik, s míg a személyesen megjelenő főméltóságok és főneme-

sek, az egykori tágabb királyi tanács tagjai együttesen a felső táblát alkotják, addig az alsó tábla a képviseleti rendszer elvei szerint ül össze. Az országgyűlés kettéválását az 1608:I. t.-c. szankcionálta.

1848 előtt az alsó táblán a főszerepet a megyei követek játszották, mert a megyéknek 1—1 szavazatuk volt, míg az összes szabad királyi városokat, a szabad kerületeket és az egyházi rendet csak 1—1 szavazat illette meg. A felső táblán a Habsburg-uralkodók alatt a grófok és bárók jutottak fontos szerephez, akiket a királyok azért emeltek erre a rangra, és ruháztak fel örökös főrendi jelleggel, hogy saját befolyásukat a törvényhozásra biztosíthassák. Az 1848:V. t.-c. az alsóházat a népképviselet elvei szerint alakította át. Az új képviselőházból a hivatalbeli tagok kimaradnak s helyüket is a választott képviselők foglalják el, akik többé nem kapnak utasítást és nem a választókerületet, hanem az egész országot képviselik s a házban egyenlő szavazattal bírnak. Most történik meg Magyarország és Erdély első uniója s ezzel a különleges hagyományokra visszatekintő erdélyi országgyűlés működése is véget ér.

Az erdélyi országgyűlés egyetlen kamarából állott, amelyben a fejedelmek idején a három egyesült nemzet, a magyar, székely és szász kuriánként szavazott s így legalább két nemzet egyetértésére volt szükség valamely törvény megalkotásához. A kuriális szavazás helyét az 1791:XI. tc. óta az egyénekenkénti szavazás foglalta el, de ennek is volt egy a kisebbség védelmét szolgáló korrekтивuma, a pecsétkiadási jogban. Az erdélyi törvények ugyanis az 1659:III. tc. értelmében csak akkor léphettek életbe, ha mind a három nemzet pecsétjével látta el azokat. Bármelyik nemzetnek jogában állott megtagadni pecsétje kiadását s így közvetve meggátolhatta a törvény életbeléptetését. Ezzel a nemzetiségi *nye poz volim*mal a szászok még az 1841/43. évi erdélyi országgyűlésen is éltek, amikor a rendek az erdélyi múzeum felállítását határozták el, s e célból országos rovatalt rendeltek.

A nyeregben tanácskozó magyaroktól az egyesült két magyar haza közös népképviseleti országgyűléséig ezer év telt el, ami alatt az ország ügyeinek tanácskozás útján való intézése a nemzet egyik jellemvonásává, Pusztaszer és Rákos pedig politikai szimbólummá vált. Ezért tudott olyan szenvedélyeket kiváltani a kiegyezési korban a főrendiház átalakítása az 1885:VII. tc.-kel, a választójogosságot értelmi és vagyoni cenzushoz kötő 1874:XXXIII. tc., az ennek reformjára irányuló sokféle tervezet Kristóffy József általános titkos választójogától ifj. Andrássy Gyula plurális szavazaton nyugvó törvényjavaslatáig és a Trianon előtti utolsó évtizedben megszavazott két választójogi törvényig, amelyek közül a gyakorlatban egyiknek az alkalmazására sem volt már idő.

Trianon után az általános és titkos választójog alapján összeülő nemzetgyűlés az 1920:I. tc.-ben az állami szuverénitás egyedüli letéteményesének nyilvánította magát és a lemondott király helyett kormányzót választott, akit azonban nem ruházott fel a királyt megillető törvényszentesítési joggal, hanem csak a törvények kihirdetési záradékkal való ellátásával biztosította befolyását a törvény-



alkotás menetére. Az 1925:XXVI. tc. visszaállította az országgyűlés képviselőházát, az 1938:XIX. tc. pedig a képviselői választójogot mindenütt titkossá tette. Az 1926:XXII. tc. a főrendiházat felsőház formájában újította fel és a modern hivatásrendi képviseletet is bevezette, amit az 1942:XXI. tc. fejlesztett tovább. Ezekkel a törvényekkel a több mint háromszázéves multra visszatekintő két-kamarás magyar országgyűlés folytonossága állott helyre.

A magyar parlamentarizmusnak voltak ragyogó fejezetei, mint a reformkor, a jobbgyé felszabadítás és a szabadságharc parlamentje és voltak sötét lapjai, mint az obstrukció üres szalmacséplése, vagy az 1918-ban önmagát feloszlató képviselőház tanácsstalansága. De erényeivel és hibáival együtt a magyar országgyűlés alkotmányos szabadságunk egyik legszilárdabb biztosítékává lett. Keret, amelyben a nép széles rétegei beleszólást nyernek saját ügyeik intézésébe és fundamentum, melyen a nemzet önfennhatósága felépül. Sajátos jelenség, hogy a második világháború ötödik évében, amikor még a nyugati demokráciákban is a kormányelnök, vagy államfő diktatórikus hatalommal rendelkezik, Magyarországon a kormányzói jogkör többszörös kiterjesztése után is az állami szuverenitást egy 721 tagból álló testület, a magyar országgyűlés gyakorolja.

AZ ORSZÁGGYŰLÉS KÉPVISELŐHAZÁNAK mai arculata 1939 június 10-én tartott első ülése óta sok változáson ment keresztül. Az 1938:XIX. tc. értelmében az ország arra jogosult választópolgárai egyéni választókerületekben 135, lajstromos kerületekben 125, összesen 260 országgyűlési képviselőt választanak. Az 1939-ben megválasztott képviselőház már elődjétől örökölt 16 felvidéki behívott képviselőt, akiknek a számát később 26-ra egészítették ki, és fokozatosan kibővült 10 kárpátaljai, 51 erdélyi és 26 délvidéki képviselővel, akik szintén behívás útján lettek a képviselőház tagjai. A felszabadult területeken ugyanis a választói névjegyzékek hiányában és a visszacsatolással járó átmeneti nehézségek miatt nem lehetett képviselőválasztásokat tartani s ezért az országgyűlés két háza a Felvidékre vonatkozó 1939:V., a Kárpátaljára vonatkozó 1939:VI., a keleti és erdélyi országrészek visszacsatolásáról szóló 1940:XXVI. és a Délvidéket érintő 1941:XX. tc.-ben a miniszterelnöknek adott felhatalmazás alapján az általa javaslatba hozott személyeket a képviselőház tagjainak meghívta. A mai képviselőházban tehát 260 választott képviselő mellett 125 behívott képviselő számára van hely és így a képviselőház részben népképviseleti alapon megválasztott és részben külön törvények alapján behívott képviselőkből áll. Míg azonban a felvidéki, kárpátaljai és délvidéki képviselőknél teljesen betöltötték a rendelkezésre álló keretet, ha időközben egy-egy mandátum meg is üresedett, addig a visszatért keleti és erdélyi részek számára biztosított 63 helyre csak 51 képviselőt hívtak be, abból is egy hely halálozás folytán megürült, és a többit fenntartották a politikai okok miatt még be nem hívható román képviselők számára.

A behívott képviselőket szeretik úgy tekinteni, mint akik mandátumukat a kormánytól kapják és ezért parlamenti működésük során a kormányt kell kiszolgálniuk. Ezzel szemben áll az, hogy a behívás rendszerint valamely kisebbségi sorban elnyert mandátum, vagy bizalmi állás alapján történik és a behívást a miniszterelnök előterjesz-

tésére az országgyűlés két háza eszközli. A behívottakat megillető 125 helyből jelenleg 109 van betöltve és 16 mandátum üres. A behívott képviselők közül 53 belépett a kormánypartba, 36 külön pártot, 6 külön parlamenti csoportot alakított, 7 pártönkivüli és 7 ellenzéki pártokba lépett be. A behívottak közül leginkább a felvidékiek szóródtak szét a felvidéki párt megszűnése után. A Felvidék mai 25 képviselőjéből 17 a kormánypart tagja, egy a kárpátaljai csoportba lépett be, kettő pártönkivüli és öt jobboldali ellenzéki. A 10 kárpátaljai képviselő közül 5 rutén nemzeti alapon álló külön csoportot szervezett, öt pedig a kormánypartba lépett be. A 24 délvidéki képviselő már a képviselőházba történt bevonulásakor a kormánypart tagja volt és ott is maradt. A keleti és erdélyi részek 50 képviselője közül 36 az Erdélyi Párt tagja, mely ma a visszatért területek egyetlen önálló magyar partja, 7 a kormánypartba lépett be, közöttük két német nemzetiségi képviselő, 5 pártönkivüli, egy jobb és egy baloldali ellenzéki.

A mai magyar képviselőházat a Magyar Élet Pártjának döntő súlya jellemzi. A magyar parlamenti életben sohasem alakult ki a pártok közötti váltógazdálkodás rendszere, aminek a kiegyezési korban talán az volt az oka, hogy az ellenzék közjogi alapon verődött össze és nem fogadta el a kiegyezés alapvető tételeit, tehát olyan elveket vallott, amelyek az uralkodóval való őszinte együttműködést kizárták. Ezért a szabadelvű párt különböző nevek alatt szállította a kormányzás szilárdságát biztosító parlamenti többséget, s a közjogi ellenzék csak négy évig volt kormányon a koalíció idején, ami alatt sikerült bezonyítania a kormányzásra való teljes alkalmatlanságát. A helyzet Trianon után sem ment lényeges változáson keresztül. A közjogi kérdés, ami felett félszázadon át annyit vitáztak, tárgytalanná vált ugyan, de sem társadalmi, sem elvi alapon nem alakult ki olyan ellenzék, amely a kormányzás időnkénti átvételére alkalmas lett volna, hanem ahelyett a mindenkori kormánypart felszívta a kis pártokat és állandó többséget biztosított a változó kormányok számára. A Magyar Élet Pártja már az 1939. évi választásokon nagy többségre tett szert, s ha Északerdély visszacsatolása után egy húsz tagból álló csoport ki is vált belőle és vitéz Imrédy Béla vezetésével megalapította a Magyar Megújulás Pártját, a kormánypart a behívott képviselőkkel annyira megnövekedett, hogy a képviselőház mostani 369 tagja közül 221 a MÉP-hez tartozik. Ha ehhez még hozzászámítjuk azt, hogy a képviselőház második legnagyobb partja, a képviselőházban 36 taggal szereplő Erdélyi Párt, a Magyar Élet Pártjával pártszövetségre lépett, a 7 tagú Keresztény Párt, vagy új nevével Néppárt és a 6 tagú Kárpátaljai Képviselők csoportja pedig szintén támogatja a kormányt, akkor azt mondhatjuk, hogy a háború idejére a képviselőházban nagy mértékben megvalósult a nemzeti egység, mert a kormány mögött 369 közül 270 képviselő sorakozik fel.

A képviselőház üléstermének két baloldali mezőjében elhelyezett ellenzéki képviselők élesen szembeállanak egymással. A jobboldali ellenzék részéről a Magyar Megújulás Pártja a hangadó 25 képviselővel, akikhez a disszidens nyilasokból álló, Baky László-féle Magyar Nemzetiszocialista Párt 13 képviselője a pártszövetség keretében csatlakozik. A választásokon mintegy félszáz szélsőjobboldali programmal megválasztott képviselő egy része mandátumát veszítette, sokan mérsékeltabb partba léptek be úgy, hogy jelenleg a Nyilaskeresztes Párt Szöllősi Jenő vezetése alatt álló képviselői csoportjának csak 19 képviselője van. A baloldalon a 14 képviselőből álló Tildy Zoltán-féle Független Kisgazda Párt s a Peyer Károly és négy képviselőtársának vezetése

alatt szereplő Magyarországi Szociáldemokrata Párt együttműködése a legjelentősebb. Őt képviselője van a Rassay Károly-féle Polgári Szabadság Pártnak. Három egy-egy képviselőből álló és bizonytalan irányú párt és tizenöt pártonkívüli képviselő egyezsíti ki a tarka együtttest.

AZ ERDÉLYI KÉPVISELŐK az idén vettek részt harmadik ízben a költségvetési és felhatalmazási vitában. A költségvetési vita a mai magyar országgyűlésen a külföldi parlamentek válaszfelirati vitáihoz hasonló. Mivel parlamentünk egyes ülészekai nem az államfő leiratával és az arra adott válasz megvitatásával indulnak, a költségvetés megszavazása és az annak végrehajtására a kormánynak szükséges felhatalmazás megadása nyújt alkalmat a törvényhozóknak arra, hogy az egyes tárcák keretébe tartozó szakkérdéseken túlmenően, a kormány általános politikájáról bírálatot mondjanak. Az őszi nagy politikai kirakodó vásárban a vita tulajdonképpen nem is a kormánypárt és az ellenzék, hanem a jobb- és baloldali ellenzék között zajlott le. A parlamentarizmus nyelvén a jobboldal a kormánypártot, a baloldal az ellenzéket jelentette. Ma a jobb- és baloldal már világnézeteket jelent, mindkettőnek vannak hívei a kormány mögött álló pártokban, az ellenzék pedig aszerint különül el, hogy mennyire jobb vagy baloldali. A kormánypárt ennél fogva inkább a kiegyensúlyozó szerepét játssza a két szélsőség között, amelyeknek a vitája gyakran a viharcsengő megszólalását is indokoltta tette.

Az Erdélyi Pártba tömörült képviselők három év alatt sem illeszkedtek bele abba a parlamenti dialektikába, mely a kormánypárt és ellenzék, vagy a jobboldal és baloldal között szükségképpen kialakul és azzal jár, hogy amit az egyik állít, azt a másik tagadásba veszi. Ehelyett minden törekvésük arra irányult, hogy az erdélyi kérdéseket kiemeljék a pártok közötti küzdelmek légköréből és egyetemes nemzeti ügyvé tegyék s azokra a nagy nemzeti feladatokra mutassanak állandóan reá, amelyeknek a szolgálatában az ország minden alkotó politikai ereje egyesülhet. Ez a gondolat vörös fonálként húzódik végig az erdélyi képviselők beszédein.

Az erdélyiek az idén hangoztatták először, hogy politikájukat nem csupán a kisebbségi sorsban szerzett tapasztalatok irányítják (jó értelemben véve a kisebbségben kialakított, emelkedettebb szellemiség, rossz értelemben a mult szenvedéseinek unosuntalan való emlegetése), hanem a mai történelmi időkben a *történelmi erdélyi szellem*. „Amikor mi erdélyi szellemről beszélünk, ezalatt sohasem a magyar szellem ellentétét, hanem annak egyik változatát értjük. (Helyeslés!) Ez a szellem sohasem jelentett valami szűkkörű lokalpatriotizmust, hanem magyar világnézetet, európai színvonalon. (Úgy van! Úgy van!) Nem végződött a Királyhágónál, hanem szétáradt az egész országban, és erdélyivé avatja mindazokat, akik Erdéllyel és annak szellemével sorsukat végtelosen összekötötték.“ Ez a szellemiség vegyes nemzetiségű területen, népek ütközőpontjában alakult ki, s ezért a legtöbbet a nemzetiségi politika tekintetében tud nyújtani a magyar hazának. „Az utódállamok jogcíme a bitorolt területre számuk, illetve számbeli túlsúlyuk volt. Arra

törekedtek tehát, hogy ezt a jogcímüket minél jobban megerősítsék... politikájuk tehát szükségszerűen sovinizta és mindenáron terjeszkedő volt. A mi jogcímünk a geopolitikai adottságokon kívül a történelem: az, hogy mi tudtunk itt egyedül idegen nemzetiségű népeket egységbe fogni és kormányozni. (Ügy van!) Ez feltételez egy konszenzust a másik oldalról is, így a kormányzás ténye önmagában gátat szab a sovinizmusnak. Politikánk tehát nacionalista, de egy szublimáltabb, a kormányzat feladatát előtérbe helyező nacionalizmus megnyilvánulása.“ Ebből következik, hogy „a számbeli túlsúlyt csak a jobb minőséggel lehet egyensúlyban tartani. Magyarország vagy minőségi állam lesz, vagy megszűnik állammal lenni! Amilyen mértékben szaporábbak a szomszéd népek, olyan mértékben kell a magyarságot kultúrájában elmélyíteni, amennyivel jobban terjeszkednek, annál belterjesebbé kell tenni a földet és ipart a magyar ember számára és amennyivel többen vannak ők, annál szociálisabb berendezkedést kell megvalósítani Magyarországon. (Élénk helyeslés és taps.) . . . A jövő Európájában csak az a Magyarország juthat multjához méltó szerephez, amelynek társadalmi összetétele demokratikusabb, államvezetése szilárdabb, nemzetiségi politikája emberségesebb, közléte tisztább, műveltsége mélyebb és magasabb, hadereje töretlenebb valamennyi szomszédjánál. (Helyeslés.)“

Ezért a legjobb nemzetiségi és külpolitika a magyar reform, de éppen ez a leginkább célravezető mód, az egyedül helyes politika a magyarság megerősítésének munkálásához. A haladáshoz vezető három út, a forradalom, a reform és nemzetnevelés közül az erdélyiek a nemzetnevelés lassú átalakító folyamata mellett a reformot tartják a leginkább járhatónak. „Aki nem áll a reform oldalára, az a forradalmat segíti elő. (Ügy van! Ügy van!) A forradalmak okai között nemcsak egyesek féktelen izgatása, hanem bizonyos társadalmi rétegek konok önzése is szerepel. (Ügy van! Ügy van!) A reform ellenségei közösen viselik a felelősséget azokért a következményekért, amelyek a külső és belső ellenségtől veszélyeztetett Magyarország létét és függetlenségét egy forradalom esetén fenyegetik. (Ügy van! Ügy van! a középén.) “ A magyar reform kérdése pártok felett álló egyetemes nemzeti ügy s a reformot nem lehet a háború utánra halasztani, mert éppen a háború alatti kötött gazdálkodás idején van az államnak messzemenő beavatkozási joga a gazdasági életbe, amit a reformok előkészítésére kell felhasználnia, bizonyos reformokat pedig éppen a háború megnyerése érdekében kell keresztül vinni. „A nemzetet a jövő Európájába nemcsak katonáinak hősiessége, hanem vezető rétegeinek olyan mértékű áldozatkészsége mentheti át, (Ügy van! Ügy van! a Ház minden oldalán) amit a jobbágyfelszabadítás óta nem láttunk, de követelünk! (Ügy van! Ügy van! taps a jobboldalon és a balközépén.)“

A reform során tisztázásra vár elsősorban az állam és társadalom viszonyának kérdése. „Az államhatalom, amint nevében is kifejezésre jut, hatalom, kényszerítő erő. Feladata a rend biztosítása és az anarchia megakadályozása. A társadalom az állammal szemben nem egy rendben felépülő hierarchikus képződmény, hanem

közösség, amelynek közösségi élete és fejlődése csak a szabadság légkörében van biztosítva . . . Azon kell tehát lennünk, hogy a társadalomnak minden egyes csoportja át legyen hatva a feladattól, hogy az állam az ő állama, annak rendje az ő rendje, és így hatalmi szempontok helyett belső meggyőződésből, lelki odaadásból álljon készen ennek a rendnek a védelmére. Vagyis a rendnek a társadalmi rétegek, politikai, gazdasági és társadalmi egyensúlyozásán és küzdelmeinek kiegyenlített voltán kell nyugodnia.“ A kisebbségi élet az állam nélküli, társadalmilag szervezett magyar életet jelentette s a magyar államnak is érdeke, hogy az akkor bevált társadalmi tömörüléseket, mint Felvidéken a Szemke, vagy Erdélyben az Emge, továbbra is megbízza azoknak a feladatoknak a teljesítésével, amelyeket a megszállás alatt kitűnően elláttak. „A közigazgatás maradjon meg a maga hűvös szentistváni tárgyilagosságában, viszont a magyar nép felemelésének, érdekvédelmének, térhódításának megszervezését vegye kézbe egy nagy, minden magyart magába foglaló társadalmi szervezet. (Helyeslés a balközépen.) Mert minél tárgyilagosebb, minél szentistvánibb a közigazgatás, annál erősebbnek, hatalmasabbnak kell lennie a magyar összefogásnak, ha azt akarjuk, hogy ne csak országunk legyen, hanem legyen benne virágzó, fejlődő, hódító magyar népünk is. (Élénk taps a balközépen és a jobb-középen.)“

Magyar reform csak alulról jöhet s ezért „a jövőben a mostaninál jóval nagyobb helyet és szerepet kell biztosítani a magyar nemzet két legnagyobb társadalmi rétegének: a munkásságnak és a földműveseknek (Úgy van! Úgy van! a jobb oldalon és a középen.) . . . Végzetes katasztrófa származik abból, ha a magyar munkás- és szegényebb földművesréteg gyermekeiből nem támad új, szociális teletelőséggel megáldott orvos, tanár, lelkipásztor, ügyvéd és hivatalnok (Úgy van! Úgy van! a jobb és baloldalon). A mai értelmiséget csakis a munkás- és földművesrétegből lehet egyézségesen és a nemzet javára gyümölcsöző módon megújítani (Igaz! Úgy van!).“ A népi utánpótlás elsősorban a kulturpolitikának a gondja. Míg a honvédség a haza védelmét látja el, a művelődéspolitikának a jövő honvédelméről kell gondoskodnia. A magyar művelődéspolitikának három általános érvényű irányelve vezet ahhoz a célhoz: „a minden nemzetköziséggel szembenálló magyar nemzeti szellem, öntudat és hivatás, másodsor: az emberi mivoltunkból következő társadalmi felelősségünk és szolgálatunk, végül a keresztyén egyházak által szolgált tiszta keresztyén szellem. (Úgy van! Úgy van a jobboldalon és a középen!)“

A népi politikába az erdélyiek a magyarság eddig kellőképpen fel nem használt törzsökét, a székelységet kívánják elsősorban bekapcsolni. Székely kérdés azért van „mert a székelység nincsen olyan életkörülmények és adottságok között, hogy szabadon fejleszthesse ki népi erőit és szabadon terjeszthesse ki annak határait . . . Nem tekinthető a Székelyföld egy félmilliónyi magyarság partikuláris kérdésének . . . hanem ez az egyetemes magyarság kérdésének egyik fontos fejezete.“ A székelységgel szemben az államhatalomnak kettős feladata van: „lehet növelni a Székelyföld fel-

vevőképességét és ki kell terjeszteni a Székelyföld határait. Ez a székely kérdés megoldása. A Székelyföld felvevőképességének a növelését elsősorban iparosítás útján lehet elérni, (Úgy van! Úgy van! jobbfelől és a balközépen) a Székelyföld határainak növelését pedig telepítéssel lehet megvalósítani. (Úgy van! jobbfelől és a balközépen.)“ A székelység legfontosabb feladata a vegyeslakosságú Erdélyben „hogy szaporasága és nagy adottságai folytán ezen a területen a magyarság etnikai határait tágítva, a magyarság népi erőit mindinkább kiterjessze és így új magyar honfoglalást végezen ezen a területen.“

Az átfogó magyar népi és reformpolitika nem feledkezik meg a határon kívül élő magyarokról sem, gondol a Kárpátokon túl élő csángókra, akiknek a hazatelepítését sürgeti és minden lépésénél figyelemmel van a délerdélyi magyarság rohamosan nehezedő helyzetére. A délerdélyi magyar sorsot az erdélyi képviselők állították az országgyűlés kültügyi és felhatalmazási vitájának homlokterébe. Ettől a kérdéstől az északerdélyi románsággal szemben alkalmazott bánásmód sem választható el. „Az erdélyi magyarság, bár elegendő oka volna rá, nem helyezkedik a bosszú álláspontjára. (Úgy van! Úgy van! taps a jobboldalon és középen.) A rajtunk esett sérelmeket elfelejtjük, de nem tudunk szó nélkül elmenni délerdélyi testvéreink még ma is tartó, sőt egyre fokozódó embertelen elnyomtatása mellett. (Úgy van! Úgy van! taps a ház minden oldalán.)“ Mivel a románokhoz való viszonyunkat a kölcsönösség alapjára helyeztük, a háború alatt egyetlen nemzetiségi politikát ismerünk: Kisebbségi magyarságunk megmentését! (Úgy van! Úgy van! taps a Ház minden oldalán.)“

HOGY MENNYIBEN SIKERULT az erdélyi kérdésben és általában a nagy magyar sorskérdésekben a képviselőház annyira szükséges egységét létrehozni, arra vonatkozólag feleljenek azok a visszhangok, amelyek a Ház legkülönbözőbb oldalairól az erdélyi padsorok felé elhangzottak. A szélsőjobboldali pártszövetség volt miniszterelnök vezére ezt idézi egyik erdélyi képviselő őszi beszédéből: „A magyar föld, a magyar munka és a magyar tőke kérdései ma is megoldatlanok, a magyar szociális rend csak alakulóban van. A magyar reform-gondolat ma már nem kisebb vagy nagyobb csoportok elgondolása, azt pártok nem sajátíthatják ki, az egész magyar társadalom kívánsága, óhaja, sőt követelése.“ (Baky László: Jó ellenzéki beszéd!) Majd egy másik helyen azt mondja: „Erős nemzeti összefogás csak úgy valósulhat meg, ha eltűnnek a társadalmi előítéletek, megszűnnek az osztályellentétek és az a kasztszellem, amely főleg a felsőbb osztályok részéről (Igaz, úgy van, a szélső baloldalon) elzárkózásban nyilvánul meg más osztályokkal szemben. Igenis hirdetjük, hogy le kell bontani a társadalmi válaszfalakat“ (Úgy van! Úgy van a szélső jobboldalon. Egy hang a szélső jobboldalon: Ki írta?) — tehát vannak — „szabaddá kell tenni a felfelé törekvő elemek útját, el kell törölni az egyes társadalmi osztályok elkülönülését szolgáló címetek, közel kell hozni egymáshoz a magyart!“ (Élénk taps a szélső jobboldalon. Felkiáltások a szélső baloldalon: Le a címekkel!) Tisztelt Ház! Százszázalékgig helyes! De ezt nem mi nyomtattuk ki, hanem a kormánypárttal szövetségben álló Erdélyi Párt. (Éljenzés és taps a szélső baloldalon.) Ez a tanulmány ugyanis nem

egyéb, mint az Erdélyi Párt i. t. elnökének programatikusan megnyilatkozása 1943 szeptember havából.“

A legszélsőbb jobboldal vezérszónoka így jellemzi az Erdélyi Pártot: „Az Erdélyi Párt politikai helyzete nem könnyű. (gróf Teleki Béla: Elbirjuk!) Nagy hivatás várt rájuk és vár ma is, mint olyan politikai pártra, amely az elmúlt idők politikai forgatagán kívül maradt, és ezért tárgyilagosan tudván tekinteni a mindenkori helyzetet, a mérleg nyelve kell, hogy legyenek itt az erdélyiek. Erre a lehetőség meg is van, de csak addig, amíg teljes politikai önállóságukat megőrzik. (Mozgás a szélső baloldalon.) Erdély nem egyszer volt már iránymutató az egész nemzet számára a történelem folyamán. Én, amikor Pál Gábor vezetésével itt megjelentek, magyar lélekkel ezt a szerepet szántam nekik: Legyenek többek, önzetlenebbek, emelkedettebbek nálunk. (Vitéz Lipcsey Márton: És lépjenek be a nyilasokhoz!) Eddig is többet tettek, többet szenvedtek az idegen elnyomás idején a magyarságért, mint mi csonkacsalások. (R. Vozáry Aladar: Az biztos.)“

A volt rutén miniszterelnök egy régebbi beszédére hivatkozva mondja, hogy „ma, két év elteltével — sajnos — kissé elkésve bár, de a visszhang mégis csak jelentkezik, úgy a magyar életcél, mint a nemzeti ségi kérdés problémáit illetően... Legfőképpen t. képviselőtársamnak a miniszterelnökségi tárcsa költségvetése tárgyalásakor történt felszólalása, — amelyért külön meleg szeretettel és igaz barátsággal köszöntöm — amely ezeket az 1941.-ből idézett megállapításaimat, ha nem is szóról-szóra, de tételről-tételre nemcsak megerősíti, hanem mind a maga, mind pedig pártja, az Erdélyi Párt nevében magáévá teszi.“

A legszélsőbb baloldal nőképviseelője így válaszolt az egyik erdélyi beszédére: „Képviselőtársam nagyon érdekes beszédéből a legérdekesebbnek és legvitathatatlanabbnak tartom azt a megállapítást, amellyel beszédét elkezdte, hogy minden művelődéspolitikai tett nem a jelenben, hanem a jövőben termi meg a gyümölcsét.“ A vele szövetséges kiszagda-ellenzék szónoka, akinek a beszédei az ülésszak folyamán a legnagyobb viharokat támasztották, ezt a részletet ragadta ki az egyik erdélyi képviselő beszédéből: »Nem hallgathatjuk el, hogy a nemzeti ségi törvényt a nemzetiségiek nagy része keveselte és ezáltal alkalmat nyújtott a magyar kormányoknak arra, hogy ők is letérjenek a törvény útjáról. De ez csak azt mutatja, hogy nemzetiségi oldalon az agitátorok, magyar részről a sovinszták kerekedtek felül.« „T. Ház! Szeretném óva inteni ezt a történelmi hivatású képviselőházat attól, hogy egészen hatása alá kerüljön a túlsó — nagyromán — oldalon jelentkező megnemértésnek és durva támadó szellemeknek s ennek folytán megint valaminő sovinszta túlzás kerekedjék felül sorainkban.“ Majd így folytatta: „Erdély jelentőségét a magyar nemzet és a magyar állam jövője szempontjából minden tisztességes magyar ember tudatában és idegeiben hordozza. Higgyék el nekem erdélyi t. képviselőtársaim, hogy magam és pártom hazafiúi gondjai között a legnagyobb és legszentebb Erdély sorsa. (Úgy van! Úgy van! balfelől.)“

Kállay Miklós miniszterelnök a felhatalmazási vitát lezáró beszédében az erdélyi szónokok beszédeire válaszolva, a következőket mondotta: „Kérem az Erdélyi Párt képviselőit, mondják meg otthon és ha lehet, kiáltsák át túlra, hogy minden magyar szív, mint egy emberé, értük dobog, az északerdélyiekért, akikkel összefortunk, és a délerdélyiekért, akiknek létéért, magyarságáért dolgozni kötelességünk és feladatunk. (Hosszantartó élénk éljenzés és taps a Ház minden oldalán. — A Ház tagjai felállnak. — Bajcsy-Zsilinszky Endre: Én amiről sohase fogunk lemondani!)“

**KÉT IZBEN** állott fel Kállay miniszterelnök beszéde alatt a Ház minden tagja a helyéről, s osztatlan egységben tapsolt és tüntetett a minden képviselőt összefogó nemzeti célok mellett. Először, amikor a honvédségről volt szó. Másodszor, amikor Erdélyről. A magyar országgyűlés legszentebb gondjai között Erdély sorsa az első helyen szerepel. Erdély pedig az országgyűlésen kovász, amely a belső reform, a nemzetiségi együttélés, a nagy létkérdésekben való nemzeti összefogás gondolatait éleszti és tartja felszínen. Nemcsak területi, hanem eszmei értelemben is érvényes tehát az unió korának jel-szava: Erdély nem élhet Magyarország nélkül, de Magyarország sem élhet Erdély nélkül!

**MIKÓ IMRE**



# MAGYAR FIGYELŐ

---

## HOGYAN VÍVTA MEG BÁTHORY ISTVÁN VELIKIE LUKI VÁRÁT 1580-BAN?

A király, miután előre gondoskodott élelemről, lövő és minden hadi eszközökről, előre küldvén hajóit, bár országa távolabbi részeiből csapatjai még nem gyűltek volt össze, mindazáltal gondolván, hogy elkészültségének hírére gyorsan fogják követni, június 16-án Vlnából elindul és innen 50.000 lépésre megáll. Azután úgy intézvén útját, hogy ötet lassanhaldásában mind a lovasság, mind a gyalogság mindenfelől követhesse, július 27. Vitebskbe érkezik. E város Vlnától négyszázezer lépésre van, két várral, a hely fekvésével, a mellette haladó hajókázható Dwina folyóval igen megerősítve.

Ekkor a király seregeit számbavévén, haditanács elejibe terjeszti, hogy mely vidékre fogja vezetni seregét és az ellenséges föld mely részein kezdi meg a háborút. Két igen nagy és népes város: Smolensk és Velikie Luki volt működése középpontjában, melyek közül ez utolsó a Lovat folyó mellett, amaz a Boristhenes (Dnyeper) mellett feküdt. De minthogy az út Smolenskhez puszta helyeken át vezetett és a vidéket a mieink gyakori kiütései által tűzzel-vassal elpusztították s a határszélről is távol feküdt, attól tartott, hogy ha serege erejét odafordítja, a rossz közlekedés és az eleséghiány miatt bajba jut s az ellenségnek megnyílik az út Livóniába (Livland), holott pedig ép az volt a célja e hadi vállalatnak. Az sem volt remélhető, hogy a muszka azon városért, mely az ő országától távol a Boristhenes mellett feküdt, erejét kockáztatni fogja.

Ezek figyelmes megfontolása után arra határozta magát, hogy Velikie Lukiba vonul, ahová bár erdős helyeken vezetett az út, mégis, minthogy a vidéket pusztítás nem érte s a Dwina és Uswiat folyókon a hadi és élelmiszerek kényelmesen szállíthatottak, úgy látszott, hogy itt a seregvezetésben kisebb akadály, nehézség fog előfordulni. Ezek mellett Velikie Luki annyira közel van Livóniához, hogyha azon várost a király hatalmába keríti: mind eleséget nyerhet Livóniából, mind az utat elzárja Muszkaországból Livóniába, mind végre nagy tartományától fosztja meg az ellenséget. Végre szeme előtt lebegett a királynak az a lehetőség is, hogy ha elvesztvén a béke reményét, látná a muszka azon város megtámadását, mely mindig az ő hatalma alatt volt, és mindenfelé erős őrsége van, az ővének segélyére jönne s így valami alkalom nyílnék nyílt harcban megmérkőzni, amire nagyon vágyott a király.

---

Velikie Luki vára kissé emelkedett helyen van s mindenfelől szép, terjedelmes és termékeny síkságra néz le. A város palánkkal és keskeny árokban álló vízzel, vagy tócsával volt körülvéve s a vár keleti oldala felől feküdt, észak felé igen hosszan elnyúlva; a király megérkezése előtt négy naplapi az ellenség elégette, a várba bevívén minden házi bútort, mindenkorú embereket is nagyrészben.

.... Miután a magyarokkal szembenálló bástyatöltésből annyi föld ki-  
esett, hogy a katona addig felvergődhetik, ahonnt a fal felső részét hosszú  
dárdájával elérheti, mind a gyalogok, mind a lovasok közül gyors ifjakat  
szemel ki, tapasztalt vitéz vezetőkkel a gyújtásra. Ezek szurokkal, fagy-  
gyuval s más tüzet fogó anyaggal bekent fenyőágakat fejük fölött tartva,  
a mellőig érő állóvizet átmentek és a nagy töltésen egymással verse-  
nyezve a dárdájok hegyére tűzött fáklyákat a fal párkányához közelebb  
viszik. A muszkák a felmászókra iszonyu köveket dobnak, gerendákat  
hánynak, forró vizet öntenek fejükre vícsövekből s mindennemű fegyver-  
rel igyekeznek őket elborítani. A muszkák elszántsága és halálmegvetése  
akkora volt, hogy midőn a mieink biztos lövései a tűz eloltására össze-  
verődött muszkkákat szánandó módon leterítették, a levertek helyét azon-  
nal más újjak foglalták el, bár kétségkívül tudták, hogy ott lesz vége éle-  
töknek... A király látván, hogy ha a fal felső része egészen le is ég,  
ostromlőveggel a töltést nem lehet úgy leverni, hogy a mieink berohaná-  
sára út nyíljon, tanácsot tart azonnal s elrendeli, hogy a katonák bőrből  
készített védfedél alatt a falhoz menjenek s kapákkal a töltés legalsó  
részét ássák alá s innen ezután a belső falgerendákhoz és fundamentumhoz  
bejutva, amint a körülmény kívánja, vagy fáklyákkal gyujtsák meg a  
töltéstől megfosztott falat, vagy, ha a mieink veszélye nélkül lehetséges,  
porral vettessék fel a bástyákat. Hogy mi módon tegyék ezt, utasítást ad  
a vezetőknek s Zamoyskival is közölvén tervét, megparancsolja, hogy  
mindkét felől egyszerre kezdjenek hozzá. A kitűzött jutalommal biztatott  
katonák gyorsan teljesítik a rendeletet s a töltés kivájása után bemelve,  
az ellenségre végpusztulást hozó munkán működnek. Egyfelől a magyarok  
kivájván a töltést, porral aláaknázzák, másfelől a lengyelek a belső geren-  
dák fölgujtására föltúrják a földet, s apróra megvizsgálják. A mieink  
közül némelyek azon a nézetben voltak, hogy az ellenség átellenben aknát  
ás és működésüknek elejét veszi, de ettől az aggodalomtól megmenti egy  
muszka, ki a romokon át sebesen a mieinkhez fut s jelenti, hogy az ellen-  
ség észrevette ugyan a földásást, de az aknázásból semmit sem gyanítván,  
csak a tetők öntözésére határozta el magát, ha a gerendák meggyulnának.

Zamoyski, jöllehet hírnök által azelőtt is gyakran megadásra intette  
az ellenséget, a király parancsából, ki a várat és az őrséget megtartani  
kívánta, a szökevényt díszesen felöltöztetve a muszka nyelvben jártasok-  
kal együtt a falhoz küldi s az ellenségnek izeni, hogy a megintésőkre és  
megtartásokra alkalmas utolsó időpont itt van; ha balgaságokban inkább  
akarják a király erejét, mint kegyelmét tapasztalni, haragtól dühös kato-  
náinktól a legnagyobb rosszat várhatják.

Az ellenség, vagy helyzetében bízva, vagy a végzettől hajtva, kegyet-  
len veszekedéssel felel, hogy előbb fogják őket keresztre vonva látni,  
mintsem az áruló tanácsának engednének. Zamoyski, látva ezek megátal-  
kodottságát, elmegy mind a magyar, mind a lengyel ostromlókhoz s  
utasítja, hogy a gyújtással és a porral egyszerre tegyenek kísérletet.

A magyaroktól alátett por a szemben lévő bástyát annyira megfosz-  
totta minden földtöltéstől, hogy az égésnek könnyen martalékul válhatott.  
Ezt látván a magyarok, a láng élesztésére készített fáklyákat hoznak s  
a muszkák kemény oltalmazása dacára is a bástyára hányják. Ezen égés  
a felső emeletbe kapván, a másik erődig terjedett, a Caurus szél is segítvén.

A lengyelek is hasonló buzgalommal elhagyván a töltést, a fal legalsó  
részeihez jutottak. Bekövetkezvén a sötétség: az éjszaka nagyrésze a kato-  
nák morájával telik el, fenyegvén az ellenséget, hogy betörnek s fel-  
koncolják. Másnap reggeli 3 óra körül, mind azt hitték, hogy a lengyele-  
ktől támasztott tűz már el van oltva, keményebben fuván az északi szél,  
egyszerre megújul s határtalanul növekszik.

Ekkor az ellenség, vélve, hogy a dühöngő lángot lehetetlen megállítani, végre a végveszély félelmétől kényszerítve, napfeljöttkor megígéri, hogy a várost feladja.

Ez volt a velikie lukii vár sorsa.

*Gyulai Pál emlékiratából.*

(Erdély öröksége, II. köt. 47—54. l.)

## VENDEK A MURAVIDÉKEN

Az ország délnyugati szögletében, Vas és Zala vármegyék muraementi járásaiban él a ma mindössze kereken 70 ezer lelket számláló vendtség. A vend nyelvterület kiterjed az egész muraszombati járásra, folytatólagosan belenyúlik a szentgotthárdi járás rábamenti csücskébe és idetartozik az alsólendvai járásból a Murarév—Bagonya—Murahely háromszög. Ezen a 960 km<sup>2</sup> nagyságú területen rendkívül sűrű a lakosság, mert km<sup>2</sup>-ként 100—120 embernek ad otthont. Összesen 170 község terül el itt, egymástól 2—5 km távolságra a Mura folyó mentén, a Lendva patak völgyésíkján, a nedves völgytalpak kaszálóin, a gabonatóblás dombhátaikon és a vidék erdős, vadon belsejében, vagy az írtásokon szórványos településekké szétfoszolva. A vendek mellett él ezen a területen húszezer magyar és kétezer német és újtelepes szlovén is. Az utóbbiak a jugoszláv megszállás ideje alatt telepedtek be Stájerországból és Karinthiából. A magyarok részint a honfoglaló Bulcsú népének maradványai, részint pedig az Alsó-Órség, Hetés és Göcsej magyar népi területeinek nyulványai.

A vendek eredetkérdését még nem tudta tisztázni a tudomány. Régente a vandálok maradványainak, legújában az illírek töredékeinek is hitték őket. Két elméletnek van csak valószínűségi értéke. Az egyik elmélet szerint a vendek azoknak a keltáknak a maradványai, akiket Közép-Európa térségein már görög és római írók is említenek Veneti, Venedi és Venedae néven a Kr. e. V. századtól kezdve. Az antropológiai leletek ennek nem mondanak

ellent, de Ptolemeus alexandriai geográfus a Kr. u. II. században térképén a Venedi ~ Venetoi népek őshazáját a Visztulától keletre helyezi, tehát arra a területre, ahol a szlávok őshazája terült el. Ezen és a vendőség mai szláv nyelvén alapszik a másik feltevés, mely szerint a mai muravendek a pannóniai szlovének maradványai.

A vend nyelv azonban mégis elüt a szlovéntől. Nagyon sűrűn fordul elő a vend nyelvben a délszláv nyelvekből általában hiányzó ő és ú hangzó, s ez azokat a nyelveket jellemzi, amelyek az ősi kelta nyelv elemeit megőrizték. Egyéb hangváltozások is arra vallanak, hogy a mai muravendek ősei később vették fel a szláv nyelvet, mert bőséges hangváltozás egy nyelvben akkor fordul elő, ha idegen fajú és nyelvű nép új nyelvet vesz fel. Schachmatov orosz nyelvész helytörténeti nevek nyelvészeti összehasonlításai alapján mutatta ki, hogy az ókorban szereplő vend nevű népek eredetileg kelta nyelven beszéltek.

E nép nevéből alakították a németek a windisch szót, amellyel a kelták helyébe települt szlávokat jelölték, épúgy, mint ahogy a csehek mai Böhmen neve is a korábban ottlakó kelta bójok nevéből származik. Valószínű továbbá az, hogy a Veneti, Venedi, Venedae név már az ókorban is a szlávok nevéként szerepel. De még ez sem bizonyíthatja a mai vendek szláv eredetét, mert ők a németektől a windisch nevet már elszlávosodásuk után is kaphatták.

Bármennyire is tisztázatlan a vendőség eredetkérdése, helytelen lenne őket egyszerűen „hazai szlovén”-nek nevezni, mert a vend elnevezés már nagyon régóta begyö-

keresedett, első használata magyar részről a XVI. századból származik. Korabinszky híres atlasza, az 1805-ben megjelent *Atlas Regni Hungariae* portalis is Wenden néven említi őket, de ezt a szót használja Csaplovits is nyelvészeti munkáiban. (Croaten und Wenden, 1829.)

Kétségtelen és köztudomású az is, hogy Pribina és Kocelj pannóniai szlovén tartománya a honfoglaláskor felbomlott, kevés számú népe pedig felszívódott a honfoglaló törzsekbe. A vendek azonban népi egyéniségüket máig is megtartották. Anyagi és szellemi életüket azonban egész történetük folyamán a magyarság alakította, nemzeti küzdelmeinkből pedig mindig kivették részüket, úgyhogy a leghűségesebb nemzetiségünknek tartjuk őket.

A magyar-vend sorsközösség szép bizonyítékai néprajzi téren is megmutatkoznak. A vendiség ránk gyakorolt hatása néprajzi téren tárgyi jellegű. Ez látható az alsó-órségi és göcseji szeres településekben, épületekkel körülkerített udvarokban, hasábalakú konyhakemencékben és különböző használati eszközökben, főleg a hajdina-termesztéssel kapcsolatban. A magyar népi műveltségnek a vendekre gyakorolt hatása magasabbrendű, legnagyobb részben szellemi jelenség. Mondakincsük Mátyás királlyal és a török világgal kapcsolatos, mert az alsólendvai végvár védelmében a vendiség is kivette a részét. Oly nagyméretű ez a magyar hatás, hogy bejelentett Mátyás alakja a gyermekek játékaiba és mondókáiba is. (pl. Krisz, krász, kráo Matjás, daj mi gros, Sza, szi küpim nos; luka, luka, vrta, vrta pocs.)

A vendiség középkori művészete is logikus része a magyar művészetnek. Legrégibb templomai a XIII—XIV. századból valók, a román stílusú nagytótlaki temetőkápolna és a bántornyai ótemplom. A XIV—XV. századból pedig anynyi gotikus falusi temploma maradt fenn, hogy ennyi egy korszakra vonatkozó művészeti emlék csak

Itáliában található. Az előbb említett két román templom, valamint a gotikus mártónhelyi, veleméri, muraszombati és vizlendvai templomok falfestményein nagyon gyakran szerepelnek a magyar szentek, főként Szent László. A bántornyai, XIV. század végéről származó Szent László-falképsorozat pl. 12 jelenetet elvennit meg a nagy király életéből. Ide, az ország délnyugati szögletébe is eljutott tehát Budának, a királyi udvar világának stílusa és hatása. A péterhegyi, borházai, csendlaci és a fent említett templomok alaprajza pedig a tipikus középkori magyar falusi templomok alaprajzával egyezik meg. Ugyanez a forma jellemzi pl. a csikdelnei templomot a Székelyföldön. A vidék főúri kastélyai, melyek közül legszébb a muraszombati Szapáry-kastély, szintén magyar építészeti forma.

Bár a vend nyelvnek kétségtelenül legközelebbi rokona a szlovén, attól mégis eltér nagyon sok hangváltozással, egészen magyaros hangsúllyal és hangejtéssel, sőt egészen magyar helyesírással. A modern szókincs legnagyobb része a vendben magyar eredetű, s főként az állami étellel, hadsereggel, lötevényéssel, öltözködéssel, mértékegységekkel kapcsolatos. (pl. gyűlés, ország, bíró, tanács, sereg, katonna, sisak, opróda, kocsi, hámm, rudas, gomb, bársun, mertük, mázsza stb.) De egyéb kifejezéseket, főként igéket és mellékneveket is gyakran vettek át a magyar nyelvből.

A vend irodalmat is a magyarság indította meg és pártfogolta a mai napig. Ez az irodalom főként iskolai és egyházi jellegű, ábécés-, ima- és énekeskönyvekből áll. Az első vend nyelvemlék 1643-ból származik és *mártónhelyi oklevél* nevet visel. Temlin és Szever Szentírásból való fordításai után Küzmics István és Küzmics Miklós a vend irodalom igazi megalapítói. De a vend irodalom művelői között magyarokkal is találkoznak; Bakos és Szígyártó mellett a vendiség legnagyobb írója,

a vend irodalom egyetlen igazi költői tehetsége épen *Kardos János*, a XIX. században. Leghíresebb munkája Arany János Toldijának fordítása. Korán, 1875-ben jelent meg az első vend nyelvű újság Budapesten, a *Prijatel*, Auguszthich Imre szerkesztésében. A vend irodalom a magyar hagyományokat, főként a magyar helyesírást a legújabb idő-kig megőrizte.

A vendiség nagyon korán elsajátította a magyar nyelvet is. A reformáció idején pl. már tiszta magyar hithirdetők voltak. A reformáció eredményeként ma a vendiség  $\frac{2}{3}$  része katolikus,  $\frac{1}{3}$  része pedig evangélikus. A Somogyba, 1659-ben áttelepedett, 11 falut benépesítő vendiség két emberöltő alatt úgy elmagyarosodott, hogy nyelvét is elfelejtette. A magyar függetlenségi gondolat számára Kossuth lánglelke őket is megnyerte, s elűzték a bécsi udvar agitátorát, a szláv Hurbánt. A világháborút követő összeomlás idején, 1919. jan. 2-án önkéntes vend csapat kiverte a megszálló jugoszláv csapatokat, a határok lezárása után pedig Magyarországra szöktek át katonának.

Különös figyelmet érdemel az Amerikába, főként Bethlehembe kitelepült vendiség erős magyar érzése. A béketárgyalások idején több ízben diplomáciai lépéseket tettek a Muravidék magyar fennhatóság alatt való maradása érdekében. Egyesületeik ma is magyar zászlókat szentelnek, s napilapjuk, az Amerikanszki Szlovencov Glász büszkén hirdeti a magyar-vend sorsközösség gondolatát.

Az itthonmaradott vendiség nagyon nehezen tűrte a jugoszláv uralmat, úgy, hogy magyarérzelműségük (az ú. n. mazaronsztvo) nagyon gyűlöletes volt a megszállók szemében. Nem csoda ez, hiszen a vendiséget a gazdasági érdek is Magyarországhoz köti. Főképpen a hegyesebb vidék népének nagyon sovány a földje, s századok óta a Dunántúlra és Bácskába szegődtek el aratómunkásnak. A télire magukkal hozott gabonával még állatokat is

tudtak hizlalni. A vend szorgalmas nép, úgyszólván ezermester, igaz, hogy nagyon anyagias is. Munkájuk révén a vendiség központjában, a mindössze 4,5 ezer lakosu Muraszombatban, ma modern húsgyár, két fehérneműgyár és bádogárúgyár működik. Igen erős az érzékük a kereskedelem iránt is, közöttük nehezen él meg a zsidó. Kár, hogy nagyon kocsmaszeretők. Sehol az országban nem találni annyi kiskocsmát, mint épen a Muravidéken. Ezekben tölti a vend férfi az estéjét vig magyar nótázás mellett, mert eredeti dalkincsük nagyon szegényes.

A jugoszláv megszállást, amely a Muravidéken 26 színmagyar községet is elcsatolt, csak azok fogadták szívesen, akiket megmétélyezett a szlovén propaganda. Ez az irányirodalmi téren kezdte meg a működését úgy, hogy a világháború elején megindítottak egy *Novine* című újságot, amely szakítva a vend irodalom hagyományaival, áttért a Gáj-féle szlovén helyesíráásra, szellemében pedig a délszláv egység harcosává vált. A mozgalom lelke, idősebb Klekl József, még vend autonómia-tervet is dolgozott ki, amely híd akart lenni a megalakulandó Jugoszlávia felé. Ez az irány az elcsatoltatás éveitől harcos szlovén ifjúságot nevelt ki az egyszerű vend nép fiai közül, akik már mind a vendiség szlovén jellegére esküdtek.

A széles tömegek meghódítása azonban nem sikerült. Ékes tanúsága ennek az 1941. évi magyar népszámlálás. Eszerint a Muravidéken anyanyelv szerint 69.586, nemzetiség szerint azonban csak 20.336 vend él. A vendiség túlnyomó része tehát magyar nemzetiségűnek vallja magát.

Magyar és vend között nincs is semmiféle elütő faji jelleg. Bartucz antropológiai mérései is azt bizonyítják, hogy egyes antropológiai bélyegeket véve vizsgálat alá (pl. testmagasság, színezet), a vendek nagyon közel állnak a magyarsághoz. Az összeházasodás pedig oly nagymérvű, hogy ma már alig van

vend család, amelyben például magyarnevé a, anya vagy nagyszülő ne fordulna elő.

A vendség tehát megőrizte régi vonzódását a magyarsághoz. Nagy érdemei vannak e tekintetben *Mikola Sándor* felsőházi tagnak, a vendség legnagyobb szülöttének, akinek vend nyelvű újságja, a *Domovina*, épen 1920—22-ben erősítette a vend lelket az elnyomatás elviselésére.

Aki a vendség fiai közül a közép-osztályba került, egy-két kivétellel mindig a magyar szellem hordozójává vált. A kivételek leginkább egyházi férfiak. Ők voltak mindig a vend irodalom ápolói, de, sajnos, épen közülük került ki mindig a szlovén irányzat mellett szító népvezér is. Mint annyi kis népnél, a a vendeknél is a papok a politikai vezetők.

Bálint Béla

#### AZ OSZTRAK „DIVIDE ET IMPERA“-POLITIKA ROMÁN MEGVILÁGÍTÁSBAN

Úgy tűnhetik, hogy nem időszerű ma az egykori osztrák „divide et impera“-politikával foglalkozni, megítélésünk szerint azonban egyrészt erős fényt vet a román politikai gondolkodásra, másrészt a szomszédos kisépek számára is rejt magában némi tanulságot az a meglepően világos és őszinte politikai megnyilatkozás, amely *Ciorogariu Roman*<sup>1</sup> volt nagyváradi görög keleti püspök tollából került ki és az *Almanahul Presei Române pe 1926 c. kiadványban*<sup>2</sup> látott napvilágot. Alább fordításban közöljük Ciorogariu püspök érdekes cikkét.

„A »könyörület császár« azonban habsburgi meghallgató sátrát folyton költöztette, hol a magyarokhoz, hol hozzánk. A magyarokhoz akkor, amikor háborús költségvetést préselt ki, a románokhoz pedig, amikor háborúba vitte fiaikat vagy a könyör-

ület császárnak szóló egyéb áldozati adót kért.

Amikor a magyarokra volt szükség, egy-egy kiáltványt intézett a »nemzethez«, mert ők voltak a politikai nemzet, amikor a nemzetiségek összességére volt szüksége, »népeimhez« fordult. Az első esetben a magyarok pengették sarkantyújukat, a másodikban pedig mi ugrottunk a tűzbe a »könyörület császárárt«. Más szóval minket a magyarokkal fogatott üstökös s a magyarokat pedig velünk.

Igy erjedt a habsburgi politika kovásza, amelyet a *divide et impera*-tételben kotyvasztottak egybe. Fel voltunk osztva főhercegi — káplárságokra. A magyaroknak például József volt a főhercegük, a mienk Reiner, — hogy legyen, aki a derék románok vállát is megveresse. Végül Ferdinánd főherceg kényeztetett minket »Gross-Österreich« alapon.

Az uralkodóház iránti hűségünk azonban nap-nap után lanyhult. Főként azután, hogy visszautasították *Memorandumunkat* és a császárhű nemzeti comité tagjaival a szegedi és váci börtönöket tömték. Végül is Budapest lett a dinasztia politikai központja és minket kiszolgáltattak a magyaroknak »auf Gnade und Ungnade«.

Politikánk felszíne azonban továbbra is hagyományosan császárhű maradt. Óreg, politikai-börtönt járt újságírók a »császárhoz« vetett reményben tengődtek, mert az volt a bukaresti utasítás is, — ez pedig számunkra parancs volt. Ioan Russu-Sireanu, akit annyiszor elítéltek öfelsége I. Ferenc József király nevében, hangsúlyozottan az úgynevezett hagyományos politika képviselője volt.

Miután Ferenc József király 1909-ben szentesítette az Apponyi-féle törvényt, az aradi Tribunában megjelent egy cikk, amely körülbelül a következőket tartalmazta: »És ha Ferenc József kitépné a szánkából a nyelvünket, mi úgyis dinasztiahűek maradnánk, mert tudjuk,

hogy lélekben velünk tart és csak a körülmények kényszerítő hatására engedett.«

Feldühödve a hagyományos politikai eszme ilyen elcsúszamlásán, felmentem a szerkesztőségbe. Russu írta a cikket — közölték, — de most mit csináljunk?

Russu azt nap a szerkesztőség felé sem nézett, de vesztegetni való időnk sem volt, s a helyreigazításnak meg kellett jelennie a következő számban. Írtam egy szűkszavú közleményt, kimondva, hogy a tegnapi cikk nem fedi az újság álláspontját. Ez a közlemény erősen megbántotta szegény Russut, aki különben is beteges volt s szemüre vetette, miért nem vártam, hogy ő vonja vissza és magyarázza meg cikkét, mert ő maga beismerte, hogy túllépte a hagyományos politika megengedhető határát. Sok fáradtságomba került, amíg sikerült megnyugtatom: kimagyarázkodással nem lehet elintézni egy ilyen végzetes tévedést, hogy mi a nyelvünket is odaadnók bármilyen kizárólagos hatalomnak, — legyen az akár a dinasztia is.

Barátom lehiggadt, de soha sem feledte el, hogy dezavualtam s mindig szememre vetette, hogy milyen kíméletlenül jártam el vele szemben. Pontosan olyan kíméletlen voltál te is, amikor ki akartad tépetni nyelvünket a »könyörületessel« — vágtam vissza baráti szeretettel.

Két év eltelte után megjelenik a »Tribuna« a császár nevenapján, anélkül, hogy bár csak meg is említették volna a »könyörületes« név-

nappját. A magyar újságok ditambusokkal dicsőítették és az ágyúk üdvlővéseket adtak le. Megint felmegyek a szerkesztőségbe. »Hol maradt a nap jelentősége — kérdem, — tüntetés színezete van a dolognak.«

A fiúk elégtétellel mosolyognak, hogy senki sem akadt a szerkesztőségben, aki a császárról írt volna.

»Jól van, fiúk, jól van, de mégis úgy hiszem, jó lett volna, ha Russu itthon van.« A sztrájk híre átszivárgott magyar újságíró-körökbe is, akik élvezték az ügyet. »Üdv a ti uralkodói hűségeteknek!« mondták a mieink. Az újságírók megértik egymást...

Lám, így vált hajdani őszinte dinasztia-hűségünk taktikai léggömbbe, amíg meg nem csináltuk az uralkodói család-cserét...“

Ford.: SZÖCS LAJOS

<sup>1</sup> Ciorogariu püspök Arad mellett, Románpécskán született 1852-ben. Ősei apai ágon Halmágy-vidéki mőcök és gyalui románok. Aradon, Pozsonyban és Hódmezővásárhelyen tanult s híres külföldi egyetemeket járt. Írásaiban öntudatosan és nyersen nyilatkozik a háború utáni évek átalakulásáról és keményen támadja a magyarság vezetőit és politikájukat. Amíg a Vaida-Voevod-féle csoport idegenkedéssel nézte a nagyromán berendezkedést, addig Ciorogariu a teljes egygyéválás híve volt. Politikai írásai *Zile trãite* (Átélt idők) című kötetében jelentek meg. (Nagyvárad, 1926. 219 l.)

<sup>2</sup> *Almanahul Presei Române pe 1926*. A Sindicatul Presei Rom. din Ardeal și Banat kiadása. Kolozsvár, 1926.

# SZEMLE

## A BARABÁS MIKLÓS-CÉH KIÁLLÍTÁSA KOLOZSVÁRT

A KOLOZSVÁRI MŰCSARNOK megnyitása óta a Barabás Miklós-Céh november közepén rendezett kiállítása az első, mely arra vállalkozott, hogy teljes áttekintést adjon a mai erdélyi művészetről. A három termet levegősen töltötte meg a gondosan kiválasztott 145 műtárgy. A tárlat a mennyiség helyett a minőséget tartotta szem előtt s ebben törkedett minél nagyobb változatosságra. A legtöbb művész legfrissebb műveit küldte be. A kiállítást megelőző érdeklődés éppen ennek az újszerűségnek szólt. Mindnyájan feszülten vártuk, mit fog mondani az a művészi közösség, mely joggal, de egyszersmind felelősséggel tarthatja magát a jelenkori erdélyi művészet képviselőjének. Milyenek lesznek az eszmények, amelyek mellett a kiállítás hitet tesz és hogyan jut kifejezésre ez a hitvallás? E kérdések annál is inkább izgattak, mert az utóbbi időben Budapesten nem egy olyan jel tűnt fel, amely egyes művészeknek a századeleji zür-zavar felé kacsintó visszakanyarodására enged következtetni. Ez a magatartás a jövő szempontjából a becsületlen akadémiizmusnál sokkal veszedelmesebb, mert a „modernség“ látszata mellett voltaképpen maradiságot és napjaink égető magyar kérdéseinek agyonhallgatását jelenti.

A Barabás Miklós-Céh kiállítása őszinte és erőteljes feleletet adott. Olyan választ, melynek felvillanó fényénél új értelmet kap az oly gyakran feszegetett probléma: van-e sajátos erdélyi művészet s ha van, miben áll?

A magyar ember egyik alapvető tulajdonsága: a szülőföld szeretete tagadhatatlanul az erdélyi lélekben a legmélyebb. Benne e vonást minden más hazai tájnál jellegzetesebben a különleges történelmi és földrajzi erők formálták és fejlesztették ki. Az otthonhoz és a szűkebb környezethez tapadó forró ragaszkodást annak az egyedülletnek és magára utaltságnak az érzése is táplálja, mely az erdélyi életet a múltban és jelenben egyaránt meghatározta. Ebből érthető, hogy Magyarország e keleti medencéjében, a nagy hegyek tövén élő ember egész valójával szilárdan forr egybe a közvetlen természeti és társadalmi környezettel. Kétségtelen, hogy ezáltal a látókör zsugorodik, de a lélek finomul, melegebbé és megihittebbé válik. Talán primitívebb az így nevelődött lélek, de ugyanakkor ízesebb is; zárkózottabb, de aki előtt feltárul, csodálattal merülhet el gazdagságában. Ha a nemes értelemben vett transzilvánizmusnak e körvonalai rajzolódnak elénk, magától értetődő lesz, hogy az itt élő magyarságban táj és műveltség, föld és ember egygyé olvadt. Az elmélyülő természetszeretet, a népi és szociális érdeklődés tehát Erdélyben régi adottságokból és hagyományokból nőtt ki, az erdélyi lélek lényegéhez tartozik és annak alkotásaiban természetesen és szükségszerűen megnyilvánul. Úgy érzem, nem tévedek, midőn azt állítom, hogy a fentvázolt erdélyiség mellett vallott színt az elmúlt századok itteni művészete csakúgy, mint a mai. Ez a tiszta, egyszerű kiállítás a hagyományok által megszentelt, de egyszersmind ma is legidősebb eszmények mellé, adja meg a Barabás Miklós-Céh kiállításának igazi értékét.

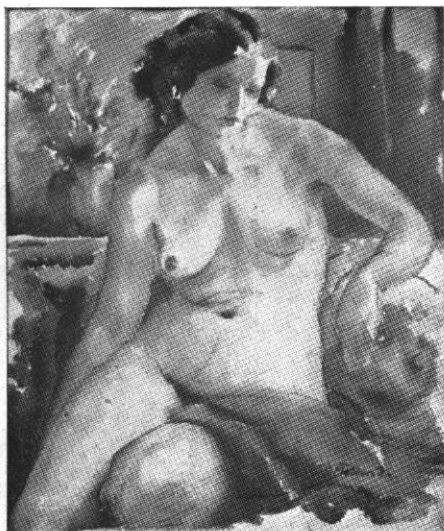




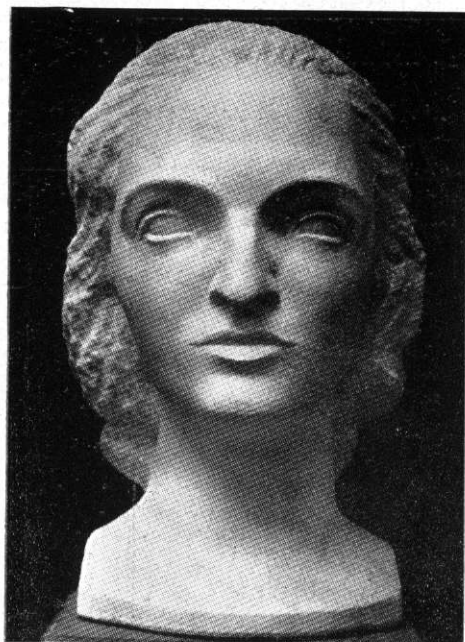
Szolnay Sándor: Szeptember (olajfestmény)



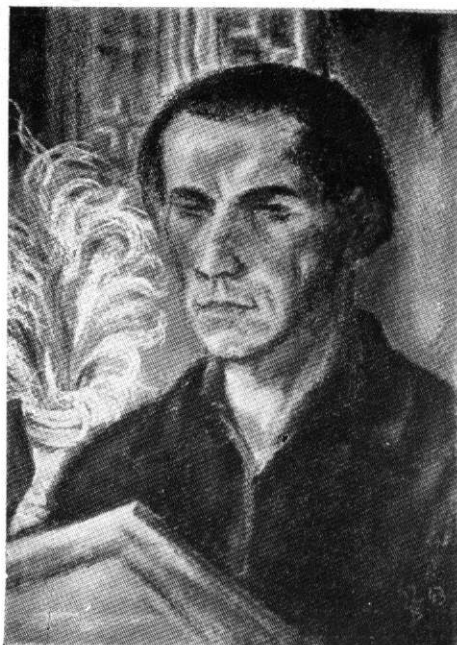
Mohi Sándor: Önarckép (olajfestmény)



A. Tollas Júlia: Akt (vízfestmény)



Kós András: F. K.-né feje (márvány)



Gy. Szabó Béla: Önarekép (pasztell)



Fülöp Antal Andor: Birsalmát szedő leány (olajfestmény)

Az erdélyiségnek tájra és emberre vonatkozó értelmezéséből kiindulva, megkísérlem bemutatni, hogy az egyes művek mennyiben tükrözik vissza a fentebb vázolt vonásokat. Ezek legtisztábban a festményeken nyilatkoznak meg. A kiállításon is a képek tűnnek fel először. Amint belépünk az első terembe, színek és tónusok mosolygó zenekara fogad. A világos, ezeryi fényben játszó csillogás mögött valóban a muzsika lágy lüktetése érzik. Erdély a festők számára valóságos paradicsom. A föld hullámos felülete, a levegőgég színeket törő, puha páras remegése lenyülgöző forma- és tónusélmények kiapadhatatlan forrása. Rajzos és festői meglátás egyaránt meríthet belőle. Művészeink nem is hagyják kiaknázatlanul s képeiken az erdélyi táj változó, más-más arca villan elénk.

**MELEG, DERUS KÖLTŐISEG** sugárzik *Szolnay Sándor* sorozatán, a szamospartai nyárutó és ősz e könnyed színszimfóniáján, melyben a kék, zöld és sárga játssza a vezető szerepet. Érdekes megfigyelni, hogy e képeken a lendületesen és keveretlen tisztaságukban felrakott színek milyen nagyszerűen símulnak egymásba. Belőlük szinte az akvarelltechnika frisesége árad felénk. Az ecsetvonások laza hullámzása csak közelről hat ötletszerűen, kellő távolságból nézve rugalmas, de szilárd rendszerré kristályosodik, mely a táj tárgyi megjelenítésén túl annak emberi hangulatát is visszaadja. Ez a szellem hevíti *Andrásy Zoltán* kolozsvári tavaszát is, de a színek lágy keverését itt már maga a művész végezte. Ezen az úton halad még tovább *Abódy-Nagy Béla*. Tónusai a színek finom összeszűrődéséből kelnek életre. *Szolnay* napos derűje nála az alkonyat titokzatos fátylába burkolózik. Keményebb, élesebb hangot üt meg *Incze István* kisméretű, de erőteljes tájképein. Borszék hegyeinek komor, sötét fenyőkkel borított gerince szinte fenyegetően rajzolódik az égre. Ez a nehezebb lépésű előadasmód tér vissza merész festőiséggel *Pirk János* „Fahordás” című képén. A nagybányai erdők varázsa, mint nagy elődjait, őt is megéjti. Színeinek viharzó szenvedélyében a dolgozó élet átforrósodik és megvalósul a táj és ember egyvéforrása. A morajló szenvedély izgalommá fokozódik *Simon Béla* képein: színek és formák kergetik egymást. A korábbi festmények erőteljes összefogása meglazult. A művész új útra lépett, de ennek mibenléte még nem tisztázódott előtte sem. Talán különös, hogy a tájképek között idézem emlékezetbe *Nagy Imre* erdélyi írókról készített arcképeit. De úgy érzem, hogy e kirobbanó erővel végigszántó vonalak nemcsak az egyéniség és azon keresztül az irodalom kifejezői. Mögöttük szeszélyes völgyek, kanyargó dombsorok és égnek meredő havasok kísértének. Az arcok szerkezetében Erdély tájai elevenednek meg. Ember és természet és lenyülgöző és szét nem választható egysége legtökéletesebben tesz hitet egy olyan eszmény mellett, melyet szellemi megújulásunk biztos zálogának érzünk.

És most nézzünk szembe az emberekkel. *Nagy Imre* vonalvezetésének heve súlyos színekben tör ki *Gy. Szabó Béla* önarcképén. Alig akad magyar művész, aki *Szabó Bélánál* jobban elmélyült volna a természet örökké változó fenségébe. Erről tanúskodnak elsőrangú felmetszetei s utóbbi pasztellképei. Most mintha letért volna az általa kitaposott ösvényről s ugyanazokból a kövekből más világot akarna magának építeni. Kiállított csendéletei és alföldi tájai sejtetik a vihart, mely az önarcképen már kitört. Önmagukban nézve talán hanyatlást jelentenének az eddigi eredményekhez képest, hiszen kiforratlanok, nyerseks és szétfeszítik a pasztell-technika puhább kereteit. Mégis úgy érzem, hogy e képek egy új összefoglalás előhírnökei, melyekben a keresés lázát rövidesen fel fogja váltani a lélek friss önmagára találása. Mély olajzöld tónusú háttérből emelkedik ki *Karácsony János* önarcképe. Rajta az előbbivel szemben csendes, kiegyen-

súlyozott vonások fogadnak. Az első pillantásra egyszerű és szűkszavú kép, csak hosszabb szemlélődés után elevenedik meg igazán. A zöld és kék fokozatosan kibontakozó változatában a székely havasok nyugalma árad szerte. Halvány foltjuk csupán a vászon szélén látszik, mégis úgy érezzük, ők a festmény főhősei. Barna kavargásból villan elő *Simon Béla* arca. A tekintet élénk tűzében szomjas keresés ragyog. Tőle mindenben elüt *Mohi Sándor* monumentális felépítésű arcmása. Szerény, semleges háttér előtt gúlaként magaslik a művész mellképe. A testet sárgásbarna köpeny fedi. Ezt koronázza az erőteljesen szembeforduló fej. Mindkettőt a körvonal vastag acélpántja fogja körül. Az arckép tömegszerű megjelenését fokozzák a merész, biztos lendületű ecsetvonások. A részletek színben és formában egyaránt elmaradnak. A kompozíció szoborszerű határozottsággal érvényesül. Ugyanez a formákat keményen alakító készség nyilvánul meg Mohi csendéleteiben. A szilvaszedőket ábrázoló képen viszont térbeliség helyett foltok és vonalak dekoratív együttese bontakozik ki a kék és zöld szín összecsendüléséből. A képszerkesztés e két alve több más művésznél is visszatér.

A tömeg mozgásából nőnek ki *András László* festményei. E szempontból különösen érdekes a mód, ahogyan a szénagyűjtők szekérsora a meredek erdő zegzúgos talajába beékelődik. E kép szigorú kötöttsége felenged a vásár pezsgülő forgatagának megjelenítésében. Amott a tömeg, emitt a tónus egyensúlya hat elhatározó erővel. Ezzel alapjában rokontörekvések öltenek testet *Piskolti Gábor* és *Incze János* műveiben.

A felület és vonal dekoratív hatását aknázza ki *Vásárhelyi Z. Emil* két jellegzetes arcképe. Tisztán ezekből épít *Fülöp Andor*. Festményei újabb bizonyosságai rendkívül fejlett és mélyen átértézt díszítő hajlamanak. Csendéleteinek finom foltelosztása, arcmásain vonalkultúrája leheletszerű festési módja következtében nagyszerűen érvényesül. Alig akad ma magyar művész, aki Fülöpöt e tekintetben felülmulná. A legkisebb színárnyalatok és legparányibb formák értékeit is kihasználja. A benyomás ennek ellenére is egységes és nagyvonalú. Külön jelentőséggel bír fejlődésében a vörös és zöld színek szerepeltetése. A birsalmát szedő lány e szempontból a jövő fejlődés nagy ígérete.

A kiállítás frissességét fokozza a kitűnő vízfestmények egész sora. E könnyed, kedves műfaj termékei itt is, ott is feltűnnek és megpihentetik a szemet. Bennük komoly eredmények és törekvések öltenek testet. *Bordy András* vezető egyénisége mellett rögtön *Tollas Jüliát* kell említenünk. Az arc és test színélményeit üdén, páratlan lendülettel veti papírra. Aktjainak biztos rajza a fénnel átítatott formák puha, meleg csillogásába ágyazódik. Előadása mentes minden részletezéstől, a benyomás egysége mégis tökéletes. A világossággal előtött részletek csillogását mélytűző árnyékok váltják fel. E vízfestmények hangulata és technikai fölénye tükröződik *Bene József* művein. A „Meseolvasás“ bensőséges szépsége és a „Disznópásztor“ tájon és emberen keresztül hullámozó színvarázsa egyszerű témák költői átéléséről tesz tanúságot. A magyar vidék kél életre *Debiczky István* és *Olajos István* akvarelljein. A felfogás közvetlensége tölti meg igazi költőiséggel *Varga Mátyás* temperáit. Két kolozsvári fametszete viszont ritmus- és formaérzékét dicséri.

A KIALLÍTÁS SZOBRAI nemcsak felállításukban, hanem szellemükben is jól belesimulnak a festmények közé. Elsősorban az arcképszobrászat három igen kiváló termékét kell kiemelnünk. *Kós András* női feje egyike a tárlat legnagyobb meglepetéseinek. Az arc finom kompozíciója a művészi elvonás mesteri példája. Mögötte nemhogy elhalványodnék, ellenkezőleg lelki mélységet nyer az egyéniség titokzatos szövedéke. Hatásá-

hoz erősen hozzájárul a nemes fehér márvány fölényes kidolgozása. *Kósa-Huba Ferenc* erőteljes önarcképe a fiatal művész állandó fejlődésének egyik jelentős állomása. Az alak megmintázásában is remélhetőleg hasonló biztonságra fog szert tenni. Az érzelem széles skáláját szólaltatja meg *Szervátiusz Jenő*. Kisfiának arcmaása minden fegyelmezettség mellett is a lélek mélyéből fakad. Az enyhe színezés szeretettel öleli körül a gyermek kissé kesernyés vonásait. E bensőséges hang még melegebben csendül fel a „Kismadár“ című terrakotta-szoborban. Az egységes körvonalon belül a formák élénk hullámzását figyelhetjük meg, melyek természetes könnyedséggel illeszkednek bele a gúlaszerű felépítésbe. A csúcst az anya kedves, fiatal arca koronázza. Az egyik oldalt a ferdén hajló test, a másikat a balkar mozdulata jelzi. Ennek öblét a madárkával játszó gyermek tölti ki. A messzeségbe röppenő, elmélázó tekintetek a szigorú zártságot kitérítik anélkül, hogy a két alak egymáshoz tartozása egy pillanatra is kétséges volna. Anyai gyönyörködés halkszavú öröme és a gyermek önfeledt játéka formái és lelki egységbe kapcsolódik. A székely határór zord nagyvonalúsága után jól esik megnyugodni e kis csoportnak az otthon tüzeit felelőztető, költői hangulatában. A művésztől ez irányban is még sokat várunk.

A hagyományokból táplálkozó friss nekiindulásról beszélnek *Fuhrmann Károly* ötvösművei. Műveltségünk kelet felé fordulása a mai művészetnek is ösztönzője lehet. Fuhrmann a honfoglaló magyarság tarsoly-lemez díszítésének elemeit használja fel, elsősorban a palmettát. A régi motívumot azonban továbbfejleszti s belőle egyéni zamatú, rendkívül változatos és ötletes díszítőrendszert fejleszt ki. Legkiforrottabb alkotásai a kisebb-nagyobb kerek ezüsttálak. Rajtuk az ékítmények központos vagy sávban kifejlesztett elrendezésben jelennek meg. Igen szép egy nagyobb alakú tál, melynek öblét szinte teljesen kitöltik a palmetták és a közéjük pompásan beillesztett szkíta szarvasok. A kompozíció szilárd szerkezete ellenére sem részarányos s belőle a formák egyhangú ismétlése helyett finom ritmus csendül ki. A kisebb ékszerek szép sorozata a kezdeményezés fejlődésképesége mellett bizonyít. Fuhrmann törekvései tőle függetlenül máshol is tapasztalhatók úgy, hogy ötvösművészetünk ez új célkitűzéseinek sikerében joggal reménykedhetünk.

A BARABÁS MIKLÓS-CÉH kiállításának áttekintésekor a fiatal erdélyi művésznemzedék legfrissebb termésének általános hatását és sajátos értékeit akartam megvilágítani. Az egyes alkotások tárgyalásánál is ez a megfontolás vezetett. Nem annyira bírálatot kívántam adni, mint inkább egyetemesebb jellegű szempontokat, melyek érzésem szerint a mai magyar művészet irányítására és kereteinek kitöltésére hivatottak. Feltűnhetett a technikai kérdések gyakori felemlítése. Ezzel csak az óhajtottam hangsúlyozni, hogy napjaink erdélyi művészei e tekintetben is megállják a helyüket s így az az iskolázásbeli különbség, mely közöttük és a Királyhágón túli művészek között a multban fennállt, ma már sokat halványodott. Újból és nyomatékosan rá kell mutatnom arra, hogy a bemutatott alkotásokban szülőföldhöz ragaszkodó tárgyválasztással világos előadásmód, áttekinthető szerkesztés, a lelki tartalomnak túlzástól és torzítástól mentes formábaöntése és könnyed, lendületes díszítőérzék párosul. Mind-megannyi jelei a művészetünkben felcsendülő örök magyar ízlésnek. Ha ezeket a Barabás Miklós-Céh vállalja és továbbfejleszti, nemzeti és emberi hivatását, mint művészi közösség is teljesíti.

Van külön erdélyi művészet? A kiállítás szellemének elemzése alapján azt kell mondanunk, hogy van. De ez nem külsőségekben vagy lelki eltérésekben rejlik. A mai magyar művészet nagy egészébe

napjaink erdélyi termése is beletartozik, onnan ki nem téphető. A Királyhágón innen művészet sajátos zamatát érzem abban, hogy ösztönösen rátalált arra az útra, mely a legidősebb emberebb emberség és magyarabb magyarság felé vezet. Ez az erdélyiség tehát nem elkülönülés, hanem összefogás, egyetemes magyar hivatás. Szeretnők hinni, hogy ennek becsületes és öntudatos vállalásában követendő példát a jövő számára is éppen az erdélyi művészek fognak adni.

*ENTZ GÉZA*

---

Felelős kiadó: Albrecht Dezső.

Mínerva Rt. Kolozsvár. 3503 — Felelős vezető: Major József.